

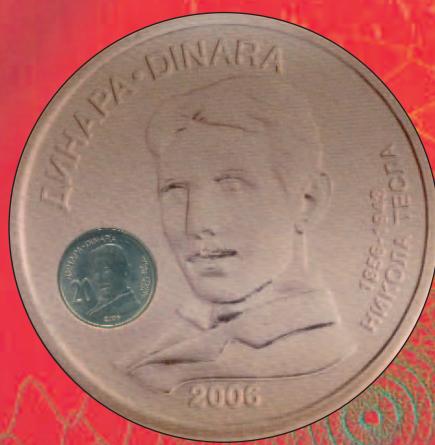
dinar

Numizmatički časopis

br. 27
2006.

Izdanje Srpskog numizmatičkog društva u Beogradu

cena 300 dinara

2006
1856
150

Nikola Tesla

Prvi prigodni novac samostalne Republike Srbije

Zbirka
**Dr MILANA
STOJANOVIĆA**
na internetu

■ ANTIČKI NOVAC

- 6 PREGLED NUMIZMATIČKE ISTORIJE JUŽNOSLOVENSKIH ZEMALJA - II
Charles B. Smith, Jr.
- 11 KRST NA NOVCU RIMSKE CARICE SALONINE
Nikola Crnobrnja
- 13 LVCIVS AELIVS AVRELIVS COMMODVS
Rista Miletić

■ SREDNJOVEKOVNA NUMIZMATIKA

- 17 DATIRANJE BAKARNIH NOVČANIH VRSTA PRIMORSKIH GRADOVA - I
Sergije Dimitrijević

■ ORIJENTALNA NUMIZMATIKA

- 21 RUMSKI SELDŽUCI I NJIHOV NOVAC
Stevan Vereš

■ MODERNA NUMIZMATIKA

- 24 PRVI PRIGODNI NOVAC SAMOSTALNE DRŽAVE SRBIJE
Ranko Mandić
- 27 KRALJEVINA SRBIJA I BEČKA CARSKA KOVNICA - II
Aleksandar Brzić i Ingeborg Dangl
- 31 PROBLEMI SRSPKE MODERNE NUMIZMATIKE
Ivica Vučićević
- 33 IZ CRNE GORE
Ranko Mandić

■ NOTAFILIJА

- 36 NOVA IZDANJA NAŠIH NOVČANICA Iz Narodne banke Srbije
- 41 NOVČANICA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE 10000 DINARA 6.9.1936.
Ivan Škrebo
- 44 NOVAC GRADOVA U KRALJEVSTVU SRBA, HRVATA I SLOVENACA
Adam Crnobrnja
- 47 NEMAČKE NOVČANICE SA SRPSKIM ŽIGOVIMA
Jürgen Klotz i Darko Berger

■ SKRIPOFILIJA

- 49 AKCIJE VALJEVSKOG VISTAD-a
Branko Glišić

■ FALERISTIKA

- 53 TAKOVSKI KRST S LENTOM ĐENERALA BELI-MARKOVIĆA
Dušanka Maričić i Ljubomir Stevović
- 56 FRANCUSKI RATNI KRST 1939-1945
Nebojša Milanović

■ VOJNE OZNAKE

- 58 MANEVAR „SLOBODA '71“
Nenad Bjeloš

■ NUMIZMATIKA I NUMIZMATIČARI

- 59 VELIMIR VELJA ČELEKETIĆ
Nikola Crnobrnja

■ NOVA NUMIZMATIČKA LITERATURA

- 61 SLOBODANKA STOJAKOVIĆ,
DESPOT STEFAN LAZAREVIĆ
Dušan Kovačev
- 62 NOVE BROŠURE NARODNE BANKE SRBIJE
Ranko Mandić
- 63 SERGIJE DIMITRIJEVIĆ, NOVAC SRPSKIH SREDNJOVEKOVNIH VLADARA
Sima Ćirković
- 64 VESNA RADIĆ I VUJADIN IVANIŠEVIĆ,
VIZANTIJSKI NOVAC IZ NARODNOG MUZEJA U BEOGRADU
Dušan Kovačev
- 65 ĐORĐE JAMUŠAKOV,
RIMSKI CAREVI NAŠIH GORA LIST
Rista Miletić
- 65 NUMIZMATIČAR BR. 24-25
Ranko Mandić

■ INFORMACIJE SND

- 4 ZLATNI JUBILEJ SRPSKOG NUMIZMATIČKOG DRUŠTVA
34 ČASOPISI „ORDEN“ BROJ 4 i 5
66 ZORAN ILIĆ NOVI PREDSEDNIK SND
66 TREĆI SUSRETI U GODINI JUBILEJA VENERANDA MEMORIA

■ RAZONODA

- 16 NUMIZMATIČKA UKRŠTENICA
Žarko Pintarić

Za izdavača

ZORAN ILIĆ, predsednik
Srpskog numizmatičkog društva
e-mail: zoranic@yubc.net

Glavni i odgovorni urednik
RANKO MANDIĆ
e-mail: rmandic@gmail.com

Članovi Redakcije

NENAD BELOŠ
DUŠAN KOVACHEV
RANKO MANDIĆ
RISTA MILETIĆ
 LJUBOMIR STEVOVIĆ

Tehnički urednik
SAVO KATALINA

Lektor i korektor
DARINKA NIKOLIĆ

Adresa Redakcije
Srpsko numizmatičko društvo
Knez Mihailova 49/I
11000 Beograd, Srbija
Tel. +381 (011) 3034-695; (064) 131-6370
e-mail: numiserb@yubc.net

Žiro račun: 205-69617-78
Srpsko numizmatičko društvo Beograd

Štampa
GTP „PANGRAF“ d.o.o.
Beograd, Stanka Paunovića 49
tel. 332-9166

Tiraž: 1000 primeraka

Stavovi i mišljenja autora tekstova i priloga ne moraju predstavljati stavove i mišljenja redakcije „dinara“.

Redakcija zadržava pravo manjih intervencija u tekstu, podrazumevajući da se integritet celine i detalja mora poštovati. U slučaju potrebe za većim intervencijama, redakcija će obavezno konsultovati autora teksta pre objavljanja.

Primerak broj

Zlatni jubilej Srpskog numizmatičkog društva U znaku izdav

Stona medalja Srpskog numizmatičkog društva,
rad akademskog vajara Ljubiše Mančića, 2006.

Proslava Pedesetogodišnjice našeg Društva obeležena je izdavanjem jubilarne stone medalje SND, jednom izložbom i veoma bogatom izdavačkom delatnošću. U toku ove jubilarne godine izdali smo pet knjiga i pet časopisa! Saglasno imenu našeg društva, a imajući u vidu najveće bogatstvo i lepotu naše nacionalne numizmatike, četiri od pet izdatih knjiga povodom 50-godišnjice SND, obrađuju srpsku srednjovekovnu numizmatiku. Peta knjiga koju smo izdali obrađuje naš moderni metalni novac od 1868. godine, kada je izdat prvi novac obnovljene srpske države, do novca Republike Srbije izdatog 2005. godine.

Novčarstvo srpskog srednjeg veka u našim jubilarnim publikacijama predstavljeno je pre svega SABRANIM NUMIZMATIČKIM DELIMA SERGIJA DIMITRIJEVIĆA. Ovo kapitalno delo, koje je naše Društvo izdalo zahvaljujući pre svega gospodji Nadi Dimitrijević, supruzi dr Dimitrijevića, u tri toma, na ukupno 1440 bogato ilustrovanih strana, obrađuje bezmalo celokupnu srpsku srednjovekovnu numizmatiku. Ovde su, pored reprinta ranije objavljenih radova u raznim časopisima, objavljeni posthumno i mnoge studije dr Dimitrijevića po prvi put.

Prva knjiga Sabranih radova, pod naslovom **Nove vrste srpskog srednjovekovnog novca** uključuje sve radove objavljene pod ovim naslovom u časopisu „Starinar“ od

1959. do 1974. godine. Radovi objavljeni u drugoj knjizi, pod naslovom **Problemi srpske numizmatike**, uključuje članke pod istim imenom objavljene u „Istorijskom časopisu“ 1957. godine, kao i članke koje obrađuju ostave srpskog srednjovekovnog novca, kontramarke i drugo. Treća knjiga, pod naslovom **Novac srpskih srednjovekovnih vladara**, podeljena je u dva dela. U prvom su obrađeni novci kraljeva Dragutina, Vladislava II i Milutina, cara Dušana i kneza Lazara, a drugi deo - *Varia numismatica* - sadrži kraće numizmatičke radeve dr Dimitrijevića i razne bibliografske i druge beleške i rasprave, uključujući neke radeve koji se objavljaju po prvi put.

Proslavljujući 50-godišnjicu SND, a vezano istovremeno za nedavno proslavljeni jubilej Šest vekova Beograda kao srpske prestonice (o tome v. specijalni numizmatički prilog objavljen u dinaru br. 20), izdali smo i četvrtu knjigu iz oblasti naše nacionalne numizmatike, pod naslovom **Despot Stefan Lazarević**, autora SLOBODANKE STOJAKOVIĆ. I ova knjiga podeljena je na dva dela. U prvom, pod naslovom *Iz života*, obrađena je na izuzetno atraktivan način, istovremeno naučno i popularno, biografija velikana naše istorije, despota Stefana, za čije vladavine je Beograd po prvi put postao prestonica Srbije. Drugi deo, *Dinari što se kuju u ceki*, predstavlja najkompletniju do sada numizmatičku studiju Despotovog novca.

ačke delatnosti

Peta knjiga u ovom opusu numizmatičkih dela izdatih povodom pola veka postojanja SND, obrađuje, kao što je rečeno, moderna izdanja našeg metalnog novca. Ovo je četvrta po redu knjiga istog autora iz ove oblasti, koja obrađuje numizmatiku modernu iz perioda Knjaževine Srbije, Kraljevine Srbije, sve tri Jugoslavije i sadašnje Republike Srbije. To je **Katalog metalnog novca** autora RANKA MANDIĆA koji, posred srpskog i jugoslovenskog novca, sadrži i katalog metalnog novca Crne Gore, a u skraćenoj formi i pregled najnovijih izdanja novca drugih država na području nekadašnje Jugoslavije.

Bogata izdavačka delatnost SND u pedesetoj godini svog postojanja, dopunjena je sa još pet naših časopisa izdatih 2006. godine. To su časopisi **dinar** (brojevi 26/2006 i 27/2006), **Orden** (brojevi 4/2004 i 5/2005, oba izdata sa zakašnjenjem, ove 2006. godine), kao i časopis **Numizmatičar**, dvobroj 24-25/2001-2003, takođe izdat sa većim zakašnjenjem, tek ove godine. Opširnije prikaze najnovijih izdanja *Numizmatičara* i *Ordena* objavljujemo zasebno u ovom izdanju *dinara*, kao i prikaze knjiga u izda-

nju SND, a koje nismo prikazali u prethodnim brojevima ovog časopisa.

Pored zaista značajne izdavačke delatnosti, naš pedeseti jubilej ovekovečen je i jubilarnom medaljom Društva. Izrađena je od bronze, prečnika 60 mm, a njen autor je čuveni beogradski vajar Ljubiša Mančić, čije su brojne medaljerske rade naši čitaoci mogli da upoznaju u seriji članaka objavljenih u *dinaru* o znamenjima Društva za čuvanje spomenika i negovanje tradicija srpskih oslobođilačkih ratova početkom prošlog veka.

Na aversu medalje je logo SND, krunidbeni dinar cara Dušana sa skraćenicom **СФР ЈР** (Stefan car) oko kojeg je gore natpis **СРПСКО НУМИЗМАТИЧКО ДРУШТВО**, a dole godine **1956.** i **2006.** odvojene signaturom - slova **Љ** i **М** u ligaturi.

Na reversu medalje je personifikacija Srbije, prikaz preuzet sa aversa Spomenice rata za oslobođenje 1876-1878. Srbija je prikazana kao lepa mlada žena u narodnoj nošnji sa krstom oko vrata, desnou rukom drži venac, levu je stavila na štit srpskog grba i njome drži krst; de-

snom nogom stoji na simbolima turskog poraza u navedenom ratu (polumesec, cev topa i turska zastava). U donjem delu polja ovog Mančićevog redizajna alegorije Srbije ukomponovana je stilizovana skraćenica imena našeg društva, slova **СНД**. Jubilarna medalja Srpskog numizmatičkog društva 2006. godine iskovana je u Zlatari Majdanpek u 100 primeraka, a kutije za medalju izrađene su u čuvenoj beogradskoj knjigoveznici PAŠTRMAC. Popis nagrađenih ovom medaljom objavljemo u sledećem broju našeg časopisa, uz izveštaj o svečanoj sednici skupštine Društva povodom Pedesetgodišnjice njegovog postojanja.

Napokon, povodom Pedesetgodišnjice SND i 150 godina od rođenja Nikole Tesle, održana je izložba koju je organizovao naš član Jugoslav Miletić, zajedno sa Ministarstvom za dijasporu i Kongresom srpskog jedinstva. Ova izložba, na kojoj su bili prezentovani svi primerci metalnog i papirnog novca sa likom Nikole Tesle, kao i medalje sa Teslinim likom, održana je u Beogradu od 22. maja do 22. jula 2006. godine. **R. Mandić**

Промоција часописа

НУМИЗМАТИЧАР

НАРОДНИ МУЗЕЈ БЕОГРАД
СРПСКО НУМИЗМАТИЧКО ДРУШТВО

о часопису говоре

Татјана Ђошњак
mr Bojana Borin Bresković
dr Miloje Vasić
Ranko Mandić

Бр. 24-25 БЕОГРАД 2005.

четвртак, 26. октобра 2006. у 13 часова
атријум Народног музеја у Београду – улаз из Васине улице

НУМИЗМАТИЧКО

ПОДЈЕ
ТЕСЛА

ПРВА НУМИЗМАТИЧКА
ИЗЛОЖБА У ЧАСТ ЛИКА И ДЕЛА
НИКОЛЕ ТЕСЛЕ

150 ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

ПЕДЕСЕТОГОДИШЊИЦА
СРПСКОГ НУМИЗМАТИЧКОГ ДРУШТВА
МИНИСТАРСТВО ЗА ДИЈАСПОРУ
КОНГРЕС СРПСКОГ УЈЕДИЊЕЊА
22 марта 2006 22 јула
Васина 20, Београд

**SRPSKO
NUMIZMATIČKO
DRUŠTVO,
БЕОГРАД**

1956 - 2006

Osnivačka skupština Srpskog numizmatičkog društva održana je 10. aprila 1956. godine. Nakon toga je Rešenjem Sekretarijata za unutrašnje poslove Narodne Republike Srbije br. 7699 od 16. V 1956. godine odobreno osnivanje i rad SND sa sedištem u Beogradu, i područjem delatnosti na teritoriji NR Srbije, a prema podnetim Pravilima sa programom.

Najnoviji Statut Srpskog numizmatičkog društva odobren je od strane Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, Sekretarijat u Beogradu, Rešenjem br. 212-1-603/96 od 7.3.1997. godine.

PREGLED NUMIZMATIČKE ISTORIJE JUŽNOSLOVENSKIH ZEMALJA

Antička numizmatika

2.

ilustvano primercima iz kolekcije autora¹

Charles B. SMITH, Jr.,
Montgomery Village, Md. (SAD)
csmithjr@erols.com

MAKEDONIJA / MAXEΔONIA

Kraljevina čiji se centralni deo nalazio u Aigai, a kasnije u Peli, osnovana c.VII - VI veka p.n.e Darijevo uništenje peonske moći i Aminosevo prihvatanje potčinenosti Persji (c.510) omogućili su makedonsku ekspanziju do iza Akdiusa. Do srušu vrhunac pod Filipom II (359-336. p.n.e) i Aleksandrom III (336-323 p.n.e). Filip V doživljava poraz od strane Rimljana 197. p.n.e. Nakon što je poražen Perzej, Makedonija je pripojena Rimskoj imperiji 168. godine p.n.e. i podeljena na četiri distrikta. U raznim vremenjskim periodima zauzimala je delove današnje Republike Makedonije i Albanije.

Miletus

— Bronzani hemiobol Aleksandra III kovan u Miletusu; av: glava Herakla d; rv: po sredini polja ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, gore luk, dole tojaga i kontrolna oznaka (klas ječma?); Sear 6739 (var), kovnica određena prema Thompson i ref 149-156; 5.97g, 18mm; XF (sl.13)

Autonomna izdanja

Lychnidos/Λιχνίδος (c.185-168 p.n.e.) vidi gore. Ovde pretpostavljen kao podanik Ilirskog kraljevstva, premda politička situacija nije potpuno jasna.

REF: American Numismatic Society, *The Arthur S. Dewing Collection of Greek Coins*. ACNAC 6, ed. by Leo Mildenberg and Silvia Hurter, New York, 1985 (navedeno kao Dewing), 996-1235; Hugo

* Ova studija, koju objavljujemo u nastavcima, predstavlja prevod neobjavljene knjige *AN OUTLINE NUMISMATIC HISTORY OF THE LANDS OF THE SOUTH SLAVS being the lands which now make up Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Serbia & Montenegro and Macedonia, with some reference to Albania, illustrated by reference to the collection of Charles B. Smith, Jr.* Autor ovog rada je odličan poznavalac našeg jezika, što u priličnoj meri garantuje vernost srpskog teksta, koji objavljujemo uz njegovu saglasnost.

Gaebler, *Die Antiken Münzen Nord-Greichenlands* (ed. F. Imhoof-Blumer). **Band III, Makedonia und Paeonia**, Berlin, 1906. reprint Bologna, 1977. (navedeno kao AMNG 3); David R. Sear, *Greek Coins and Their Values*, London, 1978, Vol.1: Europe (navedeno kao GC1), David R. Sear, *Greek Coins and Their Values*, London, 1979, Vol.II: Asia and North Africa (navedeno kao GC2); Nikola Šeldarov, *Кралевиће на античка Македонија и нивните монети во Република Македонија*, Skopje, 1994; *Sylloge Nummorum Graecorum*,: *The Collection of the American Numismatic Society, Part 7: Macedonia I: Cities, Thraco-Macedonian Tribes, Paeonian Kings*. New York, 1987, *The Collection of the American Numismatic Society, Part 8: Macedonia II: Alexander I - Philip II*. New York, 1994, Vol. V, Ashmolean Museum, Oxford, Part III: Macedonia. London, 1976; Margaret Thompson, *Alexander's Drachm Mints*. Vol. 1: *Sardis and Miletus*. New York, 1983. Vol. 2: *Lampsacus and Abydus*. New York, 1991; Nancy M. Waggoner, *Early Greek Coins from the Collection of Jonathan P. Rosen*, ACNAC 5, New York, 1983, 126-127.

KELTI (c.300-c.50 p.n.e)

Klasifikacija tipova i lokaliteta prema BMC Celtic

SLOVENIJA/HRVATSKA

Derivati srebrnog novca Filipa II Makedonskog

Kasnije imitacije Filipa II

E3 - Severoist. Hrvatska

J1 - Slovenija/sev. Hrvatska

J2 - Slovenija/sev. Hrvatska

J3 - Hrvatska

xl. Primerak „Turniereiter“ (Sasthieni varijanta - nedaleko od Zagreba), REF: BMC Celtic 142, Pink 120-121, Allen str.50+115 crteži 48-49.

L - Slovenija
M1 - Slovenija/sev. Hrvatska
M2 - Slovenija
VI. Imitacije denara Rimske republike na području Balkana - sev. Hrvatska
SRBLJA

I. Derivati srebrnog novca Filipa II Makedonskog

Rane imitacije Filipa II

A2 - Banat

B4 - Vojvodina-Srem

E - Vojvodina-Srem

F - Srbija

Kasnije imitacije Filipa II

E1 - Srem

F - Srbija

xxv (b) dodati Eselsohrtip (Skordisci - nedaleko Beograda - c.

110 p.n.e)

— Srebrne tetradrahme kovane u 2. veku p.n.e u blizini Singidunuma; av: glava Zevsa desno; rv: konj levo, jahač prikazan kao dve debele linije, rozeta; Pink 156, Göbl 156; Popović tb. 4 A-I; CNG 43, 33; 12.90g, 19mm, VF. (sl. 14)

REF: Virginia Joyce Hunter, *A Third Century Hoard from Serbia and its Significance for Celtic History*, American Numismatic Society Museum Notes 13 (1967) str.17-40.

J1 - Srem

III. Derivati srebrnog novca Aleksandra III i Filipa III Makedonskog, ili posthumni novčići istog tipa - ist. Srbija

A. Imitacije tetradrahmi Filipa III
i. Heraklova glava na aversu, sunce i monogram u obliku labrisa (dvoglave sekire)¹ u polju
ii. Vrlo izlizan avers, monogram u vidu labrisa.

— Srebrna tetradrahma, imitacija Filipa III; av: glava Herakla, vrlo izlizan primerak; rv: degenerisan natpis, Zevs sedi sa palicom i orlom, levo labris; Forrer 536, Pick 588, BMC Celtic 198 (isti reversni kalup?); 16.02g, 28-29mm; VF, napukla rondela (sl. 15)

iii. Grublja degeneracija

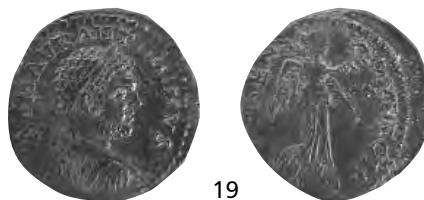
B. Imitacije drahmi, uglavnom Filipa III

MAKEDONIJA

II. Razni derivati

B. Imitacije srebrnog peonskog novca Patrasa - Makedonija c. 340-300 p.n.e.

—Srebrna tetradrahma; av: lovotor

19

20

21

22

23

24

25

26

ovenčana glava Apolona d; rv: PAOY, konjanik sa čubastim šlemom probada kopljem palog neprijatelja; Pick 117-8, BMC Celtic S182; 9.40g, 25-27mm, 1200; VF. (Sl. 16).

REF: BMC Celtic str.33-34.

REF: Derek F. Allen, *Catalog of the Celtic Coins in the British Museum with supplementary material from other British collections*, Volume I: Silver Coins of the East Celts and Balkan Peoples, Cambridge, 1987, navedeno kao BMC Celtic; Derek F. Allen, *The Coins of the Ancient Celt*, Edinburgh, 1980; Robert Forrer, *Keltische Numismatik der Rhein- und Donauland*, Graz, 1968; Robert Göbl, *Typologie und Chronologie der Keltischen Münzprägung in Noricum*, Wien, 1973; Karl Pink, *Die Münzpragung der Ostkelten und ihrer Nachbarn*, 2nd ed. Braunschweig, 1974; Popović, Petar, *Новаја скородиска*, Beograd/Novi Sad, 1987; David R. Sear, *Greek Coins and Their Values*, London, 1978, Vol.1: Europe (navedeno kao GC1).

RIMSKA REPUBLIKA

Ratovi protiv ilirskih gusara 229-228. p.n.e. i 219. p.n.e. Zaustavljuju ekspanciju Filipa V Makedonskog u Prvom makedonskom ratu (prim. Drugi punski rat 218-201. p.n.e.). Drugi makedonski rat protiv Filipa V 201-196. p.n.e.; Lihnidus oduzet od Filipa i predat ilirskom vladaru Pleuratu 196. p.n.e. Treći makedonski rat protiv Perseja 171-167. p.n.e; zarođen ilirski vladar Gentius; Makedonci i Iliri proglašeni za slobodne saveznike Rima; Makedonija podeljena na četiri distrikta, a Ilirija na tri.

Rim

—Srebrni denarius L. Aemiliusa Lepidusa Paullusa i L. Scriboniusa Liba, kovan 62. p.n.e.; av: PAVLIVS LEPIDVS CONCORD, glava Konkordije sa velom i dijademom; rv: PVTEAL SCRIBON LIBO, Skribonski bunar; Aemilia 11, BMC 3382, Syd 927; 3.60g, 19mm 0500.

RIMSKO CARSTVO

Augustus (27 p.n.e. -14 n.e.)

Tiberius (14-37)

Caligula (37-41)

Claudius (41-54)

Neron (54-68)

Galba (68-69)

Gradjanski ratovi (68-69)

Vespasianus (69-79)

Stobi (prvo izdanje c.72)

Titus (79-81)

¹Labris (labrys) je naziv za dvoglavu sekuru, poznatu kod klasičnih Grka i po imenu pelekys / πελεκυς.

Stobi

Domitianus (81-96)

Stobi

Trajanuns (98-117)

Stobi

Dardanski rudnici (za beleške
vidi rudnički novac, dole)

—AE quadrans; av: IMP CAES NERVA TRAIAN AVG, glava sa lov. ven. d; rv: DARDANICI, Ceres (?) stoji l, drži klas žita i zadiže rub suknje; RIC II 704 (isti kalupaversa), Cohen 139, CNG 46 #1242; 2.38g, 15mm, 0635; VF braon patina, revers porozan (sl. 17). REF: CNG 46, 1242.

Rim

—Srebrni denarius kovan 115-117 n.e; av: IMP CAES NER TRAIAN OPTIM AVG GERM DAC, bista sa lov. ven. d; rv: PARTHICO PM TR P COS VI PP SPQR, Providencija stoji l, u polju PRO VID; C313, RIC 361; 3.41g, 19mm, 0700.

Hadrian (117-138) Dardanski rudnici? (za beleške vidi
rudnički novac, dole)**Antonius Pius (138-161)****Marcus Aurelius (161-180)**

Stobi

Commodus (180-192)*Rim*

— Srebrni denarius kovan 183; av: M COMMODVS ANTON AVG PIVS, glava sa lov. vencem d; rv: PM TR P VI III IMP VI COS IIII STR., Aequitas stoji anfas, drži kantar (vagu) i rog izobilja, pod nogama globus; C446, RIC 73, Sejar 1526; 2.04g, 18mm, 1100; deo ostrižen.

Septimius Severus (193-211)

Stobi

—Bronzani novčić Julije Domne; av: IVLIA AVGVSTA, bista d.; rv: MVNIC STOBE, Viktorija drži palmu i venac ide na l, u l polju polumesec, uporedi BMC 7; 14.29g, 27-28mm, 0700; VF; zelena patina (sl. 18).

Markianopolis

— Bronzani novčić Septimija Severa i Julije Domne; av: AV KA CE IIICEV-HPOC IOV AI, u ots. ΔΔOMNA, bista Severusa sa lov. vencem d. okrenuta prema bisti Domne sa velom l; rv: V ΦΛ ΟV ΑΠΙΑΝΟ MARKIANΟΠΟΛΙ, Fortuna stoji l. drži kormilo i rog izobilja, u l. polju ε; upor. GIC 2285, rev. BCM Tauric 21; 12.84g, 26mm, 0630; F, pukotina na nosu Domne, podseća

27

28

29

30

31

32

33

34

na „klovnov nos“.

Caracalla (198-217)

Stobi

— Bronzani novčić; av: A C M AVR ANTONINVS, bista čoveka sa oklopom i bradom, sa lov. vencem d; rv: MVNICIP STOBEN, Victorija drži palmu i venac, ide nadesno; BMC 14 (var); 6.51g, 23mm, 0700; EF, rev blago necentrišan. (sl. 19).

Geta (209-212)

Stobi

Nicopolis ad Istrum

— Bronzani novčić; AVT K Π CE P GETAC AV, obučena bista sa lov. vencem d; rv: V ΦΛ ΟVΑΠΙΑΝ ΝΙΚΟΠΟΛΙ, u otsečku ΠΡΟC I, Nemesis stoji l drži kantar i palicu, pod nogama točak; BMC Tauric 38, GIC 2782; 11.38g, 26mm, 0200; F.

Elagabalus (218-222) Stobi (*poslednja izdanja c.222*)**Gordian III (238-244)**

Viminacium (*osnovan kao kolonija veterana VII (Klaudijeve) i III (Flavijeve) legije, kovnica otvorena 239.*)

— Bronzani novčić kovan 239-240; av: IMP CAES MANT GORDIANVS AVG, zrakasta bista d; rv: PMSC OLVIM, Mezija stoji anfas, glava okr. l, sa položenim rukama na bika l. (symbol VII legije) i lava d. (symbol III legije), u odsečku AN I; BMC Tauric 3, upor. GIC 3642; 6.18g, 20-21mm, 1400; F. (Tabla VIII)

— Bronzani novčić kovan 242-3; av: IMP GORDIANUS PIVS FEL AVG, bista sa lov. vencem d; rv: PMSC OLVIM, Mezija stoji anfas, glava okr. na l, sa položenim rukama na na biku l i lavu d, u otsečku AN IIII; BMC Tauric 12-13, Borić-Brešković velika bronza - rev HT; 17.52g, 29mm, 0100; VF-XF (sl 20).

Tomis

— Bronzani novčić kovan 241-243; av: AVT K M ANT ΩNIOC GARΔIANOC, u ots. CABINIA TRAN (TR u ligaturi), bista Gordiana sa lov. ven. d. okr. ka obučenoj bisti Tranquillina l; rv: MHTRO ΠΟΝΤΟV TAMOEΩE, Pallas stoji l. drži sovu i koplje, uz nogu štit, l. i d. Δ; BMC Tauric 62; 12.26g, 26mm, 0630; F.

Ostalo

—Srebrni antoninianus kovan 241-243; av: IMP GORDIANVS PIVS FELIX AVG, zrak. bista; rv: PM TR P IIII COS

II PP, car stoji d; C253, RIC 92, Sear 2353; 4.20g, 23mm. 0100.

Filip I (244-249)

Viminacium

— Srebrni antoninianus kovan 246-247; av: IMP M IVL PHILISTR.VS AVG, zrak. obučena bista d; rv: VICTORIA AVGG, Victorija stoji l. sa vencem i palmom; Atribucija kovnice po Eddy str.88-90, 94, C-235, RIC-51 (pripisano Rimu); 3.39g, 22.4mm, 0130 (sl. 21)

— Kao 1CC04; C-235, RIC-51, CNR XVI/4-149; 4.45g, 21.5mm, 0530 (sl. 22).

— Bronzani novčić kovan 247-248; av: IMP M IVL PHILISTR.VS AVG, gl. sa lov. ven. d; rv: PMSC OLVIM, Mezija stoji anfas, glava okr.na l, sa rukama na biku l i lavu d, u ots. AN VIII; BMC Tauric 25, uporedi GIC 3874; 16.58g, 27mm, 0730; F (sl. 23)

Dacia

— Bronzani novčić kovan 246-247; av: IMP M IVL PHILISTR.VS AVG, bista sa lov. ven. d; rv: PROVINCIA DACIA, u ots. AN I, Dacia stoji l, drži izuvijan mač i standard (XIII?), l. orao drži venac u kljunu, d lav (simboli V i XIII legije); BMC Tauric 1, upor. GIC 3873; 13.74g, 28-29mm, 1230; F.

Pacatian (c.248)

Uzurpator u Gor. Meziji, ubile ga njegove vlastite trupe.

Viminacium

Trajan Decius (249-251)

Kao guverner Donje Mezije, poslat od strane Filipa I da uspostavi red i mir nakon pobune Pakaciana, ali pobunjene trupe proglašavaju Decijusa za cara.

Viminacium

— Bronzani novčić Ovdjenje Etruscile (žene Trajana Decija) kovan 250-251; av: HER ETRUSCILLA AUG, bista d; rv: PMSC OLVIM, Mezija stoji anfas, glava okr.na l, sa rukama na biku l i lavu d, u ots. AN XII; GIC 4220, upor. BMC Tauric 32; 15.11g, 25-26mm, 0100; F (sl. 24).

Trebonianus Gallus (251-253)

Viminacium

— Bronzani novčić kovan 251; av: IMP C CALIVS P FELIX AVG, obučena bista sa lov. ven. d; rv: PMSC OLVIM, Mezija stoji anfas, glava okr. na l, sa rukama na biku l. i lavu d, u ots. AN XII; upor. GIC 4307, upor. BMC Tauric 43; 8.61g, 24-25mm, 0630; F (sl. 25)

— Bronzani novčić kovan 252-253; av: IMP C GALIVS P FELIX AUG, bista

35

36

37

38

39

40

41

sa oklopom i lov. ven d; rv: PMSC OLVIM, Mezija stoji anfas, glava okr.na l, sa rukama na biku l. i lavu d, u ots. AN XIV; BMC Tauric 43; 9.76g, 26mm, 0500; F (sl. 26).

Volusian (suvladar, 251-253)

Viminacium

— Bronzani novčić kovan 251-2; av: nejasan, verovatno: IMP C C VIB VOLUSIANVS AVG, obučena bista sa lov. ven. d; rv: PMSC OLVIM, Mezija stoji anfas, glava okr.na l, sa rukama na biku l. i lavu d, u ots. AN XIII; upor. BMC Tauric 45 and GIC 4360 i 4361; 7.65g, 24mm, 0100; F (sl. 27)

Aemelian (253)

Kao guverner Mezije, suzbio gotsku invaziju i proglašen za cara od strane njegovih trupa.

Viminacium

— Bronzani novčić kovan 253; av: IMP C M AEMIL AEMILIANVS AG, obučena bista sa lov. ven. d; rv: PMS COLVIM, Mezija stoji anfas, glava okr.na l, sa rukama na biku l. i lavu d, u ots. AN XIV; Borić-Brešković 1643 i beleška 169, SNG Copenhagen 173, Pick 179, CNG 24 Mar 93 #834; 8.63g, 26mm, 0600; VF (sl. 28).

Valerian I (253-260)

Viminacium (kovnica zatvorena 256)

— Bronzani novčić kovan 254-255; av: IMP VALERIANVS P AUG, bista d; rv: PMSC OLVIM, Mezija stoji anfas, glava okr.na l, sa rukama na biku l i lavu d, u ots. AN XVI; Hunterian 28; 7.64g, 27mm, 0700; VG (sl. 29).

— Srebrni antoninianus kovan 254-255; av: IMP C P LIC VALERIANUS AVG, zrak. obučena bista d; rv: VICTORIA AVGG, Victorija stoji drži venac i palmu; C230, RIC 224; 3.02g, 22mm, 0530; (sl. 30).

Gallienus (260-268)

Siscia (kovnica otvorena c. 260)

— Antoninianus; av: GALLIENVS AVG, zrak. gl. d; rv: FORTVNA REDVX, Fortuna stoji l, drži kormilo i rog izobilja, u d. polju S; C267, RIC 572; 3.35g, 23mm (sl. 31)

— Posrebren antoninianus; av: GALLIENVS AVG, zrak. bista sa oklopom d; rv: AETERNITATI AVG, Sol stoji l, u ots. zvezda; RIC S555, C51, CG 5/20/87-284; 3.07g, 20-22mm, c0600; XF puno posrebrenje (sl. 32)

Sirmium (265-266)

REF: Nikola A. Crnobrnja, **Филијала римске ковнице новца у Сирмијуму из времена цара Галијена 265-266. године, Нумизматичар.** 18-19 (1996), str.71-76.

Mediolanum

— Antoninianus; av: GALLIENVS AVG, zrak. obučena bista d; rv: AEQVI-

TAS AVG, Aequitas stoji l. drži kantar i rog izobilja, u d. polju S; RIC 464, C24-27, Seaby 25b; 2.28g, 23mm, 0100.

Claudius II Gothicus (268-270)

Rođen u Illyricumu, pobednik u borbi sa Gotima kod Niša (Naissus) u Gor. Meziji.

Siscia

Quintillus (270)

Siscia

Aurelianus (270-275)

Rođen u Sirmiumu c.207, njegove trupe proglasile ga za cara u Sirmiumu, napustio Daciu 271. godine

Siscia

—Posrebren antoninianus; av: IMP AURELIANUS AUG, zrak. bista sa oklopom d; rv: GENUS ILLUR, Genius stoji l. drži pateru i rog izobilja, na d. oznaka Q; C103, RIC 223 (var: 1 Q); 3.59g, 22mm, 1000. (sl. 33).

— AE antoninianus; av: IMP AVRELIANUS AUG, zrak. bista sa oklopom d, četiri tačke u polju l. od vrta; rv: FOR-TVNA REDVX, Fortuna sedi l. drži rog izobilja i kormilo, u ots. *S; C95 var, RIC 220 var; 6.1g, 21-24mm, 1230; XF (sl. 34).

Ostalo

— Antoninianus; av: IMP AVRELIANVS AVG, zrak. bista sa oklopom d; rv: ORIENS AVG, Sol ide l. podignite l. ruke, d. drži globus, gazi na zemlji jednog od dva zarobljenika; u ots. VII; RIC 62 (dodeljeno Rim. kovn.), C154/6, upor. Sear 3161; 4.56g, 22mm, 1100.

Tacitus (275-276)

Nakon ubistva Aurelijana, vojnici u Ilirikumu zahtevali da Senat nominuje novog vladara, i obećali da će privatiti izbor. Izabran je Tacitus.

Siscia

—Posrebreni antoninianus; av: IMP C M CLA TACITVS AVG; zrak. bista sa oklopom d; rv: AEQVITAS AVG, Aequitas stoji l. drži kantar i rog izobilja, u ots. P; C10, RIC 181; 3.77g, 23mm, 1100. (sl. 35).

Probus (276-282)

Rođen u Sirmiumu 232. godine. Ubile ga pobunjene trupe u Sirmiumu.

Siscia

— Antoninianus; av: IMP C M AVR PROBVS PF AUG, zrak. bista sa oklopom l. drži palicu s orlom; rv: PAX AV-

GUSTI, Pax stoji l. drži palicu i ?, l V, u ots. XXI; C426, RIC 711; 3.44g, 21mm, 0100; VF+ (sl. 36).

Carus (282-283)

Siscia

Julian od Pannonije (284-285)

Pobunjenik protiv Carinusa u Panoniji.

Siscia

Diocletianus (284-305)

Potiče od siromašnih roditelja iz Dalmacije, rođ. c.245. Postavljen za guvernera Mezije, a kasnije za komandanata carske telesne garde Carusa. Vojska ga proglašila za cara 284, a jedini car postaje 285. godine nakon ubistva Carinusa. Proveo reformu novca c.286-296.

Siscia

—Bronzani follis kovan 294; av: IMP C DIOCLETIANVS PF AVG, glava s lov. ven. d; rv: GENIO POPVLI ROMANI, Genius stoji l, u l. polju S, u d. polju A; RIC 79a; 9.18g, 29mm, 0630. (sl. 37)

Aleksandria

— Bronzani follis kovan c.300; av: IMP C DIOCLETIANVS PF AVG, glava s lov. ven. d; rv: GENIO POPVLI ROMANI, e-nius stoji d, u ots. ALE, u l. polju XXI, u d. polju B, RIC 30a; 10.32g, 27mm, 0030.

Ostalo

— Antoninianus kovan 284-294; av: IMP DIOCLETIANVS AVG, zrak. bista d; rv: IOVI CONSERVAT AVG, Jupiter stoji l, u ots.: (K?)IE; C228, RIC 161, Sear 3416; 2.73g, 22mm, 1200.

Maximianus (286-305, 306-308, 310)

Zemljak Dioklecijana, proglašen za su-

vladara zaduženog za zapadne provincije 286. godine.

Siscia

Galerius (Caesar 293-305; 305-311)

Siscia

—Bronzani follis; av: MAXIMIANVS NOB CAES, glava s lov. ven. d; rv: SACRA MONETA AVGG ET CAESS NOSTR, Moneta stoji l. drži kantar i rog izobilja, u ots. SIS, u l. polju *, u d. polju A; C188, RIC 135b; 9.89g, 28mm, 0700. (sl. 38).

— Bronzani follis kovan 309-310; av: IMP MAXIMIANVS PF AVG, glava s lov. ven. d; rv: GENIO AVGSTI, Genius stoji l, u ots. SIS, u polju A; RIC 198a (S); 6.42g, 28mm (sl. 39)

Constantius I (305-306)

Siscia

Severus II (306-307)

Siscia

Constantinus I, Veliki (307-337)

Siscia

— Bronzani follis kovan c.313; av: IMP CONSTANTINVS PF AVG, glava s lov. ven. d; rv: IOVI CONSERVATORI AVGG NN, Jupiter stoji l. drži Viktoriju, dole orao, u ots. SIS, u polju ε; RIC 3 (R2); 3.2g, 22mm, 0630. (sl. 40).

— Bronzani AE2 kovan c.318; av: IMP CONSTANTINUS PF AUG, bista sa šlemom, oklopom i lov. ven. d; rv: VICTORIAE LAETAE PRINC PERP, dve Viktorije stavlju štit sa VOT PR na oltar, u ots. ΔSIS*; RIC 47 (R3); 3.52g, 19mm, 0600. (sl. 41).

Nastavak u sledećem broju

Ispravka

U prošlom nastavku ovog članka pojavile su se greške kod slika br. 4 i br. 7. Zato ih sada ponavljamo onako kako je trebalo biti objavljeno. Izvinjavamo se autoru i čitaocima.

Redakcija

Krst na novcu rimске carice Salonine

Nikola CRNOBRNJA, Obrenovac
crnobrnja@beltel.yu

Poznata su nam dva primerka novca carice Salonine na kojima je predstavljen krst - simbol hrišćanske vere. Oni pripadaju vremenu samostalne vladavine cara Galijena (260-268), koji je preuzeo svu vlast u svoje ruke posle pogibije oca, cara Valerijana. Valerijan je pred kraj svoje vladavine u teškoj političkoj i vojnoj krizi, koja je pretila raspadom Carstva, potražio izlaz u ob-

računu sa pristalicama Hrišćanske crkve iz viših društvenih slojeva, sa hijerarhijskim vrhom Crkve i hrišćanima u carskim legijama. Otuda pogromi na hrišćane i konfiskacije njihove imovine. Ubrzo po stupanju na tron, 261. godine, Galijen je obustavio progone i doneo edikt o verskoj toleranciji. Oduzeta imovina Crkvi je vraćena, uključujući i hrišćanska groblja. Iz jednog dokumenta sačuvanog kod Eusebija,

pisca rane hrišćanske Crkve¹, vidimo da je Galijen slao kopije svog carskog reskripta koje su predstavljale dodatne garancije i pre svega pouzdanu zaštitu u sproveđenju mera naloženih ediktom o toleranciji. Takođe u jednom pismu aleksandrijskog episkopa s početka 262. godine, koje Eusebije navodi², opažamo episkopovo oduševljenje religioznim mirom koji je Galijen uspostavio. Značaj ovih mera treba sa-

Sl. 1. Dobar antoninjan sa očuvanim posrebrenjem. Otkriven u Dobanovcima u skupnom nalazu u rasutom iskopu jednog mehiracionog kanala. Deo tog nalaza publikovan je.³ Na aversu je uobičajeni caričin portret za ovaj nominal sa odlikama karakterističnim za kovnicu u Mediolanumu. Natpis je SALONINA AVG. Na reversu vidimo Vestu koja sedi na stolici okrenuta uljevo. U desnoj ruci drži krst sa tačkastim kracima, u levoj skiptar sa vrhom koji je u obliku krsta. Okolo je natpis VESTA.

Težina 3,35 g, veličina 19 x 20,mm

Sl. 2. Antoninjan, odaje utisak dobro očuvanog primerka, ne nosi tragove dužeg opticaja, ali je očigledno iskovan na istrošenom ili loše pripremljenom kalupu. Tipološki identičan primerku sa sl. 1. Krst u desnoj ruci Veste, kao i onaj na vrhu skiptra u levoj ruci, jedva prepoznatljivi. Otkriven je na istom mestu kao i primerak na sl. 1.
Težina 2,30 g, prečnik 21 mm

¹ Historia Ecclesiae, VII, 13

² Hist. Eccl. VII, 23, 4

³ Glasnik Srpskog arheološkog društva, br. 9, Beograd 1993, 163-171

gledati i u činjenici da u narednih četrdeset godina, do vremena Dioklecijana i Galerija početkom četvrtog veka, osim pojedinačnih, progona većih razmara nije bilo.

Dva novca (antoninijana) carice Salonine, koja prikazujemo, u neskrivenoj formi ističu krst i doista su jedinstveni. U Muzej grada Bograda dospeli su kao poklon Velimira Čeleketića i predstavljena su našoj stručnoj javnosti.⁴ Dajemo njihove fotografije pod brojem 1 i 2 sa osnovnim podacima.

Budući da je novac cara Galijena i carice Salonine veoma zastupljen u novčanim nalazima, i da je često vidljiv na našem numizmatičkom tržištu, nije na odmet posvetiti punu pažnju mogućem otkrivanju nekih novih detalja.

Krizno razdoblje u Carstvu od polovine trećeg veka nosilo je niz promena i opštег opadanja. Novčani sistem se takođe rastakao. Antoninijan, u ovom vremenu izrazito pseudo srebrna moneta, nije imao nominalnu vrednost ni osrednjeg bakrenjaka, što je neminovno vodilo ukidanju senatskog aesa i izdanje lokalnih kovnica koje su u nizu zatvarane. Dominirajuća nominalna postaje antoninijan, otvaraju se nove carske kovnice.⁵ Po-

trebe za novcem su bile velike. Zatvaranjem mnogih kovnica lokalnog novca na Istoku sigurno dolazi do pomeranja i preseljenja kovničkog personala. Skloni smo da među njima, osobito graverima ili uticajnim članovima *monetae finiliaris*, prispevili su ranije hristijaniziranog Istoka, vidimo i one, koji osobito u vreme Galijenovo, u uslovima verske tolerancije, tu i tamo na prikriven način, na novcu plasiraju hrišćanske elemente. Kadakad se sretne uvećano slovo T kao znak krsta - raspeća Hristovog, sidro koje s neznatnim modifikacijama podseća na krst. Zapaženo je i to da su ovakve pojave češće na novčanim tipovima koji su svojim porukama bliski hrišćanskim vrednostima. Najčešće je u pitanju Paks i uopšte personifikacije ženskih polubožanstava. Kao upečatljiv primer navodimo jedan antoninijan cara Galijena, iskovan u kovnici u Lugdunumu, gde je trofej koji Viktorija nosi oblikovan kao krst (sl. 3), dakle Viktorija koja pobeduje, ali sa krstom.

Primerci novca carice Salonine sa predstavom krsta u ruci boginje Veste na reversu, sasvim je izvesno, ne pripadaju oficijelnom monetarnom programu Galijenovoga vremena (dati na sl. 1 i 2). Pripisujemo ih kovnici

Mediolanumu gde je kao predložak mogao da posluži Saloninin regularni tip AVG IN PACE (sl. 4), sa predstavom Paks na reversu. Ona sedi na stolici okrenuta ulevo, vrlo slično predstavi Veste, koja takođe sedi na stolici. U atmosferi religiozne tolerancije, da kažemo religioznog mira nastalog nakon Galijenovog edikta iz 161. godine, uz prisustvo i učešće jednog dela hrišćanski orijentisanog kovničkog personala, na skriven način u kovnici u Miljanu istaknut je krst - simbol hrišćanske vere. Do nas su stigla dva primerka, od kojih je onaj prvi, na sl. 1, ubedljivo jasan. Edicija takvih primera, ekstremno minorna, možda blagovremeno i osuđujuća kao podrivača za zvaničnu državnu veru, nije mogla imati mesto u carskom monetarnom programu.

Antoninijane Salonine sa predstavama krsta vidimo kao izraz zahvalnosti upućen carici hrišćanki nakon edikta iz 261. godine od strane hrišćana, za koje je ona imala razumevanja i koje je pomogla. Saloninin kognomen *Chrysogene*, koji se javlja na novcu u Joniji i Lidiji⁶ ukazuje na njeno maloazijsko poreklo. Otuda, možda, koren i njenog verskog opredeljenja, i njenih simpatija i razumevanja za hrišćane. ■

Sl. 3. Antoninjan Galijena:

IMP GALLIENVS P AVG / VICT GERMANICA. Iskovan u kovnici u Lungudunumu. Na reversu vidimo Viktoriju sa trofejom čiji je vrh predstavljen u obliku krsta.

Sl. 4 Antoninjan Salonine iskovan u kovnici u Mediolanumu.

Na osnovu reversnog sadržaja i poruke: AVG(usta) IN PACE poteklo je mišljenje da je carica bila hrišćanka. Hrišćanska aklamacija in pace nije ništa drugo do substitucija za In Christo, što bi značilo: Augusta u Hristu. Predstavljena Paks sa maslinovom grančicom u desnoj i skiptrom u levoj ruci, sedeći na stolici okrenuta ulevo, bio je više nego pogodan predložak za Saloninin tip Veste sa krstom u ruci prikazanim na sl. 1 i 2.

⁴Numizmatičar 17, 1994, 34-46; Glasnik Srpske pravoslavne Crkve, god. LXXXIII, broj 4, 2001, 82-88.

⁵U Sisciji 262. godine, u Sirmijumu jedno istureno odeljenje rimske kovnice 265. god.

⁶Eckel 7, 420.

Novac cara gladijatora

LVCIVS AELIVS AVRELIVS COMMODVS (161 - 192)

Rista MILETIĆ, Beograd
inner@sezampro.yu

Rođen je u Lacijumu (LATIVM), 31. avgusta 161 godine. Izlišno je govoriti o njegovom plemenitom poteklu generacijama u nazad, ali taj potrodični «pedigre» nije ništa značio za čoveka tipa Komodusa.

Fantazije holivudskih scenarista i reditelja treba u startu eliminisati, jer vizuelni doživljaj sa celuloidne trake ostavlja veći utisak od istorijske činjenice, a kako je većina „konzumenata“ sklonija da pogleda film onda istorija gubi smisao zarad ekonomskih efekata.

Pre svega Komodus je, a to je očigledno prikazano na novcu, imao dugu bradu (sl. 1) kao i njegov otac i nekoliko prethodnih vladara.

Glatko izbijan imperator iz filmova je samo umetnička sloboda reditelja i takav Komodus je viđen samo na novcu iz 172. godine, kada je mladi naslednik postao cezar i počeo prva zajednička kovanja sa ocem.

Ma kako to lepo zvučalo ili pak herojski, i ma koliko imperator bio sklon igrama u amfiteatru i borbama u arenii, on u arenii u direktnom sukobu nije ubijen. Njegova smrt je prozaična kao i kod većine imperatora, ali o tome malo kasnije.

Moramo kao i mnogi do sada, a da ostanemo bez odgovora, da postavimo pitanje:

Odakle je poticao takav sentiment kod oca, imp. Marka Aurelija, prema sinu?

Zašto je prekinuo tradiciju prethodnika i za naslednika nije odredio i adopcijom potvrdio onoga koji je najdostojniji, ali i najsposobniji da vlada?

Sl.1. AE medaljon. Av.M COMMODVS ANTONINVS AVGVSTVS BRIT; Rv.COS VI PP

Možda ćemo biti bliže odgovoru na ovo pitanje ako konstantujemo da emocije prethodnih careva počev od imp. Trajana, nisu ni mogle biti stavljene na probu iz jednostavnog razloga što nisu imali muških potomaka, pa je bilo daleko jednostavnije izvršiti adopciju bez emocionalnih potresa.

12. oktobra 166. godine Komodus dobija titulu cezara. Ma kako životni vek u antičkom Rimu bio relativno kra-

tak iz jednog ili drugog razloga, postati cezar sa 5 godina ipak narušava neki normalan život deteta, posebno ako ovo nije pod direktnim nadzorom roditelja, ili pak ima neadekvatne učitelje i savetnike. Uostalom moramo opet demantovati senzacinalistički Holivud. Komodus nije rođen iz veze Faustine II i «nekog» gladijatora, bez obzira na avanturistički duh njegove majke, niti je njegova sklonost ka igrama i učešću u njima imala genetsku komponentu «po ocu». Da bi se lakše pratila emisiona delatnost imp. Komodusa, neophodno je hronološki definisati njegov nasledno-politički uspon:

- 12. oktobar 166. god. dobija titulu cezara (ima samo 5 godina)
- 15. oktobar 172. god. GERMANICVS (11 godina)
- 12. januar 175. god. pretor
- 19. maj 175. god. odlazi u Germaniju
- 7. juli 175. god. skida dečaćku togu
- proleće 176. god. dobija titulu SARMATICVS
- 27. novembar 176. god. dobija titulu imperatora i postaje suvladar svog oca
- 23. decembar 176. god. prvi trijumf i prvi put tribunska vlast (TR POT)
- decembar 177. god. prvi konzulat (COS) i PP (PATER PATRIE)
- 22. oktobar 180. god. napušta Rim

GERMANICVS i SARMATICVS su titule njegovog oca, dok sam Komodus nije ni osetio užase rata na severnim granicama imperije. Nije jasno, osim ako kao razlog ne uzmem očevu ljubav prema sinu (ali i ljubav prema njegovoj majci), kako je iste titule dobio i sin. Da li je Marko Aurelije, mislilac, filozof i ratnik u svojim košmarima stoi-

ka pomislio da sa njegovim sinom počinje agonija imperije, koju je on iz najboljih namera želeo da vrati u istorijsku prošlost i definise je kao republiku? Možda i jeste, jer svojstven starosti je fatalizam i mirenje sa sudbinom, čak bespomoćno posmatranje rušenja jednog, ne samo sna, nego i dela kome su posvećene decenije.

Emisione aktivnosti mladog Komodusa, pod pokroviteljstvom oca počele su veoma rano, tako da ih neformalno možemo podeliti kako sledi:

Kovanja od 172. do 180. godine, kada se emituju:

- aureus i kvinar u zlatu
  - denar i kvinar u srebru
  - as, dupondijus i sestercijus u bronzi
- Kovanja od 180-192 godine, kada se emituju:
- svi nominali kao u prethodnom periodu
  - konsekracionalna kovanja za oca Marka Aurelija

Kovanja za suprugu Krispinu (BRUTIA CRISPINA)

Provincijska kovanja

Kovanja prigodnih medalja (medaljona)

Na prvim kovanjima, kada je još u dečačkom dobu, Komodus je prikazan bez brade sa titulom CAESAR a potom i GERMANICVS odnosno SARMATIHCVS (sl. 2).

Na aversu je lik mladog cezara, i sudeći po liku nije mogao imati više od 15 godina, što znači da je novac emitovan 175/176 godine.

Reversne predstave na novcu tog perioda ne odudaraju od uobičajenih, karakterističnih za M.Aurelija. To su: LIBERALITAS, PIETAS, SPES, SALVS, VICTORIA, IVNONA, IOVI, ROMA, FORTVNA, MARS itd, dok se na jednom aureusu pojavljuje čak i Kastor jedan od božanskih blizanaca na konju.

Natpsi PRINC IVVENT, ADVENTVS CAES, ali i DE GERMANIS, i DE SARMATIS karakteristični su za mladog cezara, ali isto tako i «hrana» njegovoju sujetu, obzirom da je učešće u tim pohodima bilo minorno.

Do zvaničnog samostalnog preuzimanja trona 180. godine, za nepunih osam godina otkovano je nešto preko 200 različitih, po predstavama tipova

SI.2. AE as.
Av.COMMODO
CAES AVG
FIL GERM
SARM;
Rv.SPES
PVLICA

SI.3. AR denar. Av.L
AVREL COMMODO
CAES AVG FIL
GERM SARM:
Rv.SPES PVLICA

SI.4. AE sestercijus.
Av.M ANTONINVS
COMMODVS AVG;
Rv.VIRTVTI AVG TRP
VII IMP IIII COS III PP

SI.5. AE as. Av.L AEL
AVREL COOM AVG P
FEL; Rv.HERCVL
ROMAN AVG/SC

SI.6. Av.L AELIVS
AVRELIVSCOMMODVS AVG PIVS FELIF;
Rv.HERCVLI ROMANO AVG COS VII PP

novca sa kojim nas i posle više od osamnaest vekova posmatra lik cezara i naslednika.

Kao nasledniku trona Komodusu, kao i njegovom ocu pre toga, bili su obezbeđeni najveći umovi carstva za obrazovanje mladog naslednika. Retoriku pojedinih brzo je izbrisalo laskanje miljenika, ali i činjenica da je već sa četrnaest godina dobio puno učešće u vlasti. Njegova bojažljivost pretvorila ga je pre u slabića nego pokvarenog čoveka. Njegova od detinjstva pothranjivanja svirepost postala je vremenom navika, pa strast bolesnog uma.

Kao što je imp. Neron preferirao javne muzičke nastupe, ili pak imp. Domijan ubijao muve po svojim odajama Komodus je sa žarom i neumorno vežbao sa instruktorima iz Partije i Arabe duele sa oružjem i gađanje strelovi i kopljem. Izvori navode, a tu nema mesta sumnji, da je veoma brzo u tim veština nadmašio svoje učitelje. Sa vrhom strele u obliku polumeseca bez problema je sa tribina amfiteatra sekao vratove nojevima u areni. Zvaničnim dolaskom na vlast 180. godine emitovanje novca se nastavlja u istoj apoenškoj strukturi i od istog materijala, ali to je sada već samostalno kovanje imperatora Komodusa, pobožnog i srećnog (sl.4).

Ovaj retki sestercijus i na reversu ima predstavu imperatora na konju kako atakuje na lava. Ta predstava neposredno asocira na Nemejskog lava koga je Herkul po legendi ubio a već početkom vladavine imp. Komodus počinje sebe da identificuje sa Herkulom, i tu predstavu nalazimo kako na novcu tako i na medaljama.

Svi atributi Herkula su ovde zastupljeni: lavlja glava na glavi imperatora i toljaga na reversu u vencu. Isti slučaj je i sa medaljom (sl.6).

Gde se nalaze svi atributi Herkula: tobolac, sa strelama, luk i toljaga u vencu. Čak i provincijska kovanja novca sadrže predstavu Herkula (sl. 7).

Predstava Herkula, ili Komodusa kao Herkula je simbol neograničene monarhije kada car direktno progoni «ostarele i izlapele» senatore a podršku traži među pretorijancima. Senat je sa

mo «senka» nekadašnjeg «parlamenta», a SC na novcu je pre farsa nego pravo, dok sama Italija gubi dominantan ekonomski položaj, proces koji prati celu vladavinu Antonina.

Portret imp. Komodusa na provincijskom novcu više liči na portrete njegovog oca ili pak imp. Antoninusa Pijusa, i da nema natpisa odnosno imena imperatora došlo bi do zamene identiteta (sl. 8).

Graveri po provincijskim kovnicama očigledno nisu bili tako vični svom zanatu kada je portret u pitanju, a emisije su bile male. Obezbeđenje severnih granica, od upada Kvada, Markomana, Sarmata..., imp. Komodus je prepustio svojim vojskovođama zarad omiljenih zabava u areni. Ne može se izbeći činjenica da su njegovi nastupi kao sekutora (SECUTOR-gladijator naoružan mačem, malim okruglim štitom i sa šlemom na glavi) protiv retijskog (RETIARIVS-mreža i trozubac) pradstavljeni najkravije nastupe u areni. Obzirom da su ti «slavni podvizi» zvanično beleženi, evidentirano je 735 carevih nastupa. Kuriozitet je što je iz zajedničkog gladijatorskog fonda imp. Komodus primao enormno visoku «platu», što je bio sramni porez nametnut rimskom populusu. Viktorija na sesterciju (Sl.9) sigurno ne simbolisce pobede nad spoljnjim neprijateljima.

Majstorstvo u korišćenju kopinja dokazivalo je pogađajući na smrt lava ili leoparda u areni prilikom skoka na nekog nesrećnika vezanog za stub. Ipak, teško je prihvatići da su ti dueli bili ravнопravni. Imperator je jednostavno morao da pobedi a za to se «brinulo» mnoštvo pratilaca i brižnih posmatrača.

Ma koliko rulja u amfitretu bila krvočna sa prezicom, uostalom kao i više plemstvo, je gledala ovaj vid zabave svog cara, kao nekada što se «iza leđa» smejala poeziji imperatora Nerona.

Ako izuzmemos provincijska kovanja novca, samostalna vladavina imp. Komodusa obogatila je emisionu delatnost imperije za oko 700 različitih tipova carskog i «senatskog» novca.

Kao i kod svih imperatora, u retke primerke spadaju svi zlatni moduli (au-reus i kvinari), kao i kvinari u srebru. Osim navedenih u retke denare se svrstavaju i oni sa natpisom na reversu:

- CONCORDIA COMMODI AVG
- CONS COM
- VOTIS XX COS VI (uvencu)

Sl.7. Av.KAI M AY AN KOMODOΣ
(Kovnica CALLATIS-MOESIA INFERIOR,
danas MANGALIA u Rumuniji).
Na reversu ovog bronzanog novca
je Herkul sa toljagom u ruci.

Sl.8. Bilon tetradrahma,
kovnica Aleksandrija

Sl. 9 Av.M COMMODVS ANTON
AVG PIVS BRIT; Rv.VOTA SVSCEP
DECEN PM TR P XIII COS III PP

Sl.10.
Av.COMM
ANT AVG P
BRIT;
Rv.PMTR P X
IMP VII COS V
PP FID EXERC

Sl.11. Ae.medaljon kovnica Pergam

Sl.12.
Ae.medaljon.
Av.COMMODVS
ANTONINVS PIVS
FELIX AVG BRIT;
Rv.FORTVNAE
REDVCI CV PP

Sl.13. Av.CRISPINA
AVGVSTA: Rv.DIS GE-
NITALIBVS

Sl.14.
Av.DIVO
COMMODO;
Rv.CONSECRATIO

- MAGNIFICENTIAE AVG COS VII PP
- IOVIS DEFENS SALVTIS AVG
ali i denar (sl. 10).

Kao i svi konsekracioni denari sa orlom na globu iz 193 godine. Od bronzenih modula treba izdvojiti:

- as, TRP VI IMP IIII COS III PP SC (sa predstavom Komodusa u kvadrigi)
- sestercijus TEMPORVM FELICITAS (u vencu)
- FID EXERC (komodus na platformi a ispred njega 3, 4, 5, ili 6 legionara) itd. Izraženo za njegove vlade je i emitovanje veoma atraktivnih i retkih medaljona-medalja

U redovna kovanja imp. Komodusa spadaju i emisije novca sa predstavom njegove supruge Krispine na aversu (sl. 13).

Krispina (BRUTTIA CRISPINA), čije je plemenito poreklo izvesno, ali istorijski nepoznato, nije ostavila poseban trag u događajima s karaja II veka, izuzev na novcu (aureus i kvinar u zlatu i denar u srebru). Mora se priznati da to i nije bilo lako obzirom da je carski suprug u svom okruženju (haremu) imao 300 žena i isto toliko dečaka. Krispina je umrla nekoliko meseci pre svog supruga (192. godine) i iz tog braka nije bilo potomaka.

Priča o imp. Komodusu dobija svoju tragičnu završnicu. Kada je neposredno carevo okruženje postalo nesigurno za svoje živote sklopljena je zavera na čijem čelu su bili:

- Marcija (MARTIA) omiljena milosnica imparatora
- Eklektus (ECLECTVS) carski komornik
- Let (LETVS) pretorijanski prefekt.

Omamljen vinom i verovatno nečim u vinu, i umoran od lova na divlje zveri, udavljen je na svom ležaju poslednji potomak M. Aurelija od strane snažnog rvača, a da nije mogao pružiti nikakav otpor.

To se dogodilo u noći uoči 1. januara 193. godine u gladijatorskoj kasarni, jer je tog dana trebao da primi osmi po redu konzulat (COS VIII), odeven u gladijatorsku odoru sekutora.

Iako je Imperiju doveo na početak haosa šest decenija kasnije (251. god.) imp. Trajan Decije emituje prigodni antoninjan sa natpisom na aversu. DIVO COMMODO (sl.14).

Posle imp. Komodusa imperija više nikada nije bila ista. Iz temelja uzdrma na ekonomski, vojno, moralno, počela ja da odumire. ■

Numizmatička ukrštenica

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7										
8										
9										
10										
11										
12										
13										
14										
15										
16										

VODORAVNO: 1- Numizmatička oblast koja se bavi papirnim novcem; 2. Eksperimenti, ogledi - sličnik; 3. Mesto na ostrvu Hvaru - Starogrčki sitan novac (mn.); Česka avio-kompanija - inicijali našeg numizmatičara Brzića iz Amsterdama - gospodin (grč.); 5. Autooznaka za Austriju - numizmatički materijal sličan metalnom novcu, tantuz - lična zamenica; 6. Republika Liban (skr.) - čamac južnoameričkih indijanaca od izdubljennog drveta; 7. Srpski intelektualni forum - rusko terensko vozilo „Lada“ - Oznaka za stoti deo našeg dinara; 8. Gnjila, istruleta - trag divljači; 9. Vrsta krvnog suda - numeričke oznake školskog uspeha; 10 - Predlog - italijanska luka na Jadranu - teniska mreža; 11. Zadnja strana (naličje) novca - nota solmizacije; 12. Oznaka za sitan skandinavski novac - sazvuje tonova - film Koste Gavrasa; 13. Numizmatički materijal sličan papirnom novcu - televizija - „odeljenje tehničkih nadzora“ (skr.); 14. Antičko ime Ljubljane - zvezda nemog filma, pravim imenom Oliver Hardi; 15. Kolokvijalni naziv za sitan novac - prednja strana (lice) novca; 16. Trojstvo, trojnost, trijalizam.

USPRAVNO: 1. Delatnost izdavanja novca - podlost, pakost, bes; 2. Deskripcija - turska moneta (mn.) - francuski fizičar Rene Antoan (termometar!); 3. Ukupna količina proizvedenih komada novca - britanska moneta (mn.) - tamno doba dana (mn.); 4 - Albanska telegrafska agencija - junački spev - stadujum u razvoju insekata - prefiks u superlativima; 5. Grčko slovo - starogrčki grad-država, kovala novac sa predstavom sove - malo, zatvorena verska zajednica - prvo slovo; 6. Sastavni veznik - torovi za stoku - toksin - hemijski simbol aluminijuma; 7. Udarac u fudbalu - numizmatički materijal - svojevršno (skr.) - pokazna zamenica; 8. Mesto u hrvatskom delu Srema - grčkorimski lekar iz II veka n.e. - doletanje; 9. Lik iz Šekspirove tragedije - španjsko žensko ime - francuski botaničar Gustav Adolf (1817-1875); 10. Ime japanskog režisera Kurosave - pedantnost, tačnost. Sastavio: ēarko PINTARIĆ

(Rešenje na str. 66)

Datiranje bakarnih novčanih vrsta primorskih gradova 1.

Sergije DIMITRIJEVIĆ

Opočetku kovanja novca primorskih gradova postoje dve oprečne grupe gledišta. Prva, koja taj početak stavlja vrlo rano, vezujući neke vrste kotorskog novca za IX vek,¹ XI vek² ili XII vek.³ Druga, koja pravo kovanje novca vezuje za privilegije date od strane cara Dušana pojedinim gradovima, specijalno Kotoru⁴ ili za raspad carstva.⁵ U ovu grupu spadaju i redaktori Corpus Nummorum Italicorum-a (CNI) koji isto tako počinju sa carem Dušanom, ali koji sve autonomne gradske bakarne novce bez oznake vladara ili feudalca, stavljaju na kraj XIV veka,⁶ tj. u njegovu poslednju četvrtinu.⁷

U pogledu privilegija koje je Dušan dao Kotoru treba naglasiti da one nisu sačuvane. Eventualna overa kotorskog statuta (čiji original isto tako nije sačuvan) od strane cara Dušana mogla je da potvrди već postojeće pravo kovanja bakarnog novca, a da uvede nove srebrne vrste gradskog novca, dinar sa predstavom vladara, kao zaštitnika gradskih privilegija, tj. gradskog sizere-na. Već je Štokert ukazao da je Kotor mogao imati gradske privilegije i pre Dušana.⁸

Da su takve gradske privilegije sigur-

no postojale još u drugoj polovini XIII veka možemo zaključiti i na osnovu gradskog pečata koga nalazimo na jednom ugovoru između Kotora i Dubrovnika, od 5-VI-1279. godine, na kome stoji natpis *sigillum comunitatis Cartarensis*,⁹ kao i na osnovu samog tog ugovora.¹⁰

Ne slažeći se sa autorima koji početak kovanja kotorskog novca stavljaju od IX do XII veka, navevši naše protiv-argumente u primedbama koje se odnose na tako datirane vrste,¹¹ mi smo pokušali da utvrdimo starost najbrojnijih bakarnih novčanih vrsta primorskih gradova na osnovu prosečnih težina svake od njih i njenog upoređenja sa novčanim vrstama koje se daju datirati. Pri tome smo uzeli u obzir i sve druge podatke koji mogu da posluže za takvo datiranje. Sklad koji se pojavio između svih navedenih elemenata potvrđuje ispravnost našeg metoda za utvrđivanje starosti pojedinih novčanih vrsta.

Odlučujući ulogu u izgradnji hronološke tablice bakarnih novčanih vrsta primorskih gradova odigrala je činjena da smo uspeli da utvrdimo starost najteže novčane vrste kotorskog novca, jedne posebne grupe kotorskog bakar-

nog novca sa predstavom tvrđave na jednoj strani i sv. Trifunom koji стоји на drugoj (vrsta 1), što nam je omogućilo da utvrdimo ne samo približan početak kovanja kotorskog novca već i približnu starost drugih novčanih vrsta kovanih na kraju XIII i u XIV veku.

U dubrovačkom statutu iz 1272. godine¹² nalazi se odluka po kojoj dvanaest dinara imaju kurs jedne perpere kao što je bilo i do tada, a isto takav kurs imaju i 120 milarenzisa. Niko ne sme da odbije ove folare po tom kursu, pod pretnjom kazne od jednog dinara po perperu.¹³

Iz ove odluke vidimo da je jedan dinar vredio deset miliarenzija, a da se te miliarenzije zovu i folari, što je u to vreme, kako izgleda, bilo opšte ime za bakarni novac. Pošto u to doba Dubrovnik nije kovao svoj novac (po Rešetaru Dubrovnik je počeo da kuje svoj prvi novac – dinare, tek 1337. godine¹⁴, a folare po istom autoru tek oko 1350. (privatne emisije)¹⁵ – tj. 1426. (zvanične emisije),¹⁶ jasno je da su pobrojani novci o kojima se govori u statutu (dinari i milarenzije ili folari) bili novci neke strane države koji su bili u opticanju u Dubrovniku. Sličan zaključak učinio je Pavle Rešetar na osnovu činjeni-

¹Mašek I, 56.

²Švajcer ...

³Štokert IV, 204.

⁴npr. Ljubić I, str. XXIII.

⁵Ipén I, 199; II 192.

⁶CNI I, 574.

⁷CNI I, 284.

Ovde bi se mogao pomenuti i Švajcer, koji sa izuzetkom jedne jedine vrste kotorskog novca, koju vezuje za XI vek, sve ostale vrste kotorskog bakarnog novca bez oznaka vladara ili feudalaca stavlja u prvu četvrtinu XV veka, u period 1403-1420.

⁸Štokert IV, 204.

⁹Pecat je objavio Štokert IV, 206.

¹⁰Jireček o privilegijama Vukana, Đorđa, Stefana 1207, 15/VIII 1215, 15/VII 1230, Uroš I, 1250 privilegije, Dušan 1351 privilegije.

¹¹za Mašeka kod vrste 11, za Švajcera kod vrste ... , a za Štokerta kod vrste 1.

¹²Libro VIII, cap XVI.

¹³"Sancimus, quod a modo in antea duodecim denarij grossi currant pro uno hypes pero. Et centum viginti Milarienses) (S. D. - Sic!) pro uno yperpero valeat refutare sub paena unius grossi prohyperpero". - Paolo Rešetar I, 119-20.

ce da se u tom dokumentu nigde ne pominje da je to dubrovački novac.¹⁷

Pogledajmo da li je u Dubrovniku miliarenzija identična sa folarom, kao novčanom jedinicom. U vreme kada je načinjena pomenuta redakcija dubrovačkog statuta, 1272, postojala je razlika između ove dve jedinice. U nizu odredbi dubrovačkog statuta koje utvrđuju pojedine dažbine pominje se isplata određenog broja:

„Follaros“
„milliarenses“
„carobas de Follaris“
„carobas“
„millariensis“¹⁸

Zakon od 26/I 1281, koji predviđa određene kazne udvaja ih u slučaju ponavljanja krivice. U jednom slučaju udvojenih 15 folara iskazani su kao „denarium grossum unum“ što ukazuje da je već 1281. jedan dinar imao 30 folara.¹⁹ Da je jedan dinar imao 30 folara izričito se kaže i u reformaciji od 16/X 1337. godine.²⁰ Čitav vek kasnije, kada je Dubrovnik počeo da kuje zvanične folare, u odluci Malog veća od 31/VII 1436, pominje se isti odnos od 30 folara za jedan dinar.²¹

Iz činjenice da je u Dubrovniku 1272. jedan dinar bio jednak sa 10 miliarenzisa, a istovremeno (na osnovu izloženih podataka iz 1272, 1281. i 1337. godine), jednak i sa 30 folara, da se zaključiti da je u Dubrovniku na kraju XIII i na početku XIV veka jedan miliarenzis odgovarao vrednosti tri folara. Do tog su zaključka došli i Pavle i Milan Rešetar.²²

¹⁴Rešetar, Početak kovanja dubrovačkog novca, Rad, 266 /1939. god.), 153-4, 156-8, 161-2, 166-8; S. Dimitrijević, Srpski srednjovekovni bakarni novac, Istoriski časopis, VIII, 1959, 42, napomena 72.

¹⁵Rešetar II, 9 - tj. 1426.

¹⁶Rešetar I, 372.

¹⁷U vezi sa tim on prepostavlja da su u pitanju venecijanski novci (Pavao Rešetar I, 120).

U vezi sa ovom konstatacijom treba podvući da je najteži bronzani novac koga je kovao svaki venecijanski dužd u XIII veku bio tzv. „quartarolo“. Prosečna težina 26 primeraka kovanih za vreme duždeva koji su vladali u XIII veku (poslednji do 1311) iznosi 0,90 g. Od vremena Lorenza Tiepolo (1268-1275) pored kvartarola javlja se i takav udvojeni novac (Doppio Quartarolo). Prosečna težina 9 takvih primeraka kovanih za vreme duždeva koji su vladali u XIII veku (poslednji do 1311), iznosi 1,87 g - CNI).

¹⁸Paolo Rešetar 127-129.

Carobis - mera za bakarni novac kao perpera za srebrni (?)- Ispisi Peterkovića 48.

3 Carobas de folaris vredelo oko 1/4 perpera, tj. 3 groša u srebru - na drugom mestu isto vredi 2 carobas - netačni prepisi - Ispisi Peterkovića 56.

¹⁹Paolo Rešetar I, 130.

²⁰Paolo Rešetar I, 122, 136-7.

²¹Paolo Rešetar I, 143.

²²Paolo Rešetar I, 129, 136-7; Rešetar I ...

²³Paolo Rešetar I, 119-20, 131-2, 134.

²⁴Paolo Rešetar I, 127-129, 130, 134, 135, 136-7 itd.

²⁵Paolo Rešetar, I, 130-1.

²⁶vidi tekst iz 1309. itd. Paolo Rešetar I, 134.

²⁷Paolo Rešetar I, 138.

²⁸Rešetar I ...

Dakle, u početku je naziv folar bio u Dubrovniku generičko ime za bakarni novac, koje je obuhvatalo i miliarenzije.²³ Kasnije je to bilo ime određene jedinice bakarnog novca, čija je vrednost bila 1/30 dinara.²⁴ Izvorni dubrovački tekstovi koji se nalaze u numizmatičkoj literaturi a koji pominju miliarenzije odnose se sa izuzetkom jednog jedinog na drugu polovinu XIII veka. Pored već pomenutog statuta iz 1272. miliarenzija se pominje i u zakonu od 22/V 1292.²⁵ Karakteristično je da se posle 1292. u dubrovačkim tekstovima koje nalazimo u numizmatičkoj literaturi pominju samo folari.²⁶ Miliarenzija se ponovo pominje tek u zakonu od 17/II 1381.²⁷

Iz svega izloženog proizilazi da je miliarenzija kao novčana jedinica bila u upotrebi u Dubrovniku u drugoj polovini XIII veka.

Ne našavši odgovarajući dubrovački novac Milan Rešetar je smatrao da je miliarenzija samo obračunska jedinica.²⁸

Nasuprot M. Rešetaru smatramo da je miliarenzija bila stvarna novčana jedinica, da je to bila najstarija vrsta kotorskog bakarnog novca, njegova najteža vrsta (vrsta 1) koja je bila u opticaju i u Dubrovniku gde je u to vreme cirkulisao samo strani novac. Ta novčana vrsta, najstariji kotorski novac sa tvrdavom imao je prosečnu težinu 2,88 grama i bio je 3 puta teži od venecijanskog kvartarola (3,09 = 2,70 – vidi napomena 17).

Folar čija su 3 primerka odgovarala vrednosti jedne miliarenzije bio je neсумњиво taj venecijanski kvartarolo.

Vrsta 1 – folar Kotora, D 375, 24.

Vrsta 2 – novac Bara, D 366/1, 4.

Vrsta 3 – folar Skadra, D 389, 7.

Vrsta 4, podvrsta 4
– folar Kotora, D 376, 25.

HRONOLOŠKA TABEĽA NAJBROJNIJIH VRSTA BAKARNOG NOVCA PRIMORSKIH GRADOVA

Br. vrste a event. i podvrste	Osnovna karakteristika predstave	Prosečna težina novčanih vrsta					Sa 6% koregirana pribl. pros.	Približno vreme kovanja
		Kotoria	Bara	Skadra	Drivasta	Ulcinja		
1	Najstarije tvrdave (za Uroša I i kasnije)	2,88	—	—	—	—	3,05	druga polovina XIII veka
2	Sv. Đorđe (teške vrste)	—	2,41	—	—	—	2,55	kraj XIII ili početak XIV
3	Svetac sa obe strane	—	—	2,03	—	—		
4 podvrsta 4	Novije tvrdave	2,01	—	—	—	—	2,10	
5	Svetac sa obe strane	—	—	—	—	1,98		
6	Vrsta sa krstom i poprsjem sveca (polovina)	0,97 (polo vina)	—	—	—	—		
7	Stit	—	—	1,77	—	—		
8	Veliko slovo A – na naličju G (13 ... -78)	—	1,72	—	—	—	1,60 do 1,90	oko polovine XIV i u trećoj četvrtini XIV veka
4 podvrsta 5	Novije tvrdave	1,48	—	—	—	—		
9	Vrsta sa tvrdavom i poprsjem sveca	0,76 (pol)	—	—	—	—		
10	Uroš sedi (novac mladog kralja za vreme Dušana)	—	—	—	—	—	1,60 do 1,90	
11	Svetac sa obe strane	1,64	—	—	—	—		
12	Vrsta iz vremena prve venecijanske okupacije (1369- 70)	0,69 (pol)	—	—	—	—		
13 podvrsta 1	Sv. Đorđe (lakši)	—	0,94	—	—	—		
13 podvrsta 2 i 3	Sv. Đorđe (lakši)	—	0,88	—	—	—		
14	Sa mađarskim grbom na naličju (1370-72)	0,84	—	—	—	—		
15	Sa monogramom Tvrta na naličju (1385-92)	0,72	—	—	—	—	0,75 do 1,00	XIV
16	Sa krunom na naličju (1392- 1405)	0,78	—	—	—	—		četvrtina veka

(Napominjemo da su miliarenzije možda nazivane folarima, u dubrovačkim tekstovima gde se govori o bakarnom novcu u uopštenom smislu baš zato što su predstavljale utrostručenje folara kao novčane jedinice).

Pošto se kvartarolo javlja tek na početku XIII veka pod duždjem Enrikom Dandolom (1195-1205) jasno je da se miliarenzija pojavila kasnije u toku XIII veka. Pošto se dupli kvartarolo pojавio u Veneciji između 1268. i 1275, a miliarenzija koja predstavlja trostruki folar (tj. trostruki kvartarolo) pomenuta prvi put 1372, mi vezujemo njenu pojavu za drugu polovinu XIII veka, preciznije, za kraj vladе Uroša I.

Pošto je u vreme Uroša I i sam srpski dinar imao težinu venecijanskog groša, a oba su bila u opticaju u srednjovekovnoj srpskoj državi (što se vidi i iz ostava), a naročito u primorskim gradovima, koji su se već ranije služili tim novcem, a pored toga bili u tesnim trgovачkim vezama sa Venecijom, nije nikakvo čudo, da sličan odnos postoji i kod bakarnog novca (napominjemo da se taj odnos 1:3 uopšte ne može naći kod venecijanskog bakarnog novca). Zato se i miliarenzija ne može tražiti na toj strani, kao što je to pretpostavio Pavle Rešetar – vidi napomena 17.

Miliarenzija koja se pominje u dubrovačkom zakonu iz 1381. godine mogla bi da bude ili obračunska jedinica ili ista kotorska novčana vrsta iz XIII veka, sa prosečnom težinom od 2,88 g, pošto su u drugoj polovini XIV veka u Dubrovniku cirkulirale mince privatne proizvodnje sa prosečnom težinom od 1,07 g. (vidi Rešetar II, 9).

Pošto se krajem XIII i početkom XIV veka težina srpskih dinara udaljuje od težine mletačkih matapanata, koja i dalje, u toku čitavog XIV veka ostaje ista, jasno je da se i težina bakarnog novca morala smanjivati (razume se pod pretpostavkom da je cena bakra ostala ista). Zato smo mesto ostalih bakarnih novaca primorskih gradova odredili u našoj hronološkoj tabeli na osnovu njihove opadajuće težine.

Datiranje bakarnog novca iz druge polovine XIV veka, tj. njihovo vezivanje za treću i četvrtu četvrtinu XIV veka, izvršili smo na osnovu tri činjenice:

1) bitnih razlika u predstavi sveca kod tzv. kotorskih folara i polufolara /cela figura kod tzv. folara i poprsje kod tzv. polufolara koje su isključivale postojanje tzv. polufolara sa celom figurom sveca.

2) postojanje lakih bakarnih vrsta (sa celom figurom sveca vrste 14 -16) - čija je težina jednak sa težinom najlakših vrsta tzv. polufolara (sa poprsjem sveca), a predstavlja polovinu težine drugih teških bakarnih vrsta (vrsta 11 i podvrsta 5 vrste 4).

3) vezivanje lakih folara na osnovu predstave i natpisa za poslednju četvrtinu XIV veka. Na toj smo osnovi utvrdili postojanje dve različite grupe tzv. folara kovanih u drugoj polovini XIV veka, tzv. folara srednje težine sa prosečnom težinom od 1,5-1,7 g kovanih u trećoj četvrtini XIV veka jednovremeno sa najlakšim vrstama tzv. polufolara; i lakih bakarnih vrsta sa prosečnom težinom 0,75-0,85 g kovanih u četvrtoj četvrtini XIV veka, koji se isto tako nazivaju folarima.

(Napominjemo da je Štokert istražujući prosečne težine novca tzv. albanских gradova – svи побројани градови без Котора – знатно увећао све ове тежине,²⁹ пошто је узео проbrane („gut erhaltenе Bronze münzen“), вероватно најчешће примерке).

Iz gornje tabele proizilazi da je od primorskih gradova koji su ulazili u sastav srednjovekovne srpske države, prve bakarne novce – miliarenzije kovao Котор, и то u drugoj polovini XIII veka, već za vladе Уроша I и kasnije. Крајем XIII ili početkom XIV veka kovane су нешто lakše miliarenzije Бара са sv. Ђорђем. У првој polovini XIV veka kovane су teške bakarne vrste Skadra i Drivasta sa likovima светаца на обе stranama, као и bakarne vrste Kotora iste težine. (Napominjemo da su bakarne vrste sa tvrdavom kovane све до прве venecijanske okupacije). Verovatno је да је Skadar bio тaj који је први почео да кује новце са свечем на обе stranama, а да га је Drivast imitirao. Nije isključено да су и први bakarni novci Ulcinja kovani у то време. Пошто тежина ulcinjskog bakarnog novca sa jagnjetom jako varira, smatramo да је он kovan duže vremena, од почетка па do sedamdesetih godina XIV veka.

Vrsta 5 – novac Drivasta, D 368, 1.

Vrsta 6 – polufolar Kotora, D 379, 35.

Vrsta 7 – folar Skadra, D 387, 3.

Vrsta 8 – novac Bara, D 366, 1.

Vrsta 4, podvrsta 5
– folar Kotora, D 376, 27.

Vrsta 9 – polufolar Kotora, D 377, 30.

²⁹Štokert III, 21.

Rumski seldžuci i njihovi novci

Stevan VEREŠ, Palić
numispista@gmail.com

Seldžuci su imali novčani sistem sličan kao i ostale islamske zemlje u to vreme - zlatni dinar težine oko 4, 65 g, srebrni dirhem težine oko 3 g, te bakarni fals raznih težina. Zlatni novac su kovali retko i u malim količinama pa je prilično redak i u današnje vreme dostiže izuzetno visoke cene. S druge strane srebrni i bakarni novac kovali su u velikim količinama i u brojnim kovnicama, tako da ima puno bogatih nalaza sa obiljem interesantnog materijala

Sl. 1. Zlatni dinar
Kayqubad I (1219-1236 AD)

Rumski Seldžuci, ili kako ih u našim istorijskim udžbenicima i knjigama najčešće nazivaju Turci Seldžuci, su narod koji je nastanjivao anadolijski deo Male Azije, počev od 1071. pa do 1307. godine. Posle te godine, na tim prostorima pričamo o anadolijskim bejlucima i Osmanskom carstvu, ali to je već jedna druga priča.

Turci se kao narod prvi put spominju u kineskim pisanim izvorima iz 6. veka. Iz prve polovine 8. veka datiraju i prvi pisani turski spomenici (*Orhonski natpisi* nađeni na Orhonskoj visoravni, severna Mongolija 1889. godine). U to vreme Turci su još bili pagani. Veliku zaslugu u islamizaciji Turaka imaju Samanidi, čija se država u srednjoj Aziji proširila preko reke Oksus (Amu-Darja). U većem broju Turci su islamizirani u X veku, ali su turski ratnici već od VIII veka činili udarnu snagu i rukovodeći kadar vojnih snaga Bagdadskog kalifata.

Deo turskih oguskih plemena koje nazivamo Seldžucima nazvan je tako po Seldžuku bin Dukaku (? 922. god.), utemeljitelju dinastije Seldžukida koji je kao ratnik sudelovao u unutrašnjim borbama u Persiji, a posle povratka u Turkmenistan postao poglavac svog plemena. Njegov unuk, Toghrul I Beg (1037-1067)

osvaja Khorasan, proglašava se za sultana i u narednih dvadesetak godina zauzima zemlje Ghaznavida i šiitskih Bujida, te 1055. ulazi u Bagdad i nameće se za zaštitnika kalifa, koji mu 1058. godine dodelju titulu „vladara istoka i zapada“. Toghrul begom počinje razdoblje takozvanih „velikih Seldžuka“ i njihove velike države. Njegov naslednik Alp Arslan (1063-1073) ima velikog uticaja na evropsku istoriju pošto je u bici kod Manzikerta 1071. godine katastrofalno porazio vizantijskog cara Romanusa IV Diogena (1068-1071). Ta pobeda Seldžuka je bila početak osvajanja Male Azije koja je dotle bila u vizantijskim, to jest hrišćanskim rukama. Strah od prodora „bezbožnika“ je bio jedan od glavnih razloga nastanka ideje o „svetom ratu“, to jest krstaškim ratovima koji su počeli dvadesetak godina kasnije. Naredni seldžučki sultan Malik Shah I (1073-1092) osvajanjem Sirije i Jerusalima dovodi državu Velikih Seldžuka do vrhunca njene moći i veličine. Pod sultanom Barkijarukom (1094-1105) Seldžučka imperija se raspada i deli na razne članove dinastije. Zapadni deo carstva postaje Rumski (ili Ikonijski) sultanat koji se održao najduže od svih seldžučkih država, do 1307. godine.

Posle bitke kod Manzikerta Ana-

dolija je bila otvorena za ulazak Seldžuka, ali je sultan imao važnijeg posla u Egiptu, u ratu protiv Fatamida, tako da je osvajanje u početku bilo svedeno na povremene pljačkaške pohode, dok je naseljavanje islo sporije. U početku, od 1081. godine, prestonica novog sultanata je grad Iznik (Nikeja), a od 1097. prestonica postaje Konja (Ikonion).

Prvi sultani su još bili zavisni od centralne seldžučke vlasti, dok od 1092. god. možemo govoriti o suverenom i samostalnom sultanatu koji, istina, priznaje vrhovnu vlast bagdadskog kalifa, ali samo nominalno, kao verskog poglavara. Novi sultanat je bio stalno u raznim sukobima, kako sa hrišćanima tako i sa muslimanima gazijama koji su živeli i borili se na samoj granici hrišćanskog i muslimanskog sveta. Sa dinastijom Danišmendida su bili u sukobu do 1178. godine kada su konačno izvojevali pobedu i prisvojili većinu njihovih teritorija. Vizantijski car Manuel I Komnen (1143-1180) je uvideo opasnost od jačanja novih suseda i pokušao je 1176. godine vojnom silom da reši nadruču opasnost. U bici kod Mirikefalone je doživeo katastrofalan poraz kojim su nestale sve nade da bi Vizantija mogla povratiti Malu Aziju pod svoju vlast.

Rumski sultanat je sve više jačao i

država je bila sve organizovana i stabilnija. Nova velika i katastrofalna opasnost za Seldžučku državu javlja se stupanjem Mongola na svetsku scenu. U celoj Aziji je nastala velika pometnja i nestabilnost. Osvajanja koja je Džingis-kan (1206-1227) u silovitim naletima vršio doveli su do velikih migracija i seoba naroda. Njegovi naslednici su nastavili osvajanja tako da je 1243. godine došao red i na Anadoliju. Ubici kod Kese Daga Mongoli su Selđucima naneli težak poraz, te su od te godine Rumski sultani mongolski vazali. Od ovoga poteza nikad se nisu oporavili. Njihova država je opstala još 60 godina, ali se postepeno smanjivala. Razni bejluci i emirati koju su ojačali posle pada moći Selđuka su osvajali deo po deo Rumskog sultanata na čijim je ruševinama kasnije nastao novi sultanat, svojevremeno svetska sila - Osmansko carstvo.

U nastavku navodimo spisak sultana Rumskih seldžuka sa godinama njihove vladavine po našem računanju godina (AD) i po muslimanskom računanju godina (AH). Ispod imena vladara i godina vladavine kao napomena stoji važan istorijski događaj koji se odigrao za vladavine ili druga napomena. U raznim izvorima se određeni podaci razlikuju, kako u broju vladara (u određenim periodima je bilo i više raznih vladara u pojedinim delovima sultanata, neki od njih su vladali samo u pokrajinama ili pojedinim gradovima), isto tako u godinama vladavina ima razlika, kako zbog raznih istorijskih izvora, tako i zbog burnog vremena u kome su Rumski Selđuci živeli. Naime pojedini sultani su vladali po dva i više puta, pa izvori to tretiraju na razne načine.

1. Sulayman Qutalmish 1076-1086 AD/468-479 AH
2. Interregnum (međuvlašće) 1086-1092 AD/479-485 AH
3. Kilij Arslan I 1092-1107 AD/485-500 AH
(Prvi krstaški rat 1096-1099 AD)
4. Interregnum 1107-1109 AD/500-502 AH
5. Malik Shah 1109-1116 AD/502-510 AH

6. Rukn al-Din Mas'ud I 1116-1156 AD/510-551 AH
(Drugi krstaški rat 1147-1149 AD)

7. 'Izz al-Din Qilij Arslan II 1156-1192 AD/551-588 AH
(Bitka kod Mirikefalona 1176, pad Jerusalima 1187, Treći krstaški rat 1189-1192, 1190. Bitka kod Ico-niuma i smrt Fridriha Barbarose)

8. Kayhusraw I Ghijath al-Din (1. vlasta) 1192-1196 AD/588-592 AH

9. Sulayman II 1196-1204 AD/592-600 AH

10. Qilij Arslan III 'Izz al-Din 1204-1205 AD/600-601 AH

11. Kayhusraw I Ghijath al-Din (2. vlasta) 1204-1210 AD/601-607 AH
(Četvrti krstaški rat 1202-1204 AD)

12. Kayka'us I 'Izz al-Din 1210-1219 AD/607-616 AH

13. Kayqubad I 'Ala' al-Din 1219-1236 AD/616-634 AH

14. Kayhusraw II Ghijath al-Din 1237-1246 AD/634-644 AH
(1243. bitka kod Kese Daga, od 1243. mongolski vazal)

15. Kayka'us II 'Izz al-Din (1. vlasta) 1245-1249 AD/643-647 AH

(2. vlasta) 1257-1261 AD/655-660 AH

16. Qilij Arslan IV (1. vlasta) 1248-1249 AD/646-647 AH

(2. vlasta) 1259-1265 AD/657-663 AH

17. Zajednička vladavina tri brata 1249-1257 AD/647-655 AH

Kayka'us II, Qilij Arslan IV i Kayqubad II

18. Zajednička vladavina dva braća 1257-1259 AD/655-657 AH

Qilij Arslan IV i Kayqubad II

19. Kayhusraw III Ghijath al-Din 1265-1282 AD/663-681 AH

Od 1277. (675. AH) pod kontrolom Mongolskog guvernera

20. Mas'ud II Ghiyath al-din 1282-1305 AD/682-704 AH

(u ovom razdoblju vladao četiri puta)

21. Kayquobad III 'Ala' al-Din 1284-1307 AD/683-707 AH

(u ovom razdoblju vladao četiri puta)

22. Mas'ud III Ghiyath al-Din 1307 AD/707 AH

Sl. 2. Srebrni dirhem Toghril (1202-1225 AD) vladar Erzeruma

Sl. 3. Srebrni dirhem Kayqubad I (1219-1236 AD).

Sl. 4. Ag dirhem Qilij Arslan IV (1248-1259)

Sl. 5. Ag dirhem Kayhusraw III (1265-1282 AD)

Sl. 6. Ag dirhem Kayquobad III (1284-1307 AD)

Sl. 7. Ag dirhem Kay Khusraw II (1237-1246)

Sl. 8. Ag dirhem
Qilij Arslan IV (1248-1249 AD)

Sl. 9. Ag dirhem(tram) Kayhusraw II
(1237-1246 AD) | Hetoum I (1226-1270)

Sl. 10. Bakarni fals
Qilij Arslan II (1156-1192 AD)

Sl. 11. Bakarni fals
Qilij Arslan II (1156-1192 AD)

Seldžuci su imali novčani sistem sličan kao i ostale islamske zemlje u to vreme: zlatni dinar težine oko 4, 65 g, srebrni dirhem težine težine oko 3 g, te bakarni fals raznih težina.

Zlatni novac (sl. 1) su kovali retko i u malim količinama te je prilično redak i u današnje vreme dostiže dosta visoke cene (5000-7500 € za lep primerak). Na sreću nas numizmatičara srebrnog i bakarnog novca su kovali u velikim količinama, tako da ima puno bogatih nalaza sa obiljem interesantnog materijala. Kovali su novac u velikom broju kovnica, pa čemo nabrojati samo nekoliko najznačajnijih: Konya, Si-vas, Sinop, Luleh, Kayseri, Erzerum, Madensehr itd. Većina kovnica je kovala novac i za vreme Osmanskog carstva.

Dirhemi su kovani od kvalitetnog srebra i lepe su izrade. Većina ima i na aversu i na reversu kaligrafski ispisane natpise sa nešto ornamen-tike (sl. 2- 6). Svaki primerak ima ispisano kovnicu i u većini slučaje-va godinu kovanja, ali ne brojevi ma nego tekstualno, što malo ote-žava tačno određivanje pogotovo iz tog razloga što su godine ispisivane uz sam rub, dosta sitno i zbi-jeno pa se ne može uvek pročitati svaka reč. Na svakom primerku se nalazi i ime aktuelnog bagdadskog kalifa, pa to često može pomoći u tačnom određivanju godina nečit-kih primeraka.

Za razliku od većine islamskih kovanja, kod novca naroda turk-menskog porekla na novcu se javljaju i figurativne predstave. Naj-češća predstava je predstava lava sa suncem u pozadini na dirhemima Kayhusrawa II (sl. 7). Ovaj tip je jedan od najčešćih vrsta dirhe-ma i može se nabaviti po pristu-pačnoj ceni (15-25 €) i na na na-šem tržištu. Postoji još nekoliko tipova figurativnih dirhema ali je si-gurno najlepši, barem autoru ovog članka , primerak Qilij Arslana IV iz njegove prve vladavine.Tu je prikazan konjanik koji odapinje strelu sa konja u pokretu, elegan-ta kaligrafija i ornamentika (sl. 8). Ova vrsta je nažalost prilično

retka i skupa (250-300 €). Posebnu vrstu čine dvojezični dirhemi (sl. 9) koji su kovani za Jermeniju u vreme Seldžučke dominacije. (U literaturi se javljaju i kao bilingu-alni tramovi). Postoje primerci od 1/2 i 1/4 dirhema, ali se javljaju znatno ređe i to samo kod nekih vladara.

Bakarni falsi su bili prvi novac koji su Rumski seldžuci kovali. Osnovna vrsta je bila težine oko 3 grama sa konjanikom na jednoj i natpisom na drugoj strani (sl. 10 i 11). Postoje i drugi tipovi ovih fal-seva npr. natpis sa obe strane, s jedne strane natpis, a sa druge oso-ba koja sedi prekrštenih nogu i još nekoliko ređih vrsta. Obični tipovi (konjanik / natpis i natpis / nat-pis) su prilično česti i nalaze se do-sta često. Vrednost im je 2-5 €, za-visno od kvaliteta.

Druga vrsta bakarnog novca je znatno veća, prečnika oko 30 mm i težine 7-8 g (sl. 12). Neki autori ga nazivaju fals dok drugi nazivaju *AE dirhem*. Predstava na njima je kao na osnovnom tipu manje vrste - konjanik i natpis - ali je izrada mnogo bolja i to su dosta lepi atraktivni komadi. Obični komadi vrede 10-20 €, dok jako lepi primerci, sa patinom na aukcijama dostižu cenu i do 100 evra.

Onima koji se „zagreju“ za ovu numizmatičku oblast, o kojoj smo ovde izneli samo osnovne podatke, preporučujemo sledeće internet sajtove gde se o ovoj temi može naučiti više:

<http://islamiccoins.ancients.info/>;
<http://www.islamiccoinsgroup.50g.com/>;
<http://www.eronscoins.com/>;
<http://www.amalhayaty33.virtualave.net/i>
<http://mehmeteti.150m.com/index.htm>

Na ovim stranicama se može na-ći jako mnogo korisnih podataka, odlična bibliografija, razni izvori i drugi linkovi, kao i obilje prelepih fotografija. Autor ovog članka takođe je spreman da oširnije pro-diskutuje ovu temu sa svima koje ona interesuje, a njegova e-mail adresa navedena je u zagлавju ovog članka.

Prvi prigodni novac samostalne Republike Srbije

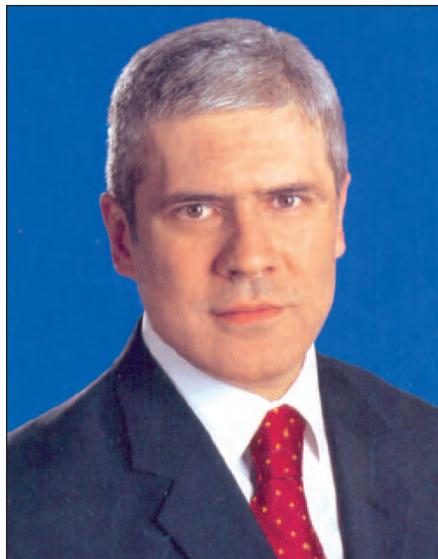
Ranko MANDIĆ, Beograd
rmandic@gmail.com

Početkom juna ove godine Srbija je ponovo postala samostalna država, kao što je bila i krajem 19. veka, kada je u Evropi postojalo samo dvadeset sedam država. Predsednik Boris Tadić podigao je 8. juna ove godine zastavu Srbije pred sedištem UN, a pred sedištem Saveta Evrope u Strazburu 14. juna zavijorila se zastava Republike Srbije čime je ozvaničeno članstvo Srbije u toj panevropskoj organizaciji.

Na dan isticanja srpske zastave na Ist Riveru, Predsednik Tadić je rekao da je taj dan veoma značajan za međunarodni položaj Srbije, uz reči: „Valja se podsetiti da je Srbija dala svoj doprinos nastanku Jugoslavije i da je kontinuitet Srbije u nekadašnjoj Jugoslaviji, koja je bila jedna od najznačajnijih članica UN, kao jedan od pedesetak osnivača i u nekoliko navrata članica Saveta bezbednosti UN.“

Kontinuitet članstva Srbije u SE potvrđen je na sastanku Komiteta ministara SE čemu je prethodilo uručivanje pisma predsednika Srbije Borisa Tadića generalnom sekretaru SE Teriju Dejvisu čime je praktično izvršena notifikacija kontinuiteta članstva Republike Srbije u Savetu Evrope.

U monetarnom, pa tako i numizmatičkom pogledu, Srbija je i pre proglašenja njenog članstva u Ujedinjenim nacijama i Savetu Evrope kao samostalne države, imala svoj sopstveni novac, srpski dinar. Premda od 1996. godine, u ondašnjoj SR Jugoslaviji (kasnije SiCG), dinar nije bio platežno sredstvo u Crnoj Gori*, naša Nacionalna banka izdavala je sve do 2002.

Sl. 3. Boris Tadić, prvi predsednik samostalne Republike Srbije

Sl. 2. Naša zastava na Ist Riveru

Sl. 1. Grb Srbije na aversu prvog kovanog novca nakon sticanja samostalnosti, apoen od 20 dinara 2006, specijalno vakumirano pakovanje

godine „jugoslovenski novac“, metalni i papirni, a koji je bio platežno sredstvo samo u Srbiji. U toku 2003. godine izdate su naše prve monete koje nisu imale „jugoslovenske atribute“, ali bez imena države. Na kovanicama i novčanicama izdatim 2003. i 2004. godine umesto imena države i njenog grba, nalazio se natpis „Narodna banka Srbije“ i amblem Banke. Od 2005. godine, kada je usvojena preporuka o korišćenju grba Republike Srbije, započinje izdavanje naših moneta sa imenom „SRBIJA“ i sa srpskim grbom, dakle i pre zvaničnog osamostaljenja naše Države. Do tog osamostaljenja je došlo, kako znamo, nakon referendumu u Crnoj Gori, posle kojeg je, ova bivša federalna jedinica, istupila iz Državne zajednice sa Srbijom.

U istom mesecu, junu 2006. godine, proslavljenja je u Beogradu 150-godišnjica rođenja Nikole Tesle, pa se dogodilo da se tom prilikom iskuje i pušti u opticaj prvi prigodni novac samostalne Republike Srbije. Odluka o izdavanju ovog prigodnog kovanog novca objavljena je u Službenom glasniku RS, br. 47 od 2. juna 2006. go-

*Vlada Mila Đukanovića je 1996. godine uvela nemačku marku kao platežno sredstvo u Crnoj Gori, a nestankom te monete u opticaj je uveden evro, premda Crna Gora formalno ne pripada Evrozoni. Istovremeno je jugoslovenski, potom srpski, dinar prestao biti sredstvo plaćanja u toj republici i isti se ni danas tamo ne prihvata, sem u nekim turističkim odmaralištima.

NOMINALA	MASA	PREČNIK	FINOĆA	MAKS. EMISIJA
10.000 din.	8,640g	25 mm	Au 900/1000	1.000 kom.
5.000 din.	3,455g	20 mm	Au 900/1000	2.000 kom.
1.000 din.	13,000g	30 mm	Ag 925/1000	2.000 kom.
20 din.	9,000g	28 mm	Cu70%, Ni12%, Zn18%	1 milion kom.

dine. Opticajna prigodna kovanica od 20 dinara 2006., sa likom Nikole Tesle, puštena je u opticaj 30. juna 2006., a kovanice od zlata i srebra puštene su u prodaju 10. jula o.g. Izdati su apoeni navedeni u gornjoj tabeli:

Novac je iskovan u Beogradskoj kovnici (ZIN), a autor dizajna je akademski vajar Mitar Petković. Opis i drugi podaci o ovoj seriji našeg prigodnog novca navedeni su u zakonskim odredbama koje slede.

(„Službeni glasnik RS“, br. 47 od 2. juna 2006. godine)

Na osnovu člana 21. stav 1. Zakona o Narodnoj banci Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 72/2003 i 55/2004), a u vezi sa Odlukom o određivanju 150-godišnjice rođenja Nikole Tesle kao događaja povodom koga će se u 2006. godini izdati prigodni kovani novac („Službeni glasnik RS“, br. 37/2006), guverner Narodne banke Srbije donosi

ODLUKU

O IZDAVANJU PRIGODNOG KOVANOOG NOVCA POVODOM 150 GODIŠNICE ROĐENJA NIKOLE TESLE

1. Narodna banka Srbije izdaće povodom 150 godišnjice rođenja Nikole Tesle prigodni zlatni kovani novac u apoenima od 10 000 i 5 000 dinara i prigodni srebrni kovani novac u apenu od 1 000 dinara.

2. Prigodni kovani novac iz tačke 1. ove odluke Narodna banka Srbije izdaće u ukupnoj nominalnoj vrednosti od 22 000 000 dinara, u sledećim količinama i iznosima po apoenima:

- 1 000 komada u apenu od 10 000 dinara - u iznosu od 10 000 000 dinara,
- 2 000 komada u apenu od 5 000 dinara - u iznosu od 10 000 000 dinara,
- 2 000 komada u apenu od 1 000 dinara - u iznosu od 2 000 000 dinara

ra.

3. Prigodni zlatni kovani novac iz tačke 1. ove odluke biće izrađen od zlata finoće 900/1000, u specijalnoj („pruf“) tehniči, s visokosajnjim ravnim površinama i matiranim reljefnim detaljima prigodnih motiva, sledeće mase i prečnika:

- apoen od 10 000 dinara - mase 8,640 g i prečnika 25 mm,
- apoen od 5 000 dinara - mase 3,455 g i prečnika 20 mm.

Dopušteno je da masa svakog pojedinačnog komada prigodnog zlatnog kovanog novca iz stava 1. ove tačke odstupa do 1‰ (promil) iznad mase navedene u tom stavu.

4. Prigodni srebrni kovani novac iz tačke 1. ove odluke biće izrađen od srebra finoće 925/1000, u specijalnoj („pruf“) tehniči, s visokosajnjim ravnim površinama i matiranim reljefnim detaljima prigodnih motiva, mase 13 g i prečnika 30 mm.

Dopušteno je da masa svakog pojedinačnog komada prigodnog srebrnog kovanog novca iz stava 1. ove tačke odstupa do 8‰ (promila) iznad mase navedene u tom stavu.

5. Izgled s lica prigodnog kovanog novca iz tačke 1. ove odluke je sledeći: u središnjem delu je portret Nikole Tesle u poluprofilu sleva, dok je iznad portreta cirilicom isписан tekst „Nikola Tesla“. Levo od portreta, u pravougaonom polju, date su u dva reda godine jubileja „1856-2006“.

6. Izgled s naličja prigodnog kovanog novca iz tačke 1. ove odluke je sledeći: u centralnom delu je grb Republike Srbije, a ispod grba je oznaka nominalne vrednosti. Levo i desno od oznake nominalne vrednosti su slova „D“ (levo) i „D“ (desno). Iznad i oko grba je cirilicom i latincicom polukružno isписан tekst „REPUBLIKA SRBIJA“, međusobno razdvojen crticom. Ispod oznake nominalne vrednosti, cirilicom i latini-

SI. 4. NIKOLA TESLA na prvim zlatnicima samostalne Srbije, 2006.

SI. 5. Srebrni apoen od 1.000 dinara 2006.

SI. 6. Opticajna kovanica od 20 dinara sa likom Nikole Tesle

com je isписан текст „NBS“- takođe međusobno razdvojen crticom, a od teksta „Republika Srbija“ razdvojen tačkama.

7. Po obodu prigodnog kovanog novca iz tačke 1. ove odluke, i to na dužinama kružnih lukova od 72 stepena, raspoređena je ravna površina, iza koje su vertikalne zaobljene kante poluprečnika 0,15 mm.

8. Prigodni kovani novac iz tačke 1. ove odluke prodavaće se po ceni koju odredi Narodna banka Srbije.

9. Ova odluka stupa na snagu danom objavljivanja u „Službenom glasniku RS“.

O. br. 53 Guverner NBS
U Beogradu, 30. Radovan Jelašić
maja 2006. godine

(„Službeni glasnik RS“, br. 56 od 30. juna 2006. godine)

Na osnovu člana 21. stav 1. Zakona o Narodnoj banci Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 72/2003 i 55/2004), a u vezi s čl. 7 i 8. Zakona o prigodnom kovanom novcu („Službeni list SRJ“, broj 46/96),

Guverner Narodne banke Srbije donosi

O D L U K U

O PRODAJI U 2006. GODINI PRIGODNOG KOVANOGLOVCA POVODOM 150-GODIŠNICE ROĐENJA NIKOLE TESLE

1. Prigodni kovani novac izdat na osnovu Odluke o izdavanju prigodnog kovanog novca povodom 150-godišnjice rođenja Nikole Tesle („Službeni glasnik RS“, broj 47/2006), Narodna banka Srbije prodavaće domaćim i stranim fizičkim licima i pravnim licima u zemlji neposredno, i to u sedištu Narodne banke Srbije u Beogradu i preko filijala Narodne banke Srbije.

2. Prigodni kovani novac iz tačke 1. ove odluke Narodna banka Srbije pustiće u prodaju 10. jula 2006. godine.

3. Ova odluka stupa na snagu na rednog dana od dana objavljivanja u „Službenom glasniku RS“.

O. br. 70 **Guverner NBS**
U Beogradu, Radovan Jelašić
29. juna 2006. godine

(„Službeni glasnik RS“, br. 47
od 2. juna 2006. godine)

Na osnovu člana 55. stav 1. Zakona o Narodnoj banci Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 72/2003 i 55/2004), guverner Narodne banke Srbije donosi

O D L U K U

O IZDAVANJU I OSNOVNIM
OBELEŽJIMA KOVANOGLOVCA
APOENA OD 20 DINARA

1. Narodna banka Srbije izdaće kovani novac apoena od 20 dinara.

2. Kovani novac iz tačke 1. ove odluke izrađivaće se u tehnici visokog sjaja, od legure sledećeg sastava: 70% bakra, 12 % nikla i 18 % cinka.

3. Kovani novac iz tačke 1. ove odluke imaće masu 9,00 g i prečnik 28 mm.

Dopušteno odstupanje od mase svakog pojedinačnog komada kovanog novca iz stava 1. ove tačke je 2,5%.

4. Izgled lica (aversa) kovanog novca iz tačke 1. ove odluke je sledeći: u središnjem delu je portret Nikole Tesle u poluprofilu sleva. Desno do portreta, polukružno, ispisane su godine njego-

vog rođenja i smrti „1856-1943“, ispod kojih je polukružno cirilicom isписан tekst „Nikola Tesla“. Levo od portreta je oznaka vrednosti „20“, a godina kovanja „2006“ je u njegovom podnožju. Iznad portreta je cirilicom i latinicom polukružno isписан tekst „dinara“, međusobno razdvojen tačkom.

5. Izgled naličja (reversa) kovanog novca iz tačke 1. ove odluke je sledeći: u centralnom delu je grb Republike Srbije. Iznad i oko grba je cirilicom i latinicom polukružno isписан tekst „REPUBLIKA SRBIJA“, međusobno razdvojen crticom, a ispod grba je na isti način isписан tekst „NBS“ - takođe međusobno razdvojen crticom, a od teksta „REPUBLIKA SRBIJA“ razdvojen tačkama.

6. Po obodu kovanog novca iz tačke 1. ove odluke, i to na dužinama kružnih lukova od 72 stepena, raspoređena je ravna površina, iza koje su vertikalne zaobljene kanaure poluprečnika 0,15 mm.

7. Ova odluka stupa na snagu danom objavljivanja u „Službenom glasniku RS“.

O. br. 54 **Guverner NBS**
U Beogradu, Radovan Jelašić
30. maja 2006. godine

(„Službeni glasnik RS“, br. 53
od 23. juna 2006. godine)

Na osnovu člana 55. stav 3. Zakona o Narodnoj banci Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 72/2003 i 55/2004), guverner Narodne banke Srbije donosi

O D L U K U

O PUŠTANJU U OPTICAJ KOVANOGLOVCA APOENA OD 20 DINARA

1. Narodna banka Srbije pustiće u opticaj 30. juna 2006. godine kovani novac apoena od 20 dinara sa obeležjima utvrđenim Odlukom o izdavanju i osnovnim obeležjima kovanog novca apoena od 20 dinara („Službeni glasnik RS“, br. 47/2006).

2. Ova odluka stupa na snagu danom objavljivanja u „Službenom glasniku RS“.

O. br. 68 **Guverner NBS**
U Beogradu, Radovan Jelašić
21. juna 2006. godine

Od 1. novembra 2006:

RSD - Srpski dinar

Prema ISO 4217 od 1. novembra 2006. godine primenjuje se nova međunarodna oznaka za srpski dinar: RSD, dok je brojna oznaka za našu nacionalnu monetu sada 941. Pre toga, ICC (International currency code) za srpski dinar, koji se izdavao u sastavu Državne zajednice SiCG, bio je CSD, a brojna oznaka 891. Jugoslovenski dinar imao je istu brojnu oznaku (891) ali je slovna oznaka bila: za dinar SR Jugoslavije YUD, a za dinar SFR Jugoslavije YUM.

Nova oznaka za naš dinar saglasna je osnovnim principima ISO 4217 pri određivanju skracenica za monete raznih država: prva dva slova označavaju ime države, u našem slučaju RS - Republika Srbija, a treći slovo ime nacionalne monete: D - dinar.

Na dan 1. oktobra ove godine 1 EUR imao je vrednost 79,92 RSD, a 1 RSD 0,12 EUR.

Napomenimo takođe da su u drugoj polovini ove godine usvojene i međunarodne oznake za tablice automobila za Srbiju - umesto SCG, nova je oznaka SRB, dok je kod adresa internet provajdera dosadašnje „yu“ zamjenjeno sa „sr“. ■

Kraljevina Srbija i Bečka carska kovnica (K. K. Hauptmunzamt¹)

- saradnja i odnosi II

Aleksandar N. BRZIĆ, Amsterdam i
Ingeborg DANGL, Beč

Nova numizmatička saznanja

Naše istraživanje je donelo nekoliko potpuno novih numizmatičkih saznanja, koja bismo želeli da ukratko komentarišemo. Iako se ne radi o potpuno revolucionarnim saznanjima, ipak su to važni detalji koji upotpunuju sliku srpske numizmatike.

Otkriće Neudeck:

Akt 1712/83. od 16.06.1883

Godinama se nagađalo ko je napravio nacrt za seriju niklenog novca iz 1883. godine. Ova serija je verovatno najdugovečnija serija novca celog Balkana (konačno i definitivno su ove kovanice zakonski povučene 1932 godine, skoro pedeset godina posle njihovog kovanja). Kovanja su bila 1883 (Beč), 1884 (Birmingem), 1904 (Beč/Kremnica), 1912 (Beč) i 1917 (USA). Samo godina je menjana na reversu, ostalo je sve bilo identično. Kolecionari veoma dobro poznaju probleme koje ova serija postavlja: pošto su bili toliko dugo u opticaju, ove novčiće je jako, jako teško naći u kovničkom sjaju. Slede njihove slike (nisu u prirodnjoj veličini!):

Ono što je uvek bilo začuđujuće, je da ni Šarf (Scharff) ni Lajzek (Leisek) nikada pre ni posle nisu pravili ništa slično. Zbog toga je pretpostavka da je to neko drugi pravio, više nego logična. Ali ko? Ova pretpostavka je konačno dokazana otkrićem gore pomenutog akta gde se jasno navodi da je

autor bio Andreas Nojdek (Neudeck, 1849-1914)². On je ne samo uradio nacrt nego je i gravirao³ avers; grb je dobio kao model iz Beograda a revers je potpuno njegov. Nojdek je bio specijalista za reverse, njih je često radio, između ostalog za poznatu seriju Austrijskih kruna i helera, posle 1892 godine.

Potvrda količine tiraža

Godinama su tiraži srpskog kovanog novca bili predmet diskusije. Tek izlaskom Mandićevog kataloga, krajem osamdesetih godina, tiraži su navedeni pravilno, uključujući i izvor podataka. Akti koje smo mi videli daju ne samo cifre pojedinih kovanja nego i događanja oko samih kovanja (podelu, tok, rok i sl). Tako je na primer do sada bilo nepoznato da je malo trebalo da se cela emisija iz 1882 ne ostvari⁴ i da je na kraju kovano manje nego što je bilo predviđeno zakonom o kovanju. Sve drugo što smo u aktima našli potvrđuje Mandićeve navode.

Potvrda autorstva nacrta aversa i reversa

Jedan od interesantnih nalaza je i činjenica da gravuru obodnog teksta za «parisku» emisiju 1879 nije radio Tasset nego Barre! Ovo se navodi uザ gredno u prepisci oko problema kovanja iz 1882 godine. Takođe se navodi da je matrica već duže vremena bila u srpskoj legaciji u Beču, a ne u Kovnici. Pošto je, dakle, Kovnica bila u sta-

nju da koristi ovu matricu, onda bi se moglo zaključiti da su obodni tekstovi od 20 dinara 1879. i 1882. identični. Mi nismo, nažalost, uspeli ovo da potvrdimo jer nam nisu na raspolaganju dobro očuvani primeri ovih novčića. U svakom slučaju, problema sa ovim tekstom jeste bilo; parisko izdanie 1879 nema nikakve varijante teksta ali bečko iz 1882 ima poznatu varijantu «БОГ СРБИЈУ ЧУВА». Na kraju, autorstvo aversa i reversa bi verovatno trebalo preciznije navoditi. U jednom aktu našli smo sledeći paragraf: «portrete oba novca (10 i 20 dinara 1882, prim. aut.) je medaljer F. Lajzek pripremio po modelu medaljera A. Šarf-a, čime je ovaj uradio avers, dok je revers u oba slučaja rad graveра novca A. Neudeck-a» Jasnije biti ne može!

Isporuka 5 dinara

1879 sa glatkim obodom

U aktu 445/82, 20.02.1882, može se pročitati da je, pre nekoliko godina, naime 1879, Kovnica isporučila Srbiji 170000 primeraka 5 dinara 1879 sa glatkim obodom! Navodi se, sa izvensnim olakšanjem, da je ova greška u Beogradu odmah primećena, i da su svi primerici, bez izuzetka, kao nevažeći poslati nazad u Beč, gde su odmah pretopljeni. I do dana današnjeg nama nije poznat ni jedan jedini ovakav primerak, iako se nedavno pojavio jedan primerak sa nazupčanim obodom koji mi ne smatramo falsifikatom (trenutno

¹ I deo objavljen je u prethodnom broju dinara, str. 31-34.

² U to vreme graver u HMA. Njegova biografija se može naći u Thieme/Becker, Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. - Leipzig. - 1907-1950 (37 Bde) Band 25, S. 404.

³ Za poređenje jedan rad Neudeck-a (avers), nekoliko godina kasnije (obratite pažnju na cifru „2“!).

⁴ Akta 2026/82. 02.08.1882 i tri sledeće.

⁵ Mi se zahvaljujemo gosp. Dr. D. Miloševiću iz St. Gallen-a, Švajcarska, na vesti o ovom primerku.

u privatnoj zbirci⁵). Osim navodne varijante sa perturbiranim obodnim tekstom, druge varijante nisu poznate.

Verovatno objašnjenje za postojanje Lauer -probe⁶

U aktu 4273.91 od 12.12.1891 (depeša austrijskog ambasadora) sadržano je moguće objašnjenje za postojanje Lauer probe za 1 i 2 dinara 1891. Ove probe su dugo smatrane modernim fantazijama, pravog objašnjenja za njihovo postojanje nije bilo. Takođe nije postojala ni jedna dokumentovana veza firme Lauer sa Srbijom. U depeši austrijskog ambasadora se navodi da je Lauer bio učesnik na konkursu za izradu srebrnog novca koje Ministarstvo finansija na kraju nije ostvarilo. Mogući uzorci na uvid Ministarstvu, napravljeni kao imitacija pariskih proba, su prilično uverljivo objašnjenje za ovu vrstu materijala.

Polirana ploča ili „samo“ svež kalup?

Ni u jednom jedinom aktu koji smo proučili, nismo našli doslovni pomen izrade novca u tehnici „polirana ploča“. Kako je onda moguće da postoje primeri jasno rađeni u ovoj tehnici? Službeno ovo nije rađeno, akte su o tome veoma precizne i pošto je svaki, pa i najmanji primerak svake probe, bio pomenut i zaveden, nemamo osnova da tvrdimo da se u ovom slučaju nešto ilegalno dešavalо. Vrlo je verovatno da su se u svim slučajevima nekoliko prvih primeraka jačko pažljivo i precizno otkivali pošto su bili slani Ministarstvima ili Kralju na uvid. Sveži, neupotrebljeni kalupi su zaista dobro polirani i dok se ne oštete upotrebom, novac njima iskovani izgleda kao da je kovan sa tehnici-

©Kunsthistorisches Museum Wien

©Kunsthistorisches Museum Wien

©Kunsthistorisches Museum Wien

©Münzhandlung H.-D. Rauch, Wien

kom polirana ploča. Prema tome, ovi primerci su pravi, veoma retki i skupoceni, ako su uopšte sačuvani, ali verovatno nisu nastali namerno nego kao posledica visokog kvaliteta izrade.

Dukati kao trgovački novac i poslovi sa njima

Kao što je Hahn⁷ u skorašnje vreme pokazao, dukati (1 i 4 dukata) su u vreme Franje Josifa I bili veoma tra-

žena roba. U aktima koje smo proučili, našli smo više pomena o potražnji i trgovini ovim izradama od zlata. One se u svakom slučaju ne mogu nazivati novcem (iako se kao takve skupljaju) pošto su već davno bile demonetizovane odgovarajućim zakonima. I pored toga, do dana današnjeg dukati se kupuju i prodaju na veliko i malo, i Kovnica je znala da je Srbija imala veliku ulogu u tome kao dobro tržište. Ovo pitanje ćemo razmotriti dalje u jednoj budućoj publikaciji.

Akti i njihov sadržaj⁸

Godina 1870.

Akt broj 302/70, 24.02.1870.

Izveštaj HMA o slanju u Beograd preostalih kalupa i matrica izdanja kovanica iz 1868 godine.

Akt broj 400/70, 17.03.1870.

KSFMR javlja HMA da je bečki bankar Demeter Theodor Tirka (1802-1874) ovlašćen da preuzme preostale instrumente za kovanje (matrice, kalupe, punce i sl.) metalnog novca iz 1868 godine, koji su još uvek na čuvanju u HMA i da ih pošalje u Beograd. HMA potvrđuje predaju Tirki. Tirka potvrđuje da je dobio ove predmete (12 komada) i da ih je poslao u Beograd.

Godina 1874.

Akt broj 495/74, 28.03.1874.

Veoma obiman akt. Kompletan (svih 15 članova) prevod Zakona o kovanju metalnog novca serije za 1875 godinu. Nadalje, jedan tehnički akt od 4 stranice o kovanju ove serije. CMFB preuzima od CMSPB taj upit i obećava najbrži odgovor. CMFB šalje upit direktno u HMA.

Akt broj 1.181/74, 15.07.1874.

Veoma obiman akt. Pored još jednog prevoda zakona o kovanju novca datiranog 1873 (isto kao u prethodnom aktu) i

⁵ O ovoj probi, vidi A. Brzic and H. Emmerig. 2000.

⁶ Vidi o ovome Hahn 2001, Brzic 2001 i Brzic i Hahn 2002.

⁷ U tekstu se često koriste ove skraćenice:

HMA – K.K. Hauptmünzamt Wien (Kraljevska kovnica, Beč)

CMFB – Carsko Ministarstvo Finansijsa, Beč

CMSPB – Carsko Ministarstvo Spoljnih Poslova, Beč

KSV – Kraljevska Srpska vlada

KSPB – Kraljevska Srpska Legacija a kasnije Poslanstvo, Beč

KSFM – Kraljevsko Srpsko Ministarstvo Finansijsa

KSFMR – Kraljevski Srpski Ministar Finansijsa

CMFBR – Carski Ministar Finansijsa, Beč

DDSG – Donaudampfschiffahrtsgesellschaft, Udruženje za Dunavsku Plovidbu

KHM – Kunsthistorisches Museum Wien (Muzej istorije umetnosti, Beč)

Mio – Milion

2 potvrde o slanju i primanju iz HMA poslatih CMFB, u ovom aktu je potpuni ugovor o kovanju 6 miliona komada srebrnog novca sa godinom 1875. Nadalje pismo CMFB, u kome se traži od Srpske vlade da dâ kauciju od 100000 dukata zbog eventualne nabavke srebra za kovanje, preko Creditanstalt-a ili neke druge banke.

Godina 1875.

Akt broj 248/75, 11.02.1875.

Veoma obiman akt. Pored nekoliko punomoćja na francuskom, srpskom i nemačkom, opet se nalazi ovde prevod zakona o kovanju, ovog puta na francuski (štampa-no!). Pored toga još i odredbe o kovanju.

Akt broj 312/75, 24.02.1875.

Veoma obiman akt, 41 pisana stranica, sve oko nacrt ugovora o kovanju, drugi nacrt ugovora o kovanju sa 10 tačaka, izveštaj o završetku pregovora i na kraju sam ugovor. Veoma precizne odredbe o pakovanju i transportu novca. Takođe se određuje da preostali kalupi za kovanje moraju da se predaju srpskoj vladi i to u oštećenom stanju. Na početku se pretpostavlja da će kovanje trajati 10 meseci ali je ono bilo znatno kraće. Potpisi sa beogradskih strane su od Konstantina - Koste Cukića⁹ (1826-1879.)

Akt broj 372/75, 4.03.1875.

Pismo sprske trgovačke agencije i odgovor HMA na to pismo. Pismo je potpisao K. Zukitsch (Cukić), i ono glasi: „26. (nečitko ali verovatno mart) meni predat etui sa probama novih srpskih srebrnih novaca od pola, jednog i dva dinara sam odmah poslao ministru finansijsa. On je odmah telegrafski odgovorio da je potpuno zadovoljan datim probama i da treba što pre moguće pristupiti izradi novca: Njegova Visost Knjaz je zadovoljan probama i želi da se novac izradi bez zastoja.“

Akt broj 431/75, 11.03.1875.

Trgovačka agencija plaća Graverskoj Akademiji 1800.- guldena za izradu punci i matrica za kovanje novca. HMA je novac uredno primila i originale od akademije dobila.

Akt broj 506/75, 20.03.1875.

Trgovačka agencija šalje upit HMA da li je moguće već sada, zbog velikog interesovanja u Srbiji, dobiti nekoliko stotina komada izrađenog srebrnog novca. HMA potvrđuje prijem ovog pisma.

Akt broj 558/75, 30.03.1875.

Dugačko pismo Agencije i potvrda o prijemu iz HMA. Odredbe o liferovanju srebra, kovanju i sl. Diskusija da li bi kupovina srebra, bez da se odmah kuje, vodila do gubitaka zbog razlika u ceni i sl.

Akt broj 635/75, 12.04.1875.

Pismo agencije i potvrda o prijemu. DDSG je dat nalog za transport novca brodskom linijom u Beograd.

Akt broj 893/75, 15.05.1875.

Banka koja po ugovoru svakog 15. u mesecu mora da isporučuje srebro za kovanje, najavljuje da ne može sa time više da čeka. HMA potvrđuje to i javlja da isporuke zaista moraju da idu tim tempom.

Akt broj 1.376/75, 16.07.1875.

Pismo i potvrda o prijemu punomoćja jednog srpskog diplomate.

Akt broj 1.983/75, 18.10.1875.

Pismo i potvrda o prijemu pisma. Izveštaj o iskovanih 6 miliona dinara srebrnog novca. Pri tome i potvrda o primopredaji 6 matrica i punci za kovanje, koje su preostale posle kovanja u HMA.

Akt broj 2.183/75, 19.11.1875.

Pismo i potvrda o prijemu: KSV se toplo zahvaljuje HMA i drugim odgovornim činiocima u Beču na dobro urađenom i uspešnom poslu; novac je iskovan za samo 4 meseca (ugovorno je bilo 10 meseci!) i sve je bilo potpuno po želji Vlade.

Godina 1882.

Akt broj 445/82, 20.02.1882.

CMFB pita HMA za mišljenje povodom pisma koje je poslao L. Frémy¹⁰ iz Pariza, preko Ministarstva. Frémy je dobio nalog od srpske Vlade, ali Pariska kovnica izgleda nije u stanju da kovanje izvrši. Da li bi HMA mogla da preuzme taj ugovor? To ne bi bio problem da nije tu obodni tekst koji bečka kovnica još uvek ne može da kuje („BOG

ČUVA SRBIJU“). Veoma važan deo teksta je ovaj: „Izgleda da je odredba broj 7. srpskog zakona o kovanju novca previđena, naime da ne samo srebrnjaci od 5 dinara nego i zlatnici moraju da imaju obodni tekst. Zbog toga je juna 1880 170000 komada petodinaraca sa glatkim obodom poslato u Beograd. Na svu sreću je ovo odmah primećeno i pošiljka od 4250 kg je vraćena i u HMA brzo pretopljena.“ Posle ovog događaja je vrlo brzo kupljena jedna Uhlihorn-mašina koja to može da kuje tako da je kovanje, dosta spor, ali ipak završeno. Sada je međutim potrebna jedna Thonnelier-mašina i to brzo da bi se to iskovalo. Kad bi se ta mašina imala, onda bi se moglo kovati za sve svetske vlade, piše kovnica.

Akt broj 557/82, 28.02.1882.

Kovanje zlatnika 1882 može samo da se ostvari ako se kupi Thonnelier-mašina. Ako bi Frémy poručio tu mašinu onda bi se kovanje moglo ostvariti po cenama za običan novac, kao protivsluga.

Akt broj 870/82, 04.04.1882.

Po prvi put u aktima se pojavljuje bankarska kuća Thorsch & Söhne; ova banka je bečki predstavnik i opunomoćenik L. Frémy-ja. Ova banka će da finansira kovanje i plaćaće izradu matrica i kalupa. Ceo proces će početi 1.06.1882 i trajaće 9 meseci.

Akt broj 910/82, 1.04.1882.

Cetiri pisma i kopije pisama o odredbama koje Srpska vlada nalaže banci Thorsch.

Akt broj 943/82, 20.03.1882.

Thorsch predaje HMA nacrte za instalaciju mašine za kovanje broj 3., po sistemu Thonnelier.

Akt broj 997/82, 11.04.1882.

Thorsch & Söhne izjavljuje da se slažu sa odredbama Srpske vlade i počinje finansijske poslove povodom kovanja, sa HMA.

Akt broj 1.127/82, 25.04.1882.

Odredbe finansijske prirode između CMFB, HMA i banke Thorsch & Söhne, sve u vezi kovanja 9 Mio. dinara 1882 godine.

⁹ Konstantin-Kosta Cukić, jedan od najpoznatijih srpskih ekonoma onog vremena. Školovan je u Beču i Hajdelbergu, i Umro je od tuberkuloze u Beču 1879 godine. Na kraju je bio srpski ambasador na Bečkom dvoru. Ova veoma poznata ličnost srpske istorije je i dan današnji prisutna u srpskom jeziku: ako je nešto „po Cukiću“, onda je to veoma solidno...

¹⁰ Louis Frémy (1805 - 1891), "rođen u jednom malom selu u okrugu Yonne, gde je njegov otac bio gradonačelnik, ostao je siroče kad je imao samo dve godine. I pored toga mu je uspelo da studira pravo, kasnije počne karijeru kao advokat i na kraju postane Auditor u Conseil d'Etat (Državni Savet). Nadalje je bio podprefekt Domfront-a 1835 i Gien-a 1837. Posle toga je postao član državne komisije za železnice, gde je uspostavio veoma dobra veze sa investitorima koji su posedovali železničke koncesije. Takođe je imao i veoma dobre političke veze, između ostalog sa Léon Faucher-om, koji ga je naimenovao šefomodeljenja u Ministarstvu unutrašnjih poslova 1848 i sa Persigny-jem, vernim saborcem Louis-Napoleon Bonaparte-a i na kraju i sa baronom Haussmann-om, budućim prefektom Pariza. Sve to mu je omogućilo da u starosti od 52 godine počne karijeru kao bankar, kad je bio naimenovan guvernerom Crédit foncier. Demisionirao je 1877. U to vreme je bio odgovoran za portfolio kredita od 2 milijarde franaka, više nego bilo koja druga banka u državi." (Prevod sa Engleskog A. Brzić, slobodno prema N. Stoskopf, "From the private bank to the joint-stock bank: the case of France (second half of the 19th century)", proceedings of the EBHA congress, Helsinki, August 2002.)

Akt broj 1.276/82, 12.05.1882.

HMA moli Thorsch & Söhne da urgiraju u vezi slanja nacrta srpske krune koja je potrebna za revers zlatnika.

Akt broj 1392/82, 25.05.1882.

HMA piše CMFB i banci Thorsch & Söhne. HMA šalje po dva komada novih zlatnika, koji su napravljeni po novim matricama i kalupima, na pregled u Beograd. „želeli bismo da primetimo da zlatnici u ovoj kutiji nisu za vađenje pošto su pričvršćeni da bi se očuvao kvalitet poliranih površina a i pošto nemaju obodni natpis nisu predviđeni za cirkulaciju“. Ista takva kutija sa probama se šalje Carskom Ministarstvu finansija. I još i ovo, veoma važno: «portrete oba novca (10 i 20 dinara 1882, prim. aut.) je medaljer F. Lajzek pripremio po modelu medaljera A. Scharff-a, čime je ovaj uradio avers, dok je revers u oba slučaja rad gravera novca A. Neudeck-a»

Akt broj 1397/82, 25.05.1882.

Thorsch & Söhne javlja HMA: probe su primljene.

Akt broj 1497/82, 6.06.1882.

Dva pisma. KSPB i HMA javljaju da je KSFM odobrio zlatnike. Delovi gravure su poboljšani od strane jedne «jeftine ženske radne snage».

Akt broj 1643/82, 19.06.1882.

CMFBR javlja HMA sledeće: veliko priznanje i zahvalnost na pripremljenim zlatnicima i šalje probne primerke nazad. To znači da je sve ukupno bilo najmanje 10 primeraka probnih zlatnika (4 kof KSPB, 4 kod Thorsch i 2 u CMFB); samo ona dva iz CMFB su poslati nazad u HMA; ostali nisu registrovani.

Akt broj 1726/82, 1.07.1882.

HMA javlja banci Thorsch & Söhne. Pitanja oko kovanja zlatnika od 20 dinara i njihovog obodnog teksta. Ako one to ne mogu da organizuju, onda bi se sve trebalo poručiti direktno kod Keil & Cie u Parizu. Ova firma još uvek ima sve alate i oruđa koja su korišćena za kovanje zlatnika 1879 godine u Parizu. Međutim, KSV je u međuvremenu sve već preuzela od Keil & Cie. Thorsch se pita da organizuje predaju svega toga HMA. Pošto se 10 dinara već kuje, a 20 dinara uskoro bi trebalo da počne, moli se da se požuri. Ako KSV nije u stanju to da uradi onda da se sve opet poruči u Parizu.

Akt broj 1738/82, 6.07.1882.

Tehnički akti oko Thonnelier-mašine koja je stigla.

Akt broj 1833/82, 13.07.1882.

Thorsch & Söhne javlja HMA: KSFM moli da KSPB preko Thorsch sredi bolje pakovanje i transport zlatnika. Ne samo da su pakovani, većci paketi trebali da budu i žigosani zbog sigurnosti. Žigosanje treba da se izvrši na određen način. Takođe bi boja zlatnika trebala da bude nešto crvenija, što se može postići dodavanjem malih količina bakra. Trenutno su zlatnici suviše žuti...

Akt broj 1841/82, 12.07.1882.

KSPB javlja HMA da jedan profesor Kraljevske poljoprivredne akademije u Beogradu dolazi kao kontrolor kovanja zlatnika. Naimenovanje prof. Jovana Bademlića¹¹.

Akt broj 1851/82, 15.07.1882.

Thorsch šalje kopiju pisma KSFM kovnici, u kojem je opisana žalba iz Beograda da Kraljev portret ne izgleda kako treba. Kralj izgleda prestaro na portretu, žale se u Beogradu. Traži se stav HMA u pogledu ovoga. Odgovor kaže, između ostalog, „što se tiče poslednjeg pitanja koje nas je – to želimo da kažemo bez ikakvog ustručavanja – ne samo jako iznenadilo nego i veoma neprijatljivo dirnulo, želeli bismo da izrazimo naše veliko žaljenje povodom situacije da bilo kakve promene na sadašnjoj matrici više nisu moguće. Medaljer Šarf je izjavio da je ova matrica verodostojna kopija voštanog modela poslatog iz Beograda a koji je tamo bio prihvaćen i odobren, tako da bi jedino moguće rešenje bilo ponovo poći od drugog modela...“.

Osim toga: u prisustvu personala ambasade u Beču su otvorene kutije opreme i oruđa iz 1879; nažalost, nije sve u njima kompletno. Na kraju krajeva ipak se dosta stvari mora poručiti kod Keil & Cie.

Akt broj 2026/82, 02.08.1882.

HMA dobija preko Thorsch & Söhne iznenadni zahtev Srpske vlade da se umesto 5 Mio. dinara u apoenima od 10 i 4 miliona dinara u apoenima od 20, sada treba kovati samo 3 miliona dinara u deseticama i 6 miliona dinara u dvadeseticama. HMA se ovome ne protivi. Međutim, pošto je kovanje manje, nekoliko radnika će morati biti otpušteno jer za njih nema dovoljno posla.

Akt broj 2143/82, 13.08.1882.

HMA raspravlja sa CMFB o zakonitosti zahteva iz prošlog akta i pita se da li to tako može po srpskom zakonu o izdavanju novca. Iako HMA nema neki veliki problem sa ovim zahtevom, čovek se pita da li Srbija zna šta hoće? Treba urgirati i

pitati koje sume u kojim apoenima treba kovati? Na kraju se rešava da se kuje 8 miliona dinara i to 3 miliona u deseticama i 2 miliona u dvadeseticama.

Akt broj 2184/82, 19.08.1882.

HMA dobija nájavu od Thorsch & Söhne, da će kupljena mašina za kovanje stići ubrzano, za nekoliko nedelja. Thorsch & Söhne traži od HMA potvrdu da se takve mašine ne proizvode u Austriji; bez ove potvrde bi bilo problema sa carinom. HMA to potvrđuje. Time je porudžbina kod Keil & Cie potvrđena i plaća se samo pola carine.

Akt broj 2254/82, 28.08.1882.

Pisma KSPB i HMA i odgovori na njih: pitanja da li je kovanje bilo stopirano (nije) i da li su desetice već iskovane. Odgovor je da jesu, i da će i dvadesetice uskoro početi jer će mašina iz Pariza uskoro stići. I onda veliko iznenađenje: srpska Vlada pita ko je naredio smanjivanje sume koju treba iskovati?! Sve treba uraditi kako je bilo prvobitno ugovorenog, daklem sve ukupno 10 miliona dinara u zlatnicima.

Akt broj 2306/82, 31.08.1882.

HMA javlja CMSPB da je KSPB, u ime Beogradskog KSFM, dala upit za izradu crteža, punci i drugih instrumenata za beogradski Ured za punciranje. U ovom aktu imamo jedan dokument na kome su potpisali Šarf-a, Lajzeka i Nojdeka, zajedno!

Akt broj 2315/82, 1.09.1882.

KSPB traži da se uradi analiza metala zlatnika. HMA pristaje da se Prof. Bademliću daju svi instrumenti preostali od kovanja.

Akt broj 2373/82, 09.09.1882.

Ponovna molba za analizu metala zlatnika, potvrda da je to urađeno.

Akt broj 2562/82, 4.10.1882.

Pitanje Prof. Bademlića o ceni punci za punciranje plemenitih metalova. Nota glavnog ureda za punciranje u Beču, da treba kontrolisati da li nacrti od Scharff-a mogu da izazovu probleme u prometu metalima ako su figure suviše slične važećim austrijskim puncama. Srpska Vlada je u međuvremenu saglasna sa ovim nacrtima.

Akt broj 3181/82, 20.12.1882.

Različita pisma o novim srpskim puncama i njihovoj upotrebi. U ovom aktu se takođe nalaze i njihovi originalni nacrti od Šarf!

Abb. 1 Originale der Punzenentwürfe vom A. Scharff aus 1882

(Nastavak u sledećem broju)

¹¹ Direktor II Muške Gimnazije u Beogradu i jedan od osnivača Srpskog Hemijskog Društva.

Problemi srpske moderne numizmatike

Ivica VUČIĆEVIĆ, Smederevo

Prilikom razmatranja predviđenog i ostvarenog obima i kvaliteta izrade srpskog modernog novca, autori pojedinih napisa prepostavljaju mogućnost da je, u okviru zakonom određenih tiraža pojedinih emisija, novac kovan i tehnikom polirana ploča¹. Isto možemo zapaziti u aukcionim i drugim katalogima i člancima, što nameće potrebu da se podrobnije osvrnemo na taj problem.

Srpska vlada bi nakon donošenja zakona o kovanju određene emisije novca za njegovo sprovođenje davala nalog Ministarstvu finansija, tj. ovlašćenje ministru finansija, da sa nekom inostranom kovnicom novca (sa intencijom na državne kovnici) i proizvođačem rondela direktno sklopi ugovor prema datim zakonskim odredbama u smislu tiraža, sastava legura, težina, nominala, tolerancija, kvaliteta izrade itd. (kao u slučaju prve emisije 1868. godine, koja je iskovana u Carskoj glavnoj kovnici u Beču, a proizvođač rondela bili su takođe bečke firme Berger i Schoeller), ili preko preduzetnika koji za ugovorenu proviziju treba da ispuni zakonom date uslove (npr. za emisiju iz 1879. godine preduzetnik je bio L. Fremi, a posao je, što je zanimljivo, realizovao u tri kovnici: birmingemskoj, bečkoj i pariskoj).

Često se događalo da proizvođač rondela od dobijenih količina metalova (koji je obezbeđivala srpska vlada iz svojih rezervi ili preduzetnik kupovinom na tržištu), srazmerno težini no-

minalnih jedinica i tiražu, uradi i do stavi kovnici veći broj komada (uzrokovano tolerancijom, a i zbog eventualnih grešaka prilikom kovanja), od onog koji je zakonom predviđen, što je naknadno, posle iskivanja, utvrđivano prebrojavanjem. To je imalo za

posledicu da su pojedini tiraži nešto veći od predviđenih što ne treba dovoditi u vezu sa mogućnošću da je višak namenjen za izradu u tehnici PP. Bilo bi svakako protivno ugovoru da kovnica ne isporuči ukupno preuzetu količinu materijala, posebno ako je u

Serbia (Now YUGOSLAVIA) Without its own mint, Serbia had to procure its coinage from various world mints. Vienna produced most of Serbia's coins, but in 1879 and again in 1884 the Serbian Government asked the Royal Mint in London to supervise a coinage being made by Heaton's in Birmingham.

SE2

	1879						
SE1	in 1880	5 Para	None	Bronze	6,000,000	Y7	
SE2	in 1880	10 Para	None	Bronze	9,000,000	Y8	
SE4s	1883	10 Para	H	Copper-Nickel	Unknown	Y15	

This specimen, in The Mint collection, was probably struck for approval purposes.

SE4

	1884						
SE3		5 Para	H	Copper-Nickel	3,000,000	Y14	
SE4		10 Para	H	Copper-Nickel	6,500,000	Y15	
SE5		20 Para	H	Copper-Nickel	6,000,000	Y16	

Sl. 1. Kovnica u Birmingemu je uradila i predložak od 10 para 1883. godine sa oznakom kovnice „H“

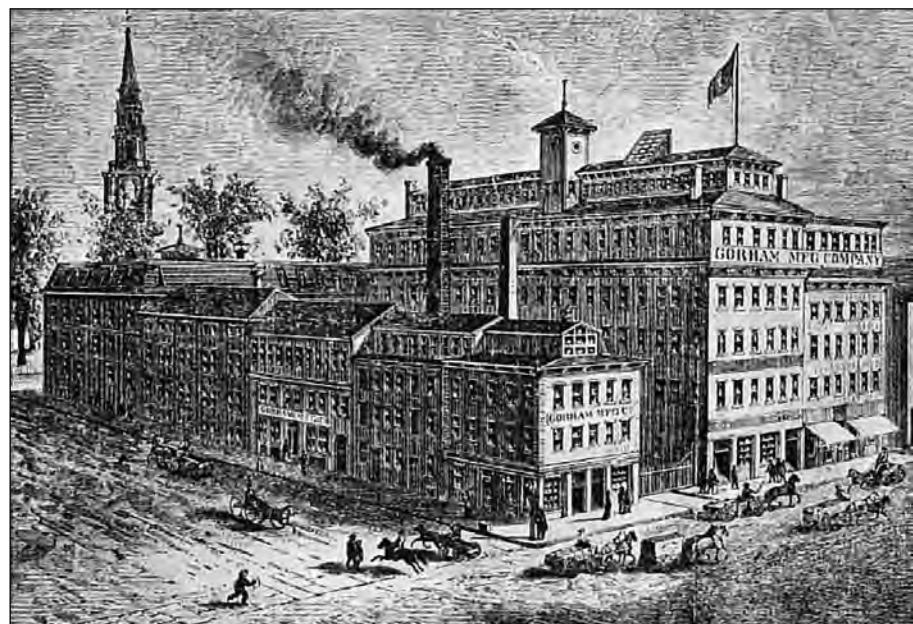
¹ U daljem tekstu PP

pitanju novac izrađen od plemenitih metala. U svim tim slučajevima kovnica je, eventualno, mogla da naplati veći tiraž, ali ne i da zadrži višak.

Nesporno je da postoje primerci srpskog modernog novca iskovani kao PP, ali o tome nema pisanih tragova u dokumentaciji onih kovnica koje su te novce kovale za potrebe Srbije, u smislu relevantnih podataka o broju tako iskovanih komada u okviru predviđenih nominala.

Istražujući ovu numizmatičku oblast početkom osamdesetih godina prošlog veka² i doći u problem kovanja našeg novca tom tehnikom, suočili smo se s činjenicom da nijedna kovnica, od onih koje su nam dostavile fotokopije iz svoje dokumentacije o kovanjima za Srbiju, Kraljevinu SHS, odnosno Kraljevinu Jugoslaviju, ne pominje posebne primerke kovane u tehniци PP, a pominju numizmatičke specijalitete kao, recimo, birmingemska kovnica Heaton & Sons u kojoj je iskovan predložak od 10 para 1883. godine, sa označkom kovnice „H“, ili navode da su neki novci izrađeni od drugih (a ne zatonom propisanih i poručenih) metala, npr. kovnica u Poasiju koja je delimično radila seriju 1925. godine, za 50 para, 1 i 2 dinara u bronzi, ili bečka kovnica za 5 dinara 1904. godine - da su posebno urađena 4 komada od zlata. Takođe, kovnica u Parizu³ daje podatak da je od zlata otkovan izvestan broj primeraka od 5, 10 i 20 para 1917. godine, rađenih u Providensu u USA, iako ne precizira količine.

S druge strane, neke su kovnica u radu koristile alate za kovanje od čeliča, visokog kvaliteta i dobre površinske cementacije, što je s kvalitetnim rondelama, iz traka visokog sjaja i bez vidljivih tragova valjanja, omogućavalo da u proizvodnom procesu dobiju otkov izuzetnog kvaliteta, izgledom kao PP. Tu je zanimljivo da su uočene kovnica kod kojih je jedna strana približno PP, a druga uobičajenog izgleda. Došlo je, dakle, do oštećenja jednog alata te je zamenjen, a drugi, iako od upotrebe delimično pohaban ostao je u mašini. To potkrepljuje tvrdnju da su mnogi primerci,

Sl. 2. Kompanija Gorham u Providensu, osnovana 1831. godine, u kojoj je kovan srpski novac 1917

za koje se smatra da su PP, zapravo prvo otkovani komadi.

Ipak, treba reći da se relativno često pojavljuju pojedinačni komadi našeg novca (naročito na aukcijama u inostranstvu), koji svojim izgledom daleko odskaču od onih iz redovne emisije, a u kvalitativnom pogledu apsolutno je jasno da se radi o drugačijem pristupu u izradi, pa ih svakako treba smatrati u PP. Naročito treba izdvojiti nekoliko komada od 5 dinara 1879., zatim 5, 10 i 20 para 1884., 1 dinar 1904. godine.

U tehničkom smislu u to vreme je izrada novca u tehniци PP zahtevala veoma složen postupak, a ovde svakako treba potsetiti na jedan bitan momenat, na činjenicu da su mašine za kovanje u XIX i početkom XX veka radile na parni pogon, što samo povećava vrednost i zanimljivost ove oblasti.

Prema dosadašnjim saznanjima, ne može se govoriti o praksi da je u okviru redovnih izdanja bilo uobičajeno kovanje novca i u tehniци PP. Stoga treba podržati stanovište da su nezavisno od redovnih emisija srpskog modernog novca, naknadno i izdvojeno, sa manje ili više uspeha, kovani pojedinačni takvi primerci, dakle prema posebnim zahtevima.

²Članak Kovanja i kovnica našeg novca, Numizmatičar br. 8, 1985.

³Porudžbina je išla preko te kovnice

Posetite
Singidunum online

Srpski numizmatički studio

NAŠU PRVU NUMIZMATIČKU
INTERNET PRODAVNICU

KOJA VAM NUDI

- METALNI ● PAPIRNI NOVAC
- ŽETONE ● MEDALJE ● ODLIKOVANJA
- PREDMETE MILITARIJE ● LITERATURU

www.singidunum-online.com

e-mail: enkidu1501@gmail.com

Singidunum online - Serbian Numismatic Studio is the very first NUMISMATIC INTERNET SHOP in former Yugoslavia which is offering thousands of items from all fields of numismatics and related collectables

coins and paper money | tokens | medals orders and decorations | militaria | literature

Iz Crne Gore

Jubilarne kovanice 2006.

Sl. 1. Set jubilarnih kovanice 1906-2006

Čestitajući našim čitaocima iz Crne Gore proglašenje samostalnosti njihove države, do koje je došlo nakon referendumu održanog 21. maja ove godine, obavljajuemo sada dve kratke vesti vezane za nova numizmatička izdanja vezana za Republiku Crnu Goru.

Na internet prezentaciji CBCG navodi se:

„Centralna banka Crne Gore obilježila je 05. maja, 2006. godine jedan od naših najznačajnijih jubileja ovoga doba - 100 godina od kovanja prvog crnogorskog državnog novca. Za tu priliku Centralna banka je puštala u opticaj jubilarne kovenice, reprodukcije novca Knjaževine i Kraljevine Crne Gore, koje nose oznaku 2006. godine“

U čast obilježavanja 100godišnjice kovanja prvog crnogorskog državnog novca, Centralna banka je u Zetskom domu na Cetinju u petak 05. maja, 2006. godine, održala ‘Svečanu akademiju’ kojoj su prisustvovali najviši državni funkcioneri, guverneri i predstavnici evropskih centralnih banaka, di-

rektori crnogorskih poslovnih banaka, predstavnici diplomatskog kora, te naučni i kulturni radnici.“

U ovoj vesti pogrešno je navedeno da su jubilarne kovanice *puštene u opticaj*, umesto termina *puštene u prodaju*. U Crnoj Gori je u opticaju, kao što znamo, moneta EMU, evro.

Premda je 1906. godine Bečka kovnica, čiji je direktor bio Dimitrije - Mita

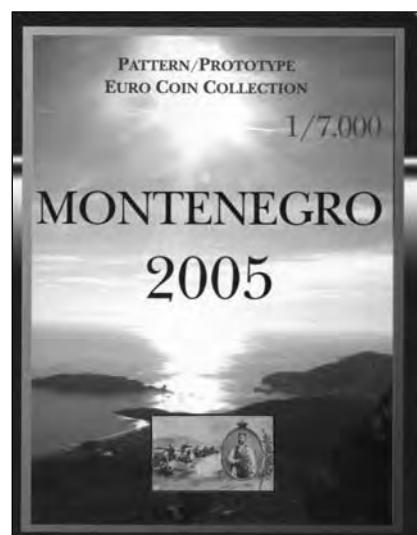
Petrović, Srbin iz Pančeva*, iskovala samo kovanice knjaževine Crne Gore od 1, 2, 10 i 20 para, a perperek od 1909. godine nadalje, na sajtu CBCG ilustro-

vane su sve crnogorske kovanice, od 1 pare do 100 perpera, sa datumom „2006.“

Na našem tržištu, međutim, pojavljuje se samo set kovanica koji sadrži 4 apoena, od 1 do 20 para, a koji ustvari i jesu jedine kovanice čija se stogodišnjica kovanja slavi ove godine. Te kovanice, višešlojno upakovane, iskovane su u Hrvatskom novčarskom zavodu u Zagrebu i cena im je višestruko veća od sličnih spomen izdanja iskovanih u ZIN-u 2002. godine. **R. M.**

Sl. 2. „Reprodukcia“ 100 perpera 2006.

Crnogorski evri

Crna Gora, premda sada i zvanično samostalna država, neima svoj sopstveni novac. U opticaju je evro raznih zemalja, uglavnom nemačka izdanja. Na numizmatičkom tržištu postoje samo fantazijska evro kovanja za Crnu Goru, slična fantazijskim izdanjima za Srbiju i Kosovo, a koja smo objavili u „dinaru“ br. 25.

Izdavač, apoenka struktura, tehničke karakteristike i način pakovanja isti su kao kod „srpskih“ evra, samo što ovde kod ikonografije reversa postoje izvesne greške. Premda se na svim aversima (sem bimetaličnih) nalazi grb Crne Gore (prilično sličan onom pravom), na reversima apoeni od 1, 2 i 5 centi je krstaški štit sa mačem, a na reversima apoeni od 10, 20 i 50 centi je - mađarski grb, sve sa krunom kralja Ištvana, sa onim nakrivljenim krstom.

Bimetalične kovanice (1 i 2 evra) imaju na aversu lik Danila I, a na reversu po dve golubice. **R. M.**

Sl. 3. Euro Pattern / Prototype „Montenegro 2005“

* Ovaj dugogodišnji direktor Bečke kovnice, a potom Čehoslovačke kovnice u Kremnici, bio je ujedno i inicijator prvog kovanja crnogorskog novca i najzaslužnija ličnost za realizaciju tog projekta. O njemu smo objavili opširan članak u našem časopisu br. 23, str. 69-71

ORDEN Faleristički časopis Srpskog numizmatičkog društva

UREDNIK: Ranko MANDIĆ

Br. 4: 68 str., br. 5: 84 str.

Cena din. 400 (EUR 5).

Porudžbine: numiserb@yubc.net

Tel. (011) 3034-595

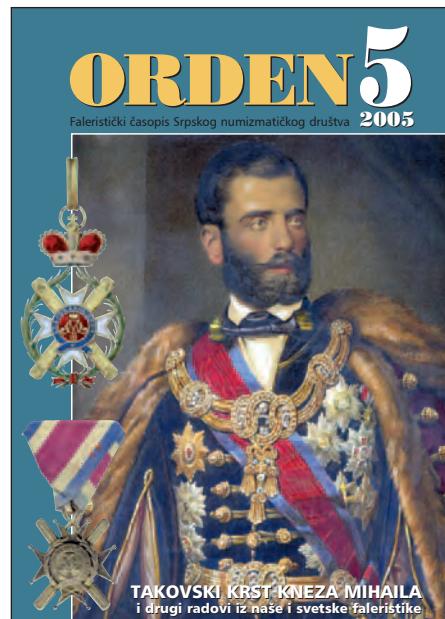
i (064) 131-6370 Dragan Pavlović

BR. 4 / 2004

Uvodni članak ili *Reč urednika*, u kojem se ukratko objašnjava neki od termina faleristike, u ovom broju objašnjava značenje i etimologiju naziva *ORDEN* i kratak istorijat ordena. Osnovnu temu ovog izdanja obradio je Ljubomir Stevović pod naslovom *Stogodišnjica Karađorđeve zvezde*. Ova opširno dokumentovana studija ilustrovana je primercima ordena iz kolekcije Homen, kao i fotografijama istorijskih ličnosti i faksimilima dokumenata.

Stogodišnji jubilej dinastije Karađorđevića 1904. godine tema je i članka Radomira Stolice *Spomenica stogodišnjice Prvog srpskog ustanka i krunisanja kralja Petra I*, dok Lj. Stevović daje uz ovaj članak svoj kratak prilog pod naslovom *Gipsani model neizdate medalje kralja Petra I*.

Pavel Car iz Ljubljane autor je izuzetno lepo ilustrovanog članka *Medalja za građanske zasluge*. Sledе dva članka vezana za Miloša Obilića: Ranko Mandić je priredio članak *Predlog za novu medalju Obilića*, a Ljuba Stevović daje opširnu studiju pod naslovom *O liku Miloša Obilića na gravurama i medaljama*. Sledеći su prilozi Koste Kneževića *Dorde Čarapić, sekretar Kancelarije Kraljevskih ordena, 1903-1935* i Miladina Markovića, *Grahovačka medalja*. Dr Milan Stojanović obrađuje jednu od do sada nedovoljno istraženih tema, *Ordenski znak*

društva Sv. Andreja prvozvanog, koji je ustanovila kraljica Marija (na slici) 1943. godine. Dve godine kasnije, 1. maja 1945, ustanovljena su odličja nove države (Republike Jugoslavije) koje opisuje Nenad Bjeloš u članku *Orden i medalja rada*.

Naš stalni saradnik, Janez J. Švajncer iz Logatca, Slovenija, u ovom broju učestvuje sa člankom *Kokarde slovenačke vojske 1918*; R. Mandić obrađuje temu *Francuska legija časti*, a Nebojša Milović iz Paraćina objavljuje izuzetno interesantan istraživački rad pod naslovom *Nemačka značka za ranjavanje*.

U rubrici *Tragom jedne stare fotografije* M. Marković objavljuje članak pod naslovom *Kapetan Aleksandar Lekso Sajčić, pobednik u dvoboju sa japanskim samurajem*. Sledi *Obaveštenja Srpskog numizmatičkog društva* i kratka beleška Riste Mioletića, *Čuvari istorije*, o izložbi povodom 60-godišnjice XII Vojvodanske brigade.

BR. 5 / 2005

Redakcijski članak - *Reč urednika* - u ovom broju posvećen je Ratnim spomenicima - *Campaign medals*; a „udarni“ članak je studija Ljubomira Stevovića iz Beograda, *Pedesetogodišnjica Drugog srpskog ustnaka i Takovski krst kneza Mihaila*, koji govori o proslavi u Topčideru 1865. godine i o prvom modelu prvog srpskog ordena.

Vezano za jubileje 2005. godine, u ovom broju časopisa objavljena su dva članka, oba vezana za proslavu šezdesetogodišnjice pobjede nad fašizmom. U članku *60 godina pobjede Aleksandar Mihajlović Veličko* iz Minska opisao je brojne medalje izdate povodom centralne proslave u Moskvi. Članak *Američki orden đeneralja Draže Mihajlovića*, autora Rajka Ivanića iz Beća, govori o ordenu koji je predat đeneralovoj čerki 2005, takođe povodom proslave 60-godišnjice Pobede.

Tomislav Muhić iz Zagreba u članku *Medalja kraljice Drage* detaljno obrađuje sve podatke relevantne za ovu čuvetu medalju, sa

posebnim akcentom na veoma retku (za sada unikatnu) verziju ove medalje sa plavo emajliranim monogramom. Članak *Christian Friedrich Rothe i radionica C.F. Rothe & Nefte*, istog autora, predstavlja novi prilog naše ranije pokrenute rubrike *Proizvođači srpskih ordena*. Miladin Marković iz Beograda takođe učeštuje sa dva priloga. Prvi je *Spomenice Crnogorsko-turskog rata 1862.* godine, a drugi *Dženeral Kraljevine Srbije Milovan Pavlović* (rubrika *Tragom jedne stare fotografije*). Sledi takođe dva priloga Nenada Bjeloša, članci *Spomen medalja 1941-1945* i *Orden Republike*.

N. Bjeloš iz Pančeva i S. Petrović iz Šapca autori su članka *Međunarodne medalje za misije u bivšoj Jugoslaviji*, a Branko Jevtić iz Budve,

autor je vrlo interesantnog rada pod naslovom *Ruski i kozački dobrovoljci u sastavu Vermahta*. Sledi dva članka naših saradnika iz Slovenije: *Epolete slovenačke vojske 1918-1919*, rad Janeza Švajncera, i *Znak Industrijsko zavodske Narodne miličije*, Gortana Simončića.

Slavoljub Petrović autor je još jednog članka, *Tri odlikovanja grada Šapca*, a Zoran Ivanović iz Zvornika piše o signumanistici Republike Sрske, pod naslovom *Od Bijeljine pa do Romanije*. Na kraju Ranko Mandić u rubrici *Velikani srpske falerističke* objavljuje biografiju i bibliografiju falerističkih rada pok. Radomira Stolice.

I u ovom broju svi tekstovi dati su dvojezično - na srpskom, sa rezime tekstovima na engleskom jeziku. ■

Iz Narodne banke Srbije

Nove novčanice

Narodna banka Srbije, Beograd
<http://www.nbs.yu-serbian/index.htm>

U cilju izmena dizajna svih naših optičajnih novčanica, a nakon usvajanje preporuke o korišćenju novog grba Republike Srbije, naša Narodna banka je nastavila akciju izдавanja raznih apoena sa pomenutim novim obeležjem, i uz neke manje izmene u dizajnu i tehnički štampe. Nakon prve novčanice „sa grbom“, apoena od 200 dinara 2005., krajem prošle i u toku ove godine izdane su i nove novčanice od 10, 20, 50 i 1000 dinara. Kasnije u toku ove godine očekuje se i izdavanje nove novčanice od 100 dinara, dok će se apoen od 500 dinara najverovatnije izdati u toku sledeće godine. Za sada nije predviđeno izdavanje najvećeg apoena, novčanice od 5000 dinara, sa novim grbom naše države.

Nastavljujući praksu iz prethodnih izdanja našeg časopisa, mi sada u celosti donosimo zakonske odredbe vezane za nova izdanja naših novčanica.

Novčanica od 10 dinara

Godina izdanja: 2006

U opticaju: od 19. maja 2006.

,Službeni glasnik RS“, br. 42 od 19.5.2006

Na osnovu člana 55. stav 1. Zakona o Narodnoj banci Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 72/2003 i 55/2004), guverner Narodne banke Srbije donosi

ODLUKU O IZDAVANJU I OSNOVNIM OBELEŽJIMA NOVČANICE OD 10 DINARA

1. Narodna banka Srbije izdaće novčanicu od 10 dinara.

2. Novčanica od 10 dinara štampaće se na toniranoj zaštićenoj hartiji s multitonskim vodenim znakom u vidu portreta Vuka Stefanovića Karadžića i sa ugrađenom isprekidanim zaštitnom niti srebrne boje, koja sadrži mikro-

tekst u negativu „DINAR DINAR“, sa znakom „č“. Mikrotekst se kontinuirano ponavlja i čita i s lica i s naličja novčanice (zaštitna nit i mikrotekst su s lica jasno vidljivi, a s naličja pod svetlošću koja novčanicu čini transparentnom). U papir su ugrađena i vidljiva zaštitna vlakanca u žutoj, plavoj i crvenoj boji, od kojih žuta i crvena pod svetlošću lampe sa ultraljubičastim zracima fluoresciraju žuto i crveno.

Novčanica od 10 dinara štampaće se u tehnici višebojne linijske offset štampe, a numeracija na naličju novčanice – tehnikom visoke štampe.

Numeracija sadrži dve slovne oznake i sedam numeričkih i štampana je dva puta na naličju novčanice – jednom u crnoj, a drugi put u crvenoj boji. Numeracija štampana u crnoj boji smeštena je u gornjem delu između grba Republike Srbije i oznake vrednosti apoena „10“ date u pozitivu, i pod ultraljubičastim zracima fluorescira žutozeleno. Numeracija štampana u crvenoj boji smeštena je uz desnu ivicu punog štampanog dela, iznad prozirnog registra, i pod ultraljubičastim zracima fluorescira narandžastocrveno.

3. Novčanica od 10 dinara imaće dimenzije 62 x 131mm.

Lice novčanice

4. Dispozicija je horizontalna.

Na levoj strani je portret Vuka Stefanovića Karadžića. U donjem levom uglu, u pozitivu, cirilicom i latinicom ispisane su reči „Vuk Stefanović Karadžić“, a ispod njih godine njegovog rođenja i smrti „1787-1864“.

Na punom štampanom delu gore desno od portreta prikazana je otvorena knjiga s Vukovim priborom za pisanje i naočarima (inače eksponati stalne postavke Muzeja Vuka i Dositeja u Beogradu). Dole desno od portreta aplikovana su tri slova moderne srpske azbu-

ke (početno slovo azbuke i dva slova koja je Vuk uveo u azbuku), a u pozadini kompozicije diskretno je dat lik slepog guslara Filipa Višnjića.

Oznaka vrednosti apoena „10“ data u negativu smeštena je u gornjem desnom uglu punog štampanog dela, a ona data u pozitivu – u donjem desnom delu bele površine.

Tekst „Narodna banka Srbije“, isписан latinicom u dva reda, smešten je na beloj površini u desnom delu, a isti tekst isписан cirilicom u dva reda smešten je u blizini leve marge novčanice – i to reči „Narodna banka“ u pozitivu, a reč „Srbije“ u negativu.

Iznad reči „Srbije“ ispisane cirilicom u negativu izведен je prozirni registar, koji predstavlja polovinu ukupne slike čija se celina može sagledati na propuštenoj svetlosti tek zajedno sa odgovarajućim delom slike na naličju novčanice (ukupnu sliku čine dva koncentrična šestougaonika). Levo od te reči cirilicom i latinicom izведен je mikrotekst „NBS“, u šest redova. Na desnoj strani punog štampanog dela isписан je, u dva reda, tekst „deset dinara“, i to u gornjem u negativu cirilicom, a u donjem u pozitivu latinicom.

Uz desnu ivicu novčanice, na žutoj podlozi, cirilicom i latinicom isписан je tekst „falsifikovanje se kažnjava po zakonu“, dok je u nastavku diskretno nazačena vrednost apoena „10“.

U gornjem delu bele površine novčanice izведен je element elipsoidnog oblika, koji prikazuje znak Narodne banke Srbije. Uz gornju i donju ivicu tog elementa nalazi se mikrotekst „NBS“ koji se ponavlja – gore dat u cirilici, a dole u latinici.

U donjem desnom delu bele površine novčanice, iznad oznake vrednosti apoena „10“, izведен je još jedan element pravougaonog oblika, koji sadrži cirilicom isписан tekst „NBS“, a iznad i ispod

njega je mikrotekst „NBS“ koji se ponavlja – gore dat u cirilici, a dole u latinici.

Naličje novčanice

5. Dispozicija je vertikalna.

Na desnoj strani punog štampanog dela dominira figura Vuka Stefanovića Karadžića (s fotografije koja se nalazi u Muzeju Vuka i Dositeja u Beogradu). Levo od figure je detalj sa originalne fotografije na kojoj su učesnici Prvog sveslovenskog sabora, održanog u Pragu 1848. godine. U središtu ove kompozicije prepoznaje se lik Vuka Stefanovića Karadžića. Ispod kompozicije prikazana su slova (u vidu friza) koja je Vuk uveo u moderno cirilično pismo, a ukupnu kompoziciju upotpunjaju sledeći motivi: početno slovo azbuke u gornjem uglu punog štampanog dela i friz od slova u donjem delu punog štampanog dela – dati po uzoru na tip pisma sa starih rukopisnih spomenika.

Oznaka vrednosti apoena „10“ data u negativu smeštena je u donjem levom uglu punog štampanog dela, a ona data u pozitivu – u gornjem desnom delu novčanice, na žutoj podlozi uz čiju je levu ivicu minijaturni bar kod.

U gornjem desnom uglu punog štampanog dela isписан je tekst „deset dinara“, i to u pozitivu cirilicom, a ispod toga u negativu latinicom. U donjem desnom delu bele površine, cirilicom i latinicom ispisane su u tri reda, odozgo nadole, reči „Beograd“, „godina“ i „guverner“, sa oznakom godine „2006“ u negativu. Ispod njih je faksimil potpisa guvernera Radovana Jelašića. Uz gornju i donju ivicu punog štampanog dela isписан je tekst „Narodna banka Srbije – Zavod za izradu novčanica i kovanog novca – Topčider“ (u gornjem delu cirilicom, a u donjem latinicom). U donjem desnom uglu punog štampanog dela isписан je u pozitivu, naizmenično

cirilicom i latinicom, u osam redova, mikrotekst „10 dinara“.

U gornjem levom uglu novčanice, na oker podlozi, nalazi se grb Republike Srbije. Tu podlogu ispod grba čini multiplikovana cifra „10“ – i to u negativu sa senkom, a u donjem delu u mikrotekstu.

U donjem desnom uglu punog štampanog dela novčanice nalazi se drugi deo prozirnog registra iz tačke 4. stav 6. ove odluke.

6. Na licu i naličju novčanice preovlađuju tonovi okeržute boje, uz diskretne braon i zelene nijanse. Zeleni tonovi na licu i naličju novčanice pod svetlošću lampe sa ultraljubičastim zracima jasno su vidljivi kao žutozelena boja.

7. Ova odluka stupa na snagu danom objavljivanja u „Službenom glasniku RS“.

O. br. maja 2006. Guverner NBS godine Beograd Radovan Jelašić

Novčanica od 20 dinara

Godina izdanja: 2006

U opticaju: od 21. jula 2006.

„Službeni glasnik RS“, br. 61 od 18.7.2006.

Na osnovu člana 55. stav 1. Zakona o Narodnoj banci Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 72/2003 i 55/2004), guverner Narodne banke Srbije donosi

ODLUKU O IZDAVANJU I OSNOVNIM OBELEŽJIMA NOVČANICE OD 20 DINARA

1. Narodna banka Srbije izdaće novčanicu od 20 dinara.

2. Novčanica od 20 dinara stampaće se na toniranoj zaštićenoj hartiji s multitonskim vodenim znakom u vidu portreta Petra II Petrovića Njegoša i sa ugrađenom isprekidanim zaštitnim niti srebrne boje, koja sadrži mikrotekst u negativu „DINAR DINAR“, sa

znakom „~“. Mikrotekst se kontinuirano ponavlja i čita i s lica i s naličja novčanice (zaštitna nit i mikrotekst su s lica jasno vidljivi, a s naličja su vidljivi pod svetlošću koja novčanicu čini transparentnom). U papir su ugrađena i vidljiva zaštitna vlakanca u žutoj, plavoj i crvenoj boji, od kojih žuta i crvena pod svetlošću lampe sa ultraljubičastim zracima fluoresciraju žuto i crveno.

Novčanica od 20 dinara stampaće se u tehnici višebojne linijske offset stampe, a numeracija na naličju novčanice – tehnikom visoke štampe.

Numeracija sadrži dve slovne oznake i sedam numeričkih, i stampana je dva puta na naličju novčanice – jednom u crnoj, a jednom u crvenoj boji. Numeracija stampana u crnoj boji smeštena je u gornjem delu, između grba Republike Srbije i oznake vrednosti apoena „20“ date u pozitivu, i pod ultraljubičastim zracima fluorescira žutozeleno. Numeracija stampana u crvenoj boji smeštena je uz desnu ivicu punog štampanog dela, iznad prozirnog registra, i pod ultraljubičastim zracima fluorescira crveno.

3. Novčanica od 20 dinara imaće dimenzije 64 x 135 mm.

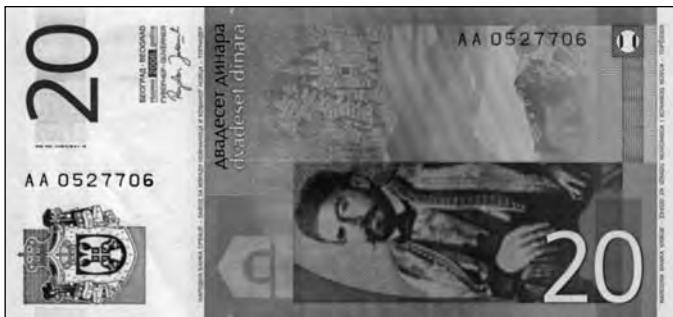
Lice novčanice

4. Dispozicija je horizontalna.

Na levoj strani je portret Petra II Petrovića Njegoša. U donjem levom uglu, u pozitivu, cirilicom i latinicom ispisane su reči „Petar II Petrović Njegoš“, a ispod njih godine njegovog rođenja i smrti „1813–1851“. Desno od portreta prikazan je, linijskim crtežom, Cetinjski manastir.

Oznaka vrednosti apoena „20“ data u negativu smeštena je u gornjem desnom uglu punog štampanog dela, a ona data u pozitivu – u donjem desnom delu bele površine.

Tekst „Narodna banka Srbije“ isписан latinicom u dva reda smešten je na be-

loj površini u desnom delu, a isti tekst ispisani cirilicom u dva reda smešten je u blizini leve marge novčanice – i to reči „Narodna banka“ u pozitivu, a reč „Srbije“ u negativu.

Iznad reči „Srbije“ ispisane cirilicom u negativu izведен je prozirni registar, koji predstavlja polovinu ukupne slike čija se celina može sagledati na propuštenoj svetlosti tek zajedno sa odgovarajućim delom slike na naličju novčanice (ukupnu sliku čini kvadrat). Levo od te reči cirilicom i latinicom izведен je mikrotekst „NBS“, u šest redova. Na desnoj strani punog štampanog dela novčanice ispisana je, u dva reda, tekst „dvadeset dinara“, i to u gornjem u negativu cirilicom, a u donjem u pozitivu latinicom.

Uz desnu ivicu novčanice, na zelenoj podlozi, cirilicom i latinicom ispisana je teksta „Falsifikovanje se kažnjava po zakonu“, dok je u nastavku diskretno nazačena vrednost apoena „20“.

U gornjem delu bele površine novčanice izведен je element elipsoidnog oblika, koji prikazuje znak Narodne banke Srbije. Uz gornju i donju ivicu tog elementa nalazi se mikrotekst „NBS“ koji se ponavlja – gore dat u cirilici, a dole u latinici.

U donjem desnom delu bele površine novčanice, iznad oznake vrednosti apoena „20“, izведен je još jedan element pravougaonog oblika, koji sadrži cirilicom ispisani tekst „NBS“, a iznad i ispod njega je mikrotekst „NBS“ koji se ponavlja – gore dat u cirilici, a dole u latinici.

Naličje novčanice

5. Dispozicija je vertikalna.

Na levoj strani punog štampanog dela prikazana je figura Petra II Petrovića Njegoša, iznad koje je stilizovani vrh kule Cetinjskog manastira. Gore desno od figure prikazan je detalj ukrasne mlijature s prvog slovenskog oktoihama,

štampanog na Cetinju 1494. godine, a dole desno od figure – planinski masiv Komova.

Oznaka vrednosti apoena „20“ data u negativu smeštena je u donjem levom uglu punog štampanog dela, a ona data u pozitivu – u gornjem desnom delu novčanice, na svetlozelenoj podlozi uz čiju je levu ivicu minijaturni barkod.

U gornjem desnom uglu punog štampanog dela ispisana je tekst „dvadeset dinara“, i to u pozitivu cirilicom, a ispod toga u negativu latinicom. U gornjem desnom delu bele površine, cirilicom i latinicom ispisane su, u tri reda odozgo nadole, reči „Beograd“, „godina“ i „guverner“, sa oznakom godine „2006“ u negativu. Ispod njih je faksimil potpisa guvernera Radovana Jelašića. Uz gornju i donju ivicu punog štampanog dela ispisana je teksta „Narodna banka Srbije – Zavod za izradu novčanica i kovanog novca – Topčider“ (u gornjem delu cirilicom, a u donjem latinicom). U donjem desnom uglu punog štampanog dela ispisana je u pozitivu, naizmenično cirilicom i latinicom, u osam redova, mikrotekst „20 dinara“.

U gornjem levom uglu novčanice, na zelenoj podlozi, nalazi se grb Republike Srbije. Tu podlogu ispod grba čini multiplikovani broj „20“ – i to u negativu sa senkom, a u donjem delu u mikrotekstu.

U donjem desnom uglu punog štampanog dela novčanice nalazi se deo prozirnog registra iz tačke 4. stav 5. odluke.

6. Na licu i naličju novčanice preovlađuju tonovi zelene boje uz diskretne crne i okeržute nijanse. Okeržuti tonovi na licu i naličju novčanice pod svetlošću lampe sa ultraljubičastim zracima jasno su vidljivi kao žuta boja.

7. Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljuvanja u „Službenom glasniku RS“.

O. br. 83 17. jula 2006. Guverner NBS godine, Beograd Radovan Jelašić

Novčanica od 50 dinara

Godina izdanja: 2005

U opticaju: od 15. novembra 2005.

„Službeni glasnik RS“, br. 98/2005

Na osnovu člana 55. stav 1. Zakona o Narodnoj banci Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 72/2003 i 55/2004), guverner Narodne banke Srbije donosi

ODLUKU O IZDAVANJU I OSNOVNIM OBELEŽJIMA NOVČANICE OD 50 DINARA

1. Narodna banka Srbije izdaće novčanicu od 50 dinara.

2. Novčanica od 50 dinara štampaće se na toniranoj zaštićenoj hartiji s multitonskim vodenim znakom u vidu portreta Stevana Stojanovića Mokranja i sa ugrađenom isprekidanim zaštitnom niti srebrne boje, koja sadrži mikrotekst u negativu „DINAR DINAR“, sa znakom „č“. Mikrotekst se kontinuirano ponavlja i čita i s lica i s naličja novčanice (zaštitna nit i mikrotekst su s lica jasno vidljivi, a s naličja pod svetlošću koja novčanicu čini transparentnom). U papir su ugrađena i vidljiva zaštitna vlakanca u žutoj, plavoj i crvenoj boji, od kojih žuta i crvena pod svetlošću lampe sa ultraljubičastim zracima fluoresciraju žuto i crveno.

Novčanica će se štampati u kombinovanoj tehnici. lice u dubokoj i višebojnoj ofset štampi, a naličje u višebojnoj ofset štampi i tehnici visoke štampe za numeraciju.

Numeracija sadrži dve slovne oznake i sedam numeričkih i štampana je dva puta na naličju novčanice. jednom u crnoj, a drugi put u crvenoj boji. Nume-

racija štampana u crnoj boji smeštena je u gornjem delu između grba Republike Srbije i oznake vrednosti apoena „50“, i pod ultraljubičastim zracima fluorescira žutozeleno. Numeracija štampana u crvenoj boji smeštena je uz desnu ivicu punog štampanog dela, iznad oznake vrednosti apoena „50“, i pod ultraljubičastim zracima fluorescira na-randžastocrveno.

3. Novčanica od 50 dinara imaće dimenzije 66 x 139 mm.

Lice novčanice

4. Dispozicija je horizontalna.

Na levoj strani je portret Stevana Stojanovića Mokranjca, izведен tehnikom duboke štampe. Levo od portreta, u nizu, cirilicom i latinicom ispisane su reči „Stevan Stojanović Mokranjac“, a u nastavku godine njegovog rođenja i smrti „1856.1914“. Desno od portreta stilizovano su prikazani deo violine, klavijatura i, u negativu, notni zapis iz Mokranjeve zaostavštine.

Novčanica od 1000 dinara

Godina izdanja: 2006

U opticaju: od 21. jula 2006.

,Službeni glasnik RS“, br. 61 od 18.7.2006.

Na osnovu člana 55. stav 1. Zakona o Narodnoj banci Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 72/2003 i 55/2004), guverner Narodne banke Srbije donosi

ODLUKU O IZDAVANJU I OSNOVNIM OBELEŽJIMA NOVČANICE OD 1000 DINARA

1. Narodna banka Srbije izdaće novčanicu od 1000 dinara.

2. Novčanica od 1000 dinara štampaće se na toniranoj zaštićenoj hartiji s multitonskim vodenim znakom u vidu portreta Đorđa Vajferta i OVD elemen-

tom na licu novčanice (u daljem tekstu: kinogram), koji je plasiran u donjem delu, između portreta i oznake vrednosti apoena „1000“.

Kinogram kao elemente sadrži oznaku vrednosti apoena „1000“ i stilizovani prikaz centralnog motiva prigodne medalje – sveti Đorđe ubija aždaju, stavljeni u srednju zonu kinograma, kao i mikrotekst „1000 dinara“ isписан cirilicom i latinicom u dva koncentrična kruga oko tog motiva. U uglovima demetalizovanog dela kinograma nalazi se broj „1000“. Linije konture centralnog motiva koje se šire od sredine ka krajevima kinograma, kao i kontinuirano izvedene cifre „1000“ koje se smanjuju idući ka krajevima – upotpunjaju ukupan izgled kinograma. Zavisno od ugla gledanja i upadnog ugla svetlosti, kinogram formira nekoliko različitih slika koje se prelivaju jedna u drugu, menjajući pri tom boju.

Na naličju novčanice ugrađena je isprekidana zaštitna nit srebrne boje, koja sadrži mikrotekst u negativu „DINAR DINAR“, sa znakom „~“. Mikrotekst se kontinuirano ponavlja i čita i s lica i s naličja novčanice (zaštitna nit i mikrotekst su s naličja jasno vidljivi, a s lica pod svetlošću koja novčanicu čini transparentnom). U papir su ugrađena i vidljiva zaštitna vlakanca u žutoj, plavoj i crvenoj boji, od kojih žuta i crvena pod svetlošću lampe sa ultraljubičastim zracima fluoresciraju žuto i crveno.

Novčanica će se štampati u kombinovanoj tehnici – lice u dubokoj i višebojnoj ofset štampi, a naličje u višebojnoj ofset štampi i tehnici visoke štampe za numeraciju.

Numeracija sadrži dve slovne oznake i sedam numeričkih, i štampana je dva puta na naličju novčanice – jednom u crnoj, a jednom u crvenoj boji. Numeracija štampana u crvenoj boji smešte-

na je u gornjem delu između grba Republike Srbije i oznake vrednosti apoena „1000“ date u pozitivu, i pod ultraljubičastim zracima fluorescira crveno. Numeracija štampana u crnoj boji smeštena je uz desnu ivicu punog štampanog dela, iznad manje oznake vrednosti apoena „1000“, i pod ultraljubičastim zracima fluorescira žutozeleno.

3. Novčanica od 1000 dinara imaće dimenzije 72 X 151 mm.

Lice novčanice

4. Dispozicija je horizontalna.

Na levoj strani je portret Đorđa Vajferta, izведен tehnikom duboke štampe. Levo od portreta, u nizu, u pozitivu, cirilicom i latinicom ispisane su reči „Đorđe Vajfert“ i godine njegovog rođenja i smrti „1850–1937“. Desno od portreta dominira prikaz kompleksa objekata pivare čiji je vlasnik bio Đorđe Vajfert.

Oznaka vrednosti apoena „1000“ data u negativu smeštena je u gornjem desnom uglu punog štampanog dela, a ona data u pozitivu – u donjem delu bele površine.

Tekst „Narodna banka Srbije“ isписан latinicom u dva reda smešten je na beloj površini u desnom delu, a isti tekst isписан cirilicom u dva reda smešten je u blizini leve marge novčanice, i to reči „Narodna banka“ u pozitivu, a reč „Srbije“ u negativu.

Iznad reči „Srbije“ ispisane cirilicom u negativu, tehnikom duboke štampe izvedena je oznaka za slepe (dve horizontalne linije smeštene u kvadratni okvir). Levo od te reči, istom tehnikom, cirilicom i latinicom izведен je mikrotekst „NBS“, u šest redova.

U gornjem delu bele površine novčanice, optički varijabilnom bojom (OVI bojom) izведен je, tehnikom duboke štampe, zaštitni element koji sadrži znak Narodne banke Srbije. U zavisno-

sti od ugla gledanja, boja ovog zaštitnog elementa menja se od magente (nijansa crvene) do zelene.

U donjem desnom delu bele površine novčanice, iznad oznake vrednosti apoeni „1000“, tehnikom duboke štampe izveden je tzv. kipefekat, koji prikazuje znak NBS. Taj znak se uočava samo pri posmatranju novčanice pod određenim uglovima (pravac gledanja mora biti što bliži ravni novčanice okrenut za 45 stepeni u oba smera rotacije), dajući pri tom njegovu sliku i u negativu i u pozitivu. Uz gornju i donju ivicu tog elementa nalazi se mikrotekst „NBS“ koji se ponavlja – gore dat u cirilici, a dole u latinici.

U donjem delu novčanice, levo od oznake vrednosti apoeni „1000“, izveden je prozirni registar, koji predstavlja polovinu ukupne slike čija se celina može sagledati tek zajedno sa odgovarajućim delom slike na naličju novčanice (ukupnu sliku čini trougao sastavljen od dva manja trougla, od kojih se jedan nalazi na licu, a drugi na naličju novčanice).

Desno od broja u negativu „1000“ isписан je latinicom tekst „hiljadu dinara“ u pozitivu, dok je isti cirilični tekst u negativu smešten u donjem delu novčanice, desno od portreta.

Uz desnu ivicu novčanice, na svetlo-crvenoj podlozi, isписан je, najpre cirilicom a zatim latinicom, tekst „Falsifikovanje se kažnjava po zakonu“ i u produžetku diskretno naznačena vrednost apoeni „1000“.

Naličje novčanice

5. Dispozicija je vertikalna.

U centralnom delu punog štampanog dela dominira figura Đordja Vojvoda u sedećem položaju, u čijoj je pozadini deo enterijera zgrade Narodne banke Srbije. Ispod figure prikazan je centralni motiv prigodne medalje.

Oznaka vrednosti apoeni „1000“

data u pozitivu smeštena je u gornjem desnom uglu površine koja je diskretno crvene boje, a ona data u negativu – u donjem levom uglu punog štampanog dela.

U gornjem desnom uglu punog štampanog dela isписан je tekst „hiljadu dinara“, i to u pozitivu cirilicom, a (ispod toga) u negativu latinicom. U donjem desnom delu bele površine, cirilicom i latinicom ispisane su, u tri reda odozgo nadole, reči „Beograd“, „godina“ i „guverner“, sa oznakom godine „2006“ u negativu. Ispod njih je faksimil potpisa guvernera Radovana Jelašića. Uz gornju i donju ivicu punog štampanog dela isписан je tekst „Narodna banka Srbije – Zavod za izradu novčanica i kovanog novca – Topčider“ (gore cirilicom, a dole latinicom). U donjem desnom uglu štampanog dela isписан je u pozitivu, naizmenično cirilicom i latinicom, u osam redova, mikrotekst „1000 dinara“. Iznad mikroteksta je oznaka vrednosti apoeni „1000“.

U gornjem levom uglu novčanice, na crvenoj podlozi, nalazi se grb Republike Srbije. Tu podlogu ispod grba čini multiplikovani broj „1000“ – i to u negativu sa senkom, a u donjem delu u mikrotekstu.

U gornjem levom delu novčanice, na granici bele površine i punog štampanog dela, nalazi se drugi deo prozirnog registra iz tačke 4. stav 8. ove odluke.

6. Na licu i naličju novčanice preovlađuju tonovi crvene boje, uz dodatak okeržutih i plavozelenih tonova na licu. Okeržuta boja na licu i naličju novčanice fluorescira žuto pod svetlošću lampe sa ultraljubičastim zracima.

7. Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljanja u „Službenom glasniku RS“.

O. br. 84 17. jula 2006. Guverner NBS godine, Beograd Radovan Jelašić

Poslednja vest

Nova „Teslina novčanica“

U Službenom glasniku RS br. 91/2006 objavljena je Odluka po kojoj je Narodna banka Srbije pustila u opticaj 20. oktobra 2006. godine novčanicu od 100 dinara iz nove serije (sa grbom Republike Srbije).

Opširnije podatke (opis i zakonske odredbe) objavićemo u sledećem broju dinara.

Redakcija

Retkost ili raritet?

Novčanica Kraljevine Jugoslavije 10.000 dinara 6.9.1936.

Ivan ŠKRABO, Dubrovnik
banknotes@net.hr

Novčanica 10.000 dinara 6.9.1936. godine danas je najređe viđena novčanica koja nosi naslov Narodne banke Kraljevine Jugoslavije. Nije mnogo onih koji su imali sreće da njihove kolekcije ulepšava i taj izvanredni primerak nacionalne notafilije - nacionalne za kolecionare iz svih danas samostalnih država koje je obuhvatao državni prostor nekadašnje Kraljevine. Takođe, ona se može smatrati i velikim svedokom istorije nestanka jedne države koja je u svojih dvadesetak godina postojanja ostavila, s našeg kolezionarskog tj. notafiljskog stajališta, veličanstven trag.

I. Karakteristike

Gоворимо dakle o jednoj iznimno privlačnoj i za svakog kolezionara itekako poželjnoj novčanici. Krase je atraktivni motivi: grafički iznimno lepo prikazan lik mладог prestolonasljednika Petra II Karađorđevića s državnim i monarhističkim simbolima na aversu, te nešto manje dobro likovno rešenje mlađića i devojke žetelaca na reversu. U vodoznaku je poprsje kralja Petra I Karađorđevića. Autori crteža su Vojislav Đokić i Panta Stojičević, a gravirao ga je Veljko A. Kun. Potpisnici su član uprave dr Ivo Belin i guverner dr Milan Radosavljević. U potpunosti je izrađena u Zavodu za izradu novčanica u Beogradu.

Novčanica je iznimno velikog formata, 219x131 mm, čak i za tadašnje prilike u kojima je veličina papira na kojemu je izrađena na neki način simbolizovala i vrednost, barem je tako bilo u očima naroda.

U pravilu, novčanica 10.000 dinara 6.9.1936. retko se pojavljuje na kolezionarskom tržištu. Kada se i pojavi, postiže na svojem „nacionalnom“ prostoru

nekadašnje Kraljevine relativno visoku i stalno rastuću cenu. S obzirom na činjenicu kako je reč o neizdatoj novčanici, zanimljivo je i kako nije česta u prvom (UNC) kvalitetu očuvanosti.

Je li ona objektivno samo retka ili je čak raritetna novčanica, može se proceniti na osnovu 15 godina praćenja njenog pojavljivanja, na aukcijama, sajmovima ili u privatnoj ponudi, zapravo, gde god se u svetu pojavila, a da je to objavljeno.

II. Fond novčanica „za potpuno izvanredne državne potrebe“

Novčanica 10.000 dinara 6.9.1936. pripada posebnoj skupini novčanica Narodne banke Kraljevine Jugoslavije koja je službeno nazvana „Fond za potpuno izvanredne državne potrebe“.

Naime, u odličnoj knjizi *Novac Jugoslavije za vreme Drugog svetskog rata*, autora Miodraga Ugrićića, navedeno je kako je već 1930. godine država započela sa stvaranjem zalihe posebno izrađenih novčanica koje su imale služiti isključivo za izvanredne ratne potrebe. „Fond za izvanredne potrebe državne odbrane“, kako je nazvan, utvrđen je u visini 6 milijardi dinara i do kraja 1935. u njemu su bile tri vrste do tada neizdanih novčanica: 50 dinara 1.12.1931, 100 dinara 15.7.1934. i 1000 dinara 6.9.1935, potpuno novog grafičkog izgleda.

Završetkom popunjavanja tog planiranog fonda novčanica (koji se inače do 1941. stalno povećavao), pristupilo se i izradi nove kategorije - „Fonda novčanica za potpuno izvanredne državne potrebe“, a kojeg su imale činiti dve novozrađene i do tada neizdane vrste novčanica: 20 dinara 6.9.1936. i 10.000 dinara 6.9.1936. i to u nominalnom iznosu od 26 milijardi dinara.

Do kraja 1939. i taj je fond prema planu zaključen. Od ukupnog iznosa, 1 milijardu dinara izrađeno je u novčanicama od 20 dinara, a 25 milijardi u novčanicama od 10.000 dinara. Za napomenuti je kako se novčanica 20 dinara nastavila i dalje izrađivati te se njojome popunjavao i „Fond za izvanredne potrebe državne odbrane“, a novčanica 10.000 dinara više se nije izrađivala, te je ostala isključivo u „Fondu za potpuno izvanredne državne potrebe“.

Novčanica 10.000 dinara 6.9.1936. izrađena je dakle u 2,5 miliona primeraka. Prema serijskom broju to znači da su izrađene novčanice u rasponu od prvog broja A.0001 001 do poslednjeg broja A.0100 000. Numeracija je raspoređena prema i do tada korištenoj „francuskoj“ metodi: 0001 jest broj serije (100 serija), a svaka serija izrađena je s 25 odabranih ciriličnih slova (od A do H) i u 1000 primeraka po slovu (od 000 do 999).

III. Rat i poništenje

Krajem 1938., a osobito početkom 1939. godine, u Evropi je postalo jasno da će doći do rata većih razmera. Nemačko-sovjetski napad na Poljsku 1.9.1939. definitivno je otklonio sve sumnje.

Već 22.9.1939. godine ministar finansija Kraljevine Jugoslavije doneo je na predlog Narodne banke Rešenje br. 442/VIII. da banka u opticaj može puštiti novčanice iz „Fonda za izvanredne potrebe državne odbrane“ te „Fonda za potpuno izvanredne državne potrebe“, pa time i pripremljenu novčanicu od 10.000 dinara.

U tome trenutku, opticaj novčanica stalno se povećavao zbog sve većeg diskontiranja Bonova državne odbrane. Ipak, iako je opticaj povećan od 6,9 mi-

lijardi dinara 1938. na 19,7 milijardi neposredno pre napada 1941, nije iskazivao potrebu emitovanja novčanice tako velike vrednosti. Dinar se do poslednjeg trenutka zapravo kotirao dobro, uprkos velikom povećanju novca (novčanica) u opticaju, kako na domaćem i stranom deviznom tržištu tako i u pogledu kupovne moći.

No, što se uopšte moglo početkom 1941. kupiti za 10.000 dinara? Mnogo toga. Naime, prema knjizi *Kurs dinara i devizna politika Kraljevine Jugoslavije*, autora Gorana Nikolića, američki dolar je poslednjih dana uoči rata vredeo 44,75 dinara po službenoj kotaciji s uračunatim „primom“ od 28,5% (stimulativni dodatak na službenu vrednost koji se uračunavao nakon prestanka kratkotrajne konvertibilnosti dinara u zlato 1931), te 55 dinara po službenoj tzv. „slobodnoj“ kotaciji (vrlo je važno zbog realnosti usporedbe ne zaboraviti i da je dolar 1941. imao kupovnu moć od 12 do 15 puta veću nego danas: gram zlata 1941. vredeo je 1,11 \$, sredinom 2005. 12,35 \$, a sredinom 2006. čak 21,70 \$). Vrednost zlatne podloge Narodne banke obračunavala se u razmeri 60.000 dinara za kilogram zlata. Iako su cene u Kraljevini od sredine 1939. stalno rasle, čak za oko 30% u prva tri meseca 1941, radnička dnevnička kretala se početkom 1941. oko 28 dinara, a dnevne novine na primer mogle su se dobiti za 1 do 2 dinara, ovisno koje. Dakle, 10.000 dinara bila je jako velika vrednost koju većina građana nikada u životu nije videla odjednom.

Ako je i postojala namera puštanja u opticaj novčanice od 10.000 dinara, ona je konačno otklonjena zbog brzine događanja nakon 6.4.1941 – dana napada Nemačke, Italije i savezničkih im država Mađarske, Bugarske i Rumunije.

Već prvih dana rata, postalo je jasno da je kraj blizu: ban Slovenije izdao je 8.4.1941. proglaš o želji Slovenije „za odvajanjem od Kraljevine Jugoslavije i formiranjem samostalne države“, a 10.4.1941. u Zagrebu je proglašena Nezavisna Država Hrvatska. Vojska se počela raspadati, a organiziranijem otpora gotovo i nije bilo.

Shvatajući da je potpuni poraz pitanje dana, ministar finansija već 9.4.1941. donosi odluku o poništenju novčane rezerve: uz ostale, imalo je biti poništeno

spaljivanjem svih 2,5 miliona primeraka novčanice 10.000 dinara, tada strateški smeštene u Srbiji, u Užicu.

Spaljivanje je obavljeno 10.4.1941. u poslepodnevnim satima, u mestu Turica u blizini Užica. Novčanice spakovane u 50 sanduka vojnim su kamionima dopremljene na livadu predviđenu za taj poduhvat, sanduci su razlomljeni sekirama i poliveni naftom, te su vojnici pod nadzorom stručnjaka Narodne banke sve zapalili. Prema službenom zapisniku, spaljivanje i izgaranje je završeno istog dana do 19 sati.

IV. Što je ostalo?

Na sreću nas danas tj. sreću svih skupljača „nacionalnog“ papirnog novca iz vremena Kraljevine, svi ti zapisnici, vojnici, stručnjaci, komisije... nisu bili dovoljno sigurni mehanizmi da se naloženi posao spaljivanja baš potpuno obavi. Našom srećom, našao se tada na toj livadi neko ko je na vreme uzeo određeni broj primeraka novčanice, što iz kolekcionarske finansijske kalkulacije, što za uspomenu. Ko zna...

Svakako, s velikom se verovatnoćom može reći da su „spašeni“ primerci učeti pre spaljivanja, a ne posle, jer se primerci s tragovima vatre ne pojavljuju. Jednostavno izgledno je kako je jedan mali broj novčanica jednostavno izvaden iz sanduka neposredno pre spaljivanja, kada su oni već bili razlomljeni sekirama i spremni za spaljivanje. Ono što je zapaljeno, izgorelo je. Takođe, jasno se može razabrati kako to nije uradio samo jedan čovek, nego više njih. Naime, neki su primerci idealno očuvani,

ni, dakle ciljano, što govori da ih je uzeala osoba koja je znala što je kolecionarska vrednost, dakle verovatno neki službenik Narodne banke. S druge strane, neki primerci, a takvih je više, zgužvani su i prljavi, kao da su bili na brzinu i bez imalo želje za očuvanjem netaknutog izgleda novčanice utrpani u džepove - verovatno je kako je takve primerke uzeo jedan ili više vojnika, neuputućenih u kolecionarstvo. Takvi primerci očito su se povlačili po kućama godinama, presavijeni i odloženi u koje-kakvim knjigama, čupovima s ko zna još čime, u metalnim ili drvenim kutijama među drugim dokumentima itd.

U svakom slučaju, kako danas vidiemo, spašeno je malo. Koliko malo? O broju sačuvanih novčanica vrlo je teško sa sigurnošću govoriti. Međutim, u 15 godina pojavljivanja ove novčanice, može se reći kako se novčanice javljaju u samo 4 serije i u relativno uskom rasponu broja:

od D.0067 657 do D.0067 675 (18 mogućih primeraka)

od H.0077 664 do H.0077 758 (94 moguća primerka)

od U.0079 101 do U.0079 123 (22 moguća primerka)

A.0099 004 (1 primerak)

Broj viđenih primeraka i kvaliteta očuvanosti novčanica prema tim serijama značajno se razlikuju.

a/ Kod serije D.0067 pojavljuju se novčanice koje uglavnom nemaju oštećenja i mogu se kategorizovati kao UNC ili prvi kvalitet, a samo nekoliko primećenih primeraka ima manja oštećenja ili manje nečistoće, te bi se mogli svrstati

u XF ili drugi kvalitet očuvanosti. Od 18 rasponskih primeraka nisu se svi pojavili u posmatranom razdoblju, ali velika je verovatnoća da su svi najbolje očuvani primerci pronašli svoje mesto u kolekcijama koje se retko rasprodaju, pa nije izgledno da će se te novčanice često pojavljivati.

b/ Kod serije H.0077 pojavljuje se najviše primeraka, međutim, ni jedan u UNC kvalitetu, tj. bez oštećenja. Svi primerci te serije imaju jača oštećenja papira, nečistoće i nedostajuće delove. Najčešće bi se mogli svrstati u treći kvalitet ili VF, iako ima i teško oštećenih primeraka u najnižim kategorijama. Od 94 rasponska primerka u posmatranom razdoblju nije ih se pojavilo više od 50. Ipak, serija H.0077 ostavlja najviše teoretskog prostora za nove nalaze.

c/ Kod serije U.0079 pojavljuje se najmanje i to isključivo UNC primeraka, dakle prvog kvaliteta. Od 22 rasponska primerka nisu se svi pojavili u posmatranom razdoblju, ali za prepostaviti je kako su zbog visine kvaliteta očuvanosti svi otkriveni i u kolekcijama, te će se pojavljivati po jedan primerak i to u jake dugim intervalima.

d/ Kod serije A.0099 pojavio se jedan jedini primerak, i to u trećem ili VF kvalitetu.

Nije rečeno kako ne postoje i drugi brojevi pomenute 4 serije, a ni da su sačuvane samo te 4 serije. Međutim, čijenica je kako su se u poslednjih 15 godina na kolecionarskom tržištu pojavile samo novčanice unutar navedenih raspona serija. Za pomenuti je i primerak ilustriran u knjizi *Novčanice Kraljevine Jugoslavije 1918-41.* autora Jo-

vana Hadži-Pešića serije L.0065 broj 900, ali s crvenim pretiskom „specimen“, pa budući da je reč o uzorku, ne može se svrstati u „spašene“ primerke.

Dakle, novčanica 10.000 dinara 6.9.1936. u poslednjih se 15 godina pojavila u ne više od 120 primeraka: ne više od 20 primeraka u prvom UNC kvalitetu, ne više od 30 u drugom ili XF kvalitetu, ne više od 50 u trećem VF i četvrtom F kvalitetu, a samo nekoliko viđenih primeraka bilo je u stanju raspada, gotovo neprihvatljivo za skupljanje.

V. Kolecionarska vrijednost

Na kolecionarskom tržištu cene koje postiže ova novčanica vrlo su različite i nepredvidljive. Najnovija informacija govori da UNC primjerak samo što nije dostigao katalošku cenu (cenik objavljen 2005. u časopisu „dinar“) od 1500 EUR.

Primerak UNC kvaliteta D.0067 670 prodat je 2006. godine na aukciji kuće „Barac-Pervan“ u Zagrebu za 1425 EUR (uključujući aukcijsku proviziju). Nepunih pet godina pre, u časopisu „dinar“ br. 17, u pregledu s rezultata aukcije SND 2001, dat je podatak da je primerak UNC kvaliteta D.0067 657 prodat za 1325 EUR (uključujući aukcijsku proviziju).

Pomenimo i to da na najpoznatijoj internet aukciji eBay, u 15 godina nije ponuđen ni jedan jedini primerak u UNC kvalitetu. Nudili su se primerci u prosečnom VF kvalitetu, i to serije H.0077, a cene su tokom 2005. bile od 350 do 500 EUR, ovisno o trgovcu.

Nije nevažno i reći kako primerci UNC kvaliteta, kao i oni s neznačnim

manama koji bi se mogli svrstati u AU ili XF kvalitet, odmah i bez problema nalaze kupca. Nasuprot tome, primerci lošije očuvanosti, bez obzira na retkost novčanice, mnogo se teže prodaju. Prema tome, za očekivati je da će razlika cene između primeraka u UNC i onih u lošijim kvalitetima biti sve veća, odnosno, vrednost primeraka u UNC kvalitetu mnogo brže će rasti od vrednosti novčanica slabije očuvanosti.

VI. Zaključak

Objektivno, u ovom trenutku stepen retkosti novčanice Kraljevine Jugoslavije 10.000 dinara 6.9.1936. mora se posmatrati odvojeno zavisno od kvaliteta očuvanosti.

Primerci UNC kvaliteta mogu se bez zadrške proglašiti raritetom vrlo visoke razine s „ljubiteljskom“ cenom, s obzirom da ih je otkriveno iznimno malo u netaknutom stepenu očuvanosti. Realnost je što je cena na tržištu danas, koliko god se 1425 EUR za UNC činilo puno, za tako retku novčanicu zapravo mala, jer je ta cena limitirana niskim standardom prosečnog kolezionara na celoj „nacionalnoj“ teritoriji nekadašnje Kraljevine (iako će cena postignuta u Sloveniji zasigurno biti veća od one postignute u Bosni i Hercegovini). Da je reč o novčanici neke zapadnoevropske države ili možda SAD, njena vrednost na toliku retkost bila bi barem deset puta veća.

Primerci s manjim ili većim oštećenjima takođe se moraju smatrati vrlo retkim ali ne i raritetima, jer se u ciklusu ipak pojavljuju, pa bi im i cena trebala biti stvar „ukusa“ kolezionara što želi videti u svom albumu u uslovima koliko može platiti.

Na kraju, posve je sigurno kako je ova novčanica dobra investicija i finansijski gledano: pre desetak godina, primerak u UNC kvalitetu mogao se uz malo pregovaračke veštine dobiti i za 500 EUR, a ove godine eto prodana je za 1425 EUR. To je rast od 185% u 10 godina ili 11% godišnje. Toliku kamatu ne plaća ni jedna sigurna banka... a sigurno je i da će s rastom životnog standarda u svim „zainteresovanim“ državama tj. na „nacionalnoj“ teritoriji nekadašnje Kraljevine, rasti i spremnost za izdvajanjem sve više novca za pravi primerak. Dok se još može naći... ■

Novčanice gradova u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca

Adam CRNOBRNJA,
Muzej grada Beograda
crnobrnja@beotel.yu

Umescima neposredno nakon formiranja nove države, Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, između ostalih, postavilo se i pitanje stvaranja jedinstvenog monetarnog tržišta.

Praktično je to bio i jedan od prvih koraka ka uspostavljanju mehanizama jedinstvene države. Budući da je na tlu novonastalog Kraljevstva zatečena situacija sa mnoštvom valuta koje su se nalazile u opticaju (novac Austrougarske i više okupacionih valuta) to se planski i hitno pristupilo njihovoj zamjeni. Tom prilikom se štampaju i novčanice sa jedinstvenim označavanjem vrednosti u dve valute (dinarima i krunama) a formirani su i fiksni kursevi za zamenu. Sitni apoeni od 5, 10 i 25 para kovani su kako zbog nedostatka sitnog novca, tako i zbog zarade države i oni ulaze u opticaj Zakonom od 11. XII 1920. godine. Nedostatak sitnog novca može se sagledati i u tome da su na teritoriji Kraljevstva zatečeni srpski, crnogorski i austro-ugarski novac ostali u opticaju do 1932. godine, i to u odnosu 1:1 prema apoenima nove države.¹

U takvoj situaciji, neposredno nakon proglašenja Kraljevstva, iskrsla je potreba za većom količinom sitnih apoena koji bi podmirili potrebe svakodnevnog, maloprodajnog prometa. Ta potreba je naročito morala biti izražena u gradskim sredinama, gde brojno stanovništvo nije moglo svakodnevne potrebe namirivati sopstvenom proizvodnjom, jer su cene manjih količina poljoprivrednih proizvoda bile izražavane upravo u parama. Na nedostatak sitnog novca kao direktni razlog za štam-

nje gradskih novčanica ukazuje i natpis na dozvaci Općine Split: što je ispušta upraviteljstvo općine grada Splita u nedostatku sitna novca na temelju odborenja zaključka općinskog vijeća (videći priloženu sliku Kat. 7 i 8).

Već 1919. godine pojedini gradovi počinju da izdaju sopstveni papirni no-

vac sitnijih nominala, praktično neku vrstu bonova (najranije Osijek 10. juna 1919. godine a najkasnije Beograd, jun 1920. godine). Ovom prilikom ukažujemo na novčanice gradova koje se nalaze u Muzeju grada Beograda, u Legatu Đorđa Novakovića.²

Skrenuli bismo pažnju i na nekoliko za njih vezanih detalja:

Apoeni iz Novog Sada su očigledno samo predložak (možda tek jedan od) za izradu. Na zadnjoj strani nalazi se pečat radionice u kojoj su predlošci izrađeni (cirilicom): Umetnički zavod i / litografija / D.K. Todorović / Novi Sad / Lazareva ulica 14 (Kat. 19 i 20).

Vredno je obratiti pažnju na "titule" gradova, gde gradovi iz bivše Austrougarske ističu titule u njih stečene (npr. Glavni slobodni kraljevski grad Zagreb) dok je glavni grad Kraljevstva SHS označen sa *Opština beogradska*.

Na novčanicama nekih gradova piše da se zamenjuju u zakonitoj krunskoj vrednosti. Budući da su zatečeni metalni apoeni austrougarske imali odnos 1:1 sa srpskim parama, a krune su zamjenjivane u odnosu 4:1 u korist dinara, nejasno je koja je bila realna vrednost ovih gradskih apoena.

Na novčanicama nekih gradova jasno je naznačeno da samo na toj teritoriji i mogu biti korišćene. Na primeru Osijeka se može videti da su apoeni iste vrednosti (Kat. 2 i 3 od 20 filira) izdavani barem u dva navrata, jer je važnost jednoga od 10. VI do 10. VIII, a drugoga od 1. VII do 31. XII 1919. godine. Interesantno je da se njihovi periodi važnosti preklapaju.

¹O cirkulaciji i početku kovanja sitnog novca u Kraljevstvu SHS: Јован Хаџи-Пешић, Новац Краљевине Југославије 1918-1941, Београд 1995, 33-37 и 63-67

²Više o ovome legatu: В. Кондић, Папирни новац из збирке Ђорђа Новаковића, Годишњак града Београда 47/48, Београд 2003, 153-161

U kataloškom delu novčanice su date hronološki, po vremenu kada su izdavane.

Općina slobodnog i kraljevskog grada Osjeka

10 filira (I.b. LDJN 175)

Dim. 40 x 58 mm. Crna slova na zelenoj osnovi, naličje prazno.

20 filira (I.b. LDJN 174)

Dim. 63 x 90 mm. Crna slova na crvenkastoj osnovi, naličje prazno.

20 filira (I.b. LDJN 173)

Dim. 66 x 89 mm. Crna slova na svetlo smeđoj osnovi, naličje prazno.

Slobodni i kraljevski glavni grad Zagreb

10 filira (I.b. LDJN 176)

Dim. 45 x 70 mm. Braon slova na plavoj osnovi.

20 filira (I.b. LDJN 178)

Dim. 45 x 70 mm. Zelena slova na crvenoj osnovi.

50 filira (I.b. LDJN 179)

Dim. 45 x 70 mm. Plava slova na zelenoj osnovi.

Općina grada Split

10 krunkih helera (I.b. LDJN 183)

Dim. 40 x 68 mm. Lice: svetlosmeđe sa suvim žigom; naličje crna slova na maslinastozelenoj osnovi.

20 krunkih helera (I.b. LDJN 184)

Dim. 40 x 70 mm. Lice: plavo sa suvim žigom; naličje crna slova na maslinastozelenoj osnovi.

Opština Glav. grada Sarajeva

10 helera (I.b. LDJN 148)

Dim. 55 x 75 mm. Crna slova na svetlosmeđoj osnovi. Lice: cirilični natpis; naličje: latinični.

20 helera (I.b. LDJN 150)

Dim. 53 x 74 mm. Crna slova na svetloplavoj osnovi. Lice: cirilični natpis; naličje: latinični.

50 helera (I.b. LDJN 153)

Dim. 68 x 87 mm. Crna slova na svetlocrvenoj osnovi. Lice: cirilični natpis; naličje: latinični.

Deželno glavno mesto Ljubljana

20 vinarjev (I.b. LDJN 185)

Dim. 44 x 72 mm. Lice: braon na sivoj osnovi; naličje tamnozeleno.

Mestna občina Maribor

10 vinarjev (I.b. LDJN 186, 187)

Dim. 43 x 75 mm. Crna slova na zelenoj osnovi.

Slobodni i kraljevski grad Karlovac

10 filira (I.b. LDJN 180)

Dim. 45 x 72 mm; braon na bež osnovi.

20 filira (I.b. LDJN 181)

Dim. 44 x 67 mm; zelena na svetlozelenoj osnovi.

50 filira (I.b. LDJN 182)

Dim. 44 x 69 mm; bordo na svetlocrvenoj osnovi.

Opština Beogradska

10 para (I.b. LDJN 172)

Dim. 46 x 79 mm; plava.

20 para (I.b. LDJN 171)

Dim. 48 x 79 mm; svetlosmeđa.

Opština grada Novog Sada

10 filira (I.b. LDJN 154)

Dim. 80 x 99 mm. Na prednjoj strani je litografski otisak crne boje sa predstavama lica i naličja. Na poledini je plavi pečat radionice u kojoj je izrađena.

20 filira (I.b. LDJN 155)

Dim. 80 x 98 mm. Na prednjoj strani je litografski otisak crne boje sa predstavama lica i naličja. Na poledini je plavi pečat radionice u kojoj je izrađena.

Nedovoljno istražena tema:

Nemačke novčanice sa srpskim žigovima*

Jürgen KLOTZ i Darko BERGER, Nemačka
sjs.klotz@web.de; dberger@blg-spedition.de

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca proglašena je 1. decembra 1918. godine. Nju su sačinjavale ranije kraljevine Srbija i Crna Gora, kao i balkanski delovi Austro-Ugarske. Na teritoriji nove države u opticanju je bio veliki broj raznih sredstava plaćanja: srpski dinari, crnogorski perperi, austro-ugarske krune, bugarski levi i nemačke marke. Stojanović ocenjuje da se u tom razdoblju u platnom prometu nalazilo oko 100 raznih kovanica i novčanica. Ministarstvo finansija je 12. decembra 1918. izdalo naredbu da sav neprijateljski papirni novac mora da dobije žig državnih, finansijskih, policijskih i vojnih organa, kao i da se prebroji. Nadalje, najstrožije se zabranjuje uvoz papirnog novca iz Austro-Ugarske. Zvanični izveštaj od 31. januara 1919. objavljuje podatke o količini prebrojanih i žigosanih novčanica u vrednosti od 5323 miliona kruna, oko 50 miliona bugarskih leva, kao i neznatne količine nemačkih maraka. Ministarstvo finansija je, doduše, naručilo nove novčanice u Parizu, Zagrebu i Pragu, ali je isporuka zakasnila. Radi sprečavanja daljeg krijućarenja novčanica iz Austro-Ugarske u prelaznom periodu (često su bile uvožene i naknadno žigosane, tako su znatno povećale optičajnu novčanu masu), Ministarstvo finansija je preduzelo i dalje mera. Između 26. novembra 1919. i 11. januara 1920. na svaku uredno žigosanu austro-ugarsku novčanicu (sa izuzetkom vrednosti od 1 i 2 krune) bila je zlepljena markica. Kod žigosanih neprijateljskih novčanica postoje sledeće varijante žigova:

1. Okrugli, crni mašinski žig sa grbom Kraljevine i natpisom *Ministarstvo*

Nemačke novčanice od 1941. do 1918. godine sa srpskim žigovima do danas, nažlost, uopšte nisu pominjane, ili ako jesu, onda samo letimično. Željko Stojanović je, doduše, u svom katalogu „Papirni novac Jugoslavie“ dotakao ovu temu, ali ne prikazujući slike. Cilj je ovog članka da probudi interesovanje ostalih kolezionara za ovu temu, u smislu dalje razrade ove jedva dokumentovane oblasti

finansija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (prečnik 33 mm);

2. Okrugli, ljubičasti, crveni ili crni ručni žig sa malim grbom Kraljevine, sa natpisom *Ministarstvo finansija br.... Žigosanje neprijateljskog novca - Ministarstvo finansija br.... Žigosanje neprijateljskog novca* (prečnik 42 mm);

3. Okrugli, ljubičasti ručni žig sa malim grbom Kraljevine, natpis Komisije za sprovođenje valutne reforme Kraljevine SHS Beograd (prečnik 42 mm);

4. Ostali žigovi banaka, poštanskih službi, vojnih vlasti, crkvenih opština, sudova, opština, okruga itd. Razni oblici i boje štampe (većinom duguljasti, dvoredni i troredni, delimično sa grbom) itd.

Iznos u markama, registrovan u oblasti Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, bio je - kako je rečeno - srazmerno malo u odnosu na krune i leve. Kod nemačkih novčanica pojavljuju se veoma često žigovi Žagubice i Jagodine. Tu regiju je,

zbog njenih bogatih resursa, u Prvom svetskom ratu okupirala Nemačka. Do sada je poznato osam različitih nemačkih novčanica sa takvim žigovima:

- 20 maraka (19.02.1914) Ros. 47
- 5 maraka (05.08.1914) Ros. 48
- 20 maraka (05.08.1914) Ros. 49
- 50 maraka (05.08.1914) Ros. 50
- 1 marka (12.08.1914) Ros. 51
- 2 marke (12.08.1914) Ros. 52
- 5 maraka (20.08.1917) Ros. 54
- 20 maraka (20.02.1918) Ros. 55

Pošto su nemačke novčanice žigosane samo u malim količinama, one se danas mogu naći ređe nego novčanice koje glase na krune ili leve. Najčešće se pojavljuju u vrednostima od 1 i 2 marke. Ostale vrednosti, zavisno od nominale, ređe se javljaju. Za sada još nije moguće saznati tržišnu cenu radi procene. Za 1 i 2 marke u klasi II-IV, sa donekle čitljivim žigom, mora se računati sa cenama između 20 i 40 evra. Bio bi pravi pogodak da se novčanica od 50 maraka u II-IV klasi dobije za 100 evra. Ako bi se ovački komadi uopšte i našli u ponudi, stepen očuvanosti bi, pre svega, imao sporednu ulogu. Sigurno da je jasno čitljiv žig glavni preduslov za donošenje odluke o kupovini. U principu, sve nominalne vrednosti kategorisemo kao relativno retke. Ostaje da sačekamo kakvu će eventualnu ponudu izazvati ovaj članak. Ipak, ne računamo na veliku navalu.

Krunská valuta je 1920. zamjenjena u valutu dinar-kruna. Da li je to, takođe, učinjeno sa novčanicama koje su glasile na nemačku marku, ostaje do danas u domenu prepostavki. Sigurno će biti diskusije da li ove novčanice treba da uđu u katalog nemačkog papirnog novca.

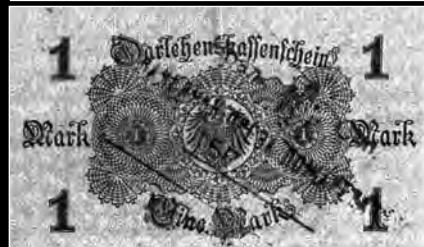
* Ovaj rad objavljen je u nemačkom časopisu Münzen & Papiergele, Ausgabe April 2006, pod naslovom Ein noch aufzuarbeitendes Kapitel - Deutsche Banknoten mit serbischen Abstempelungen. Zahvaljujemo pomenutom časopisu i autorima za dozvolu objavljivanja članka u prevodu na srpski jezik.

(1) 1 marka sa višerednim žigom iz Jagodine

(2) 1 marka iz Jagodine na ornament papiru

(3) 1 marka sa višerednim žigom iz Požarevca

(4) 1 marka sa okruglim žigom iz Žagubice

(5) 1 marka iz Žagubice na belom papiru

(6) 1 marka iz Žagubice sa žigom na aversu

(7) 2 marke sa višerednim žigom iz Jagodine

(8) 2 marke sa okruglim žigom iz Jagodine

(9) 2 marke sa višerednim žigom iz Žagubice

(10) 5 maraka sa višerednim žigom iz Jagodine

(11) 5 maraka sa višerednim žigom iz Žagubice

(12) 5 maraka sa okruglim žigom iz Žagubice

(13) 5 maraka sa okruglim žigom iz Žagubice

(14) 20 maraka sa okruglim žigom iz Žagubice

Bilo bi, takođe, poželjno dalje forsiranje i istraživanje i katalogizacija srpskih žigova na nemačkim novčanicama. Autorima ovog rada bile bi dobrodošle sve informacije u vezi sa ovim. Bile bi od velike pomoći i fotografije takvih novčanica. Čak i uz intenzivno istraživanje bile bi potrebne godine rada na jednoj ovakvoj katalogizaciji.

Tekst višerednog žiga
(primer JAGODINA):
КРАЉ. (грб) СРП НАЧЕЛНИК
СРЕЗА БЕЛИЧКОГ

Бр
ЈАГОДИНА

Tekst okruglog žiga:
(primer ŽAGUBICA):
(Kružni natpis):
КРАЉ. СРП. НАЧЕЛНИК СРЕЗА
ХОМОЛЬСКОГ * ЖАГУБИЦА * /
(u sredini veliki grb Srbije)

Informacije o vrstama žigova na ovim novčanicama dali su nam Ranko Mandić, Saša Stojmenović i Milorad Đurišić.

*Prevod sa nemačkog:
Slobodanka Stojaković*

Dodatak

Nakon objavljuvanja ovog članka pronađene su još dve nemačke novčanice sa srpskim žigovima, i obe su sada u kolekciji Berger. To su novčanica od 5 maraka sa žigom Jagodine na aversu (sl. 15) i od 10 maraka sa žigom Jagodine na reversu (sl. 16).

Sl. 15

Sl. 16

Akcije valjevske fabrike VISTAD – Krušik

Branko Glišić, Paradiso - Lugano, Švajcarska
b.glisic@bluewin.ch

Valjevski Krušik svakako je bio najpoznatija i najprofitabilnija fabrika grada, i njegova „motorna snaga” tokom gotovo cele druge polovine dva desetog veka. U „zlatnim” sedamdesetim i osamdesetim godinama prošlog veka, Krušik je zapošljavao 8000 radnika, a sa isturenim pogonima u Osečini, Mionici i Mojkovcu i do 10000 radnika. Krušikovi proizvodi izvoženi su i prodavani širom sveta. Pored armatura, akumulatora i ostalih proizvoda, posebno je bila moćna namenska industrija koja je donosila godišnji prihod i do 100 miliona dolara u rekordnim godinama. A istorija Krušika počela je u predratnoj Jugoslaviji, pod drugim imenom, u drugom gradu i sa drugačjom vlasničkom strukturon, ilustrovana je akcijama koje su predstavljene u ovom članku.

Mladi inženjer Nikola Stanković (slika 1), sa diplomom Tehničkog fakulteta u Beogradu, zaposlio se početkom tridesetih godina prošlog veka u sektoru namenske proizvodnje „Fabrike vagona, mašina i mostogradnje” u Slavonskom Brodu gde je sticao prva iskustva. Nekako u isto vreme, vojska je počela da prepusta proizvodnju naoružanja, artificija i municije privatnom sektoru, a kako ga je krasio preduzimački duh, inženjer Nikola Stanković uočio je priliku da osnuje sopstvenu kompaniju. Otkupio je stare kasarne u Višegradi i 1935. godine počeo je sa proizvodnjom upaljača i artificija. Registrovao je sopstvenu firmu u Sarajevu, sedištu Drinske banovine kojoj je pripadalo i Valjevo, pod imenom „Višegradska industrija inž. Stankovića A.D. (akcionarsko društvo)”, ili skraćeno „VISTAD”.

Iste 1935. godine, Ministarstvo voj-

Slika 1.
Inž. Nikola Stanković

Slika 2. Porodica inž. Stankovića tokom izgradnje VISTAD-ovih pogona u Valjevu – danas Krušik

ske Kraljevine Jugoslavije otkupilo je licencu od francuske kompanije „Edgar Brandt” za proizvodnju minobacača 81mm Stokes-Brandt M.31. Oruđa su proizvođena u „Vojno-tehničkom zavodu (VTZ)” u Kragujevcu, ali je ugovor o proizvodnji mina i upaljača bio ponuđen privatnim firmama. Kako bi dobio ovaj unosan ugovor, inženjer Stanković je doneo odluku da otvorí novi pogon, bliži VTZ-u u Kragujevcu i sa boljim komunikacijama. Tako je u letu 1937. godine, na Kaškovića imanju u Dabića polju, udario kamen temljac valjevskog ogranka „VISTAD-a” – današnjeg „Krušika” (slika 2).

16. decembra 1938. godine, stručna komisija sastavljena od članova Ministarstva vojske i mornarice, Ministarstva trgovine i industrije, opštine Valjevo i banske uprave iz Sarajeva dala je mišljenje da valjevska fabrika zadovoljava zakonske i tehničke norme. Na osnovu rešenja Kraljevske banske uprave u Sarajevu, od 19. decembra 1938., Industrijsko-zanatsko odeljenje Ministarstva trgovine i industrije je 22. februara 1939. izdalo dozvolu za

rad (rešenje Pov. br. 3 / 17). 22. februar 1939. danas se slavi kao dan Krušika. Naziv fabrike tada je bio „Višegradska industrija inž. Stankovića A.D. – Valjevo”. Fabrika je zapošljavala oko 300 radnika i bila opremljena najsavremenijim mašinama nemačke i češke proizvodnje. Interesantno je napomenuti da je praktično istovremeno sa osnivanjem VISTAD-a – Valjevo, osnovan i njegov istureni pogon u Baraću.

Drugi svetski rat doneo je velike promene. Nakon sloma jugoslovenske kraljevske vojske i ulaska nemačkih trupa u Valjevo, 29. aprila 1941. rešenjem Komande nemačkog ratnog štaba u Zemunu, VISTAD – Valjevo je rekviriran sa celokupnim inventarom. Uz nemačku saglasnost, mašine su iz Višegrada (tada u sastavu Nezavisne Države Hrvatske) premeštene u Valjevo, a naziv društva promenjen je u „Valjevska industrija inž. Stankovića A.D”. Zahvaljujući slučajnosti da Valjevo i Višegrad imaju isto početno slovo, kompanija nije menjala svoju skraćenicu i VISTAD je ostao VISTAD. Ipak,

na osnovu nekih kasnijih dokumenata da se zaključiti da postrojenja u Višegradu nisu bila u potpunosti ugašena (videti dalje u tekstu). Nemci su redukovali i donekle promenili proizvodnu liniju fabrike i usmerili je na proizvodnju upaljača, auto delova i poljoprivrednog oruđa. Oprema za proizvodnju municije oduzeta je, i 15. marta 1943. preko Zemuna je poslata u Slavonski Brod i predata Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH). Ukupno je odneto 43 vrste mašina, odnosno 98 komada.

Inženjer Stanković ostao je rukovodilac kompanije, ali je stvarnu kontrolu nad njom imala nemačka okupaciona vlast. Ipak, sama činjenica da je uspeo da spase deo mašina, održi proizvodnju i izvede fabriku iz rata praktično neoštećenu, govori o izuzetnom pregalaštву i sposobnostima inženjera Stankovića. Na kraju rata u VISTAD-u je radilo 693 radnika, ali ne i inženjer Stanković – iako nije aktivno učestvovao u ratu, niti je počinio ikakav zločin, znao je da će ga oslobođilačka vlast proglašiti za „buržuja“ i saradnika okupatora pa je odlučio da sa porodicom emigrira u Južnu Ameriku, negde oko 10. septembra 1944. godine, nekoliko dana pre oslobođenja Valjeva. Inženjer Nikola Stanković umro je kao emigrant, a njegova kći Zorica i dalje živi u Južnoj Americi.

Nakon oslobođenja Valjeva, 15. septembra 1944. godine, VISTAD je počeo proizvodnju za potrebe Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ). U skladu sa posleratnom politikom 20. juna 1945. VISTAD je nacionalizovan, a ime mu je promenjeno 10. jula 1945. u „VTZ Valjevo“. Zapravo, Predsedništvo ministarskog saveta DFJ, aktom: str. pov. br. 101, od 20. VI 1945. godine navodi vojne zavode i industrijska preduzeća koja se stavljuju pod neposrednu upravu Ministarstva narodne odbrane, a pod brojem 8 se navodi „VISTAD - Valjevska industrija, sa svojim postrojenjima u Valjevu, Bariču i Višegradi“.

Krajem oktobra 1944. oduzeta VI-STAD-ova oprema prebačena je iz NDH u Austriju, u fabriku „Gustlof Verke“, gde ju je zatekla i zaplenila Crvena armija. Vlada FNRJ traži od Vla-

de Sovjetskog Saveza, notom broj 45/I od 13. aprila 1946. godine da vrati opremu Jugoslaviji i VTZ Valjevu. Tek 11. jula 1947. godine Ministarstvo inostranih poslova FNRJ, aktom: pov. 412081 obaveštava Reparacionu komisiju u Beogradu da „Ministarstvo inostranih dela SSSR izražava svoje poštovanje Ambasadi FNRJ, a u vezi note Vlade FNRJ izložene u noti Br. 45/I od 13. aprila 1946. g., ima čast saopštiti da je sovjetska Vlada rešila da besplatno preda i otpremi u Jugoslaviju instalacije za izradu metaka koje su izvezene iz Austrije iz fabrike „Gustlof Verke“, prema priloženim spiskovima br. 1 i 2“. Na priloženom spisku br. 1 nalazi se 51 mašina, a na spisku br. 2 nalazi se ukupno 37 mašina, sklopova i alata. Spiskovi su na ruskom jeziku.

23. januara 1948. ime firme je promenjeno još jednom i zauvek u „Krušik“, po brdu iznad fabrike na kome su bile zasađene kruške. Smatra se da je do ove promene imena došlo iz konspirativnih razloga, zbog problema sa Sovjetskim Savezom koji su kasnije rezultovali Rezolucijom Informbiroa. Iste 1948. godine pogon u Bariču promenio je naziv u „Prva iskra“. Kako Prva iskra i danas postoji, može se smatrati da akcije o kojima je reč u ovom tekstu pripadaju ne samo valjevskoj i višegradsкоj skriptofiliji nego i baričkoj skriptofiliji, iako naziv ovog mesta (Barič) ne figuriše nigde na akcijskom papiru.

Između 1956. i 1960. Krušik proširuje program proizvodnje, i organizuje se po sektorima (I - Konstrukcija, II - Tehnologija i proizvodnja i III - Tekstilne mašine), a kasnije u „zlatnim“ sedamdesetim i osamdesetim godinama organizuje se po radnim organizacijama i OUR-ima.

Krušikova zvezda počela je da bledi krajem osamdesetih i početkom devetdesetih godina, a sa raspadom Druge Jugoslavije i zanemarivanjem i nebrogom od strane države naslednice pretila je i da se potpuno ugasi. Došlo je do polu-privatizacije odnosno formalnog pretvaranja radnih organizacija u d.o.o, gde je većinski vlasnik država, odnosno „Krušik namenska“, čiji je stopostotni vlasnik opet država, od-

nsono Vlada Srbije. Krušik je pretvoren u holding, akcionarsko društvo sa potpunom odgovornošću, iz kojeg se kasnije izdvojilo više zavisnih deoničarskih društava što u državnom što u polu-privatnom vlasništvu („Krušik – Fabrika lovačke municije“, „Krušik Akumulatori“, „Krušik Plastika“...). U godini proslave šezdeset godina postojanja, 1999., Krušik je praktično srušen sa zemljom od strane NATO aviona, i još uvek se oporavlja od posledica. Sada je u njemu zaposleno oko dve i po hiljade radnika, a Krušik holding korporacija D.D. ostvarila je tokom 2005. godine oko 3,7 miliona dolara izvoza. Glavna kapija Krušika, nepromenjena od oslobođenja 1944. godine, prikazana je na slici 3.

Nakon odluke inženjera Stankovića 1937. godine da počne proizvodnju u namenskoj industriji i da otvari valjevski ogrank VISTAD-a, akcionarsko društvo je prikupilo kapital i izdalo akcije. U ovom članku predstavljen je plašt, njegova poleđina i kuponski tabak sa talonom apoena od deset akcija u ukupnoj vrednosti od dvadeset hiljadu dinara (dve hiljade dinara po akciji), što je ujedno i jedini apoén poznat autoru. Akcije su izdavane u vidu jedinstvenog lista dimenzija 711 x 312 mm presavijenog na tri jednak dela, a svaki deo ima spoljašnje dimenzije 237 x 312 mm. Sva tri dela štampana su u „plavo-beloj“ boji. Hartija na kojoj su akcije šampane je specifična po tome što je u potpunosti prožeta neravnomerno rasporedjenim svetlijim mrljama nepravilnog oblika i dijametra manjeg od 1 mm koje su vidljive samo kada se list gleda sa jakim izvorom svetlosti u pozadini. Upadljivo je otsustvo žiga preuzeća.

Na prvom delu lista nalazi se plašt akcije koji je štampan u horizontalnoj orientaciji (slika 4). Dominantna boja na prednjoj strani je plava u raznim nijansama. U plavom okviru spoljašnjih dimenzija 189 x 259 mm i širine 23 mm, na bledoplavoj pozadini dominira veliki belo-plavi grb Kraljevine Jugoslavije koji zauzima gotovo celo polje ovičeno okvirom. Grb je oštreljih crta, a dvoglavi orao na grbu je pretećeg izgleda što odslikava uobičajenu vojnu ikonografiju predratnog doba u

Jugoslaviji. Ispod grba nalazi se prazan beli krug, verovatno predviđen za pečat ili reljefni žig. Sa leve i desne strane kruga nalazi se ispisano VI-STAD, velikim belim slovima, cirilicom i latinicom. Latinična varijanta natpisa je i jedina upotreba latince na originalnom akcijskom listu. Sav ostali tekst isписан је ћirilicom. U gornjem levom uglu, unutar okvira, naznačena je serija, a u desnom serijski brojevi akcija koji su naknadno štampani crnim mastilom. Preko grba ispisana je tamnoplavim slovima vrednost od dešet akcija, puno ime akcionarskog društva „Višegradske industrije inž. Stankovića A.D.”, vrednost svake akcije od dve hiljade dinara i ukupna vrednost od dvadeset hiljada dinara. Zatim je napisano da akcije glase na ime i upisano je ime vlasnika akcija, plavim mastilom, pravilnim pisanim slovima, verovatno uz upotrebu šablonu. Ispod imena vlasnika nalazi se mesto i datum izdavanja: Višegrad, 1. januar 1938. godine, a zatim potpisi jednog ovlašćenog činovnika i dva člana

uprave. Interesantno je da su prva dva potpisa naneta nativperom sa crnim mastilom dok je treći potpis, koji pripada upravo inženjeru Stankoviću nanet hemijskom olovkom sa zelenim mastilom, što je prilično neuobičajeno za ono vreme na našim prostorima, pogotovo ako se uzme u obzir da je prva hemijska olovka napravljena upravo 1938. godine, a njena masovna proizvodnja je počela tek 1943.

U gornjem levom uglu, izvan okvira, nalazi se ljubičasto-plavi cirilčni pečat koji potvrđuje da su akcije „oslobodjene od taksi po Uredbi o povlasticama Višegradskoj industriji inž. Stankovića a.d. – Vistad – u Višogradu M. S. Br. 413 od 4. juna 1937. g. – Službena novina Br. 129 – XXXVIII od 11. juna 1937. g. i 4. VIII 1938. g.” pri čemu je poslednji datum dopisan rukom, crnim mastilom. Slede potpis službenika crnim mastilom i latinični ljubičasto-plavi pečat Poreske uprave u Višogradu. Plašt akcija koji je pripadao upravo inženjeru Stankoviću prikazan je na slici 4.

Na poleđini plašta nalazi se izvod iz drustvenih pravila iz kojeg bismo izdvojili činjenice da su samo državljanji ili nacionalne ustanove Kraljevine Jugoslavije mogli biti akcionari društva, da su akcije glasile isključivo na vlasnika koji je morao biti zaveden ne samo u administraciji društva nego i u duplikatima koji su se nalazili u Ministarstvu vojske i mornarice, kao i u Ministarstvu trgovine i industrije, i konično da su akcije nedeljive i da se ne mogu usitnjavati. Poledjina plašta prikazana je na slici 5.

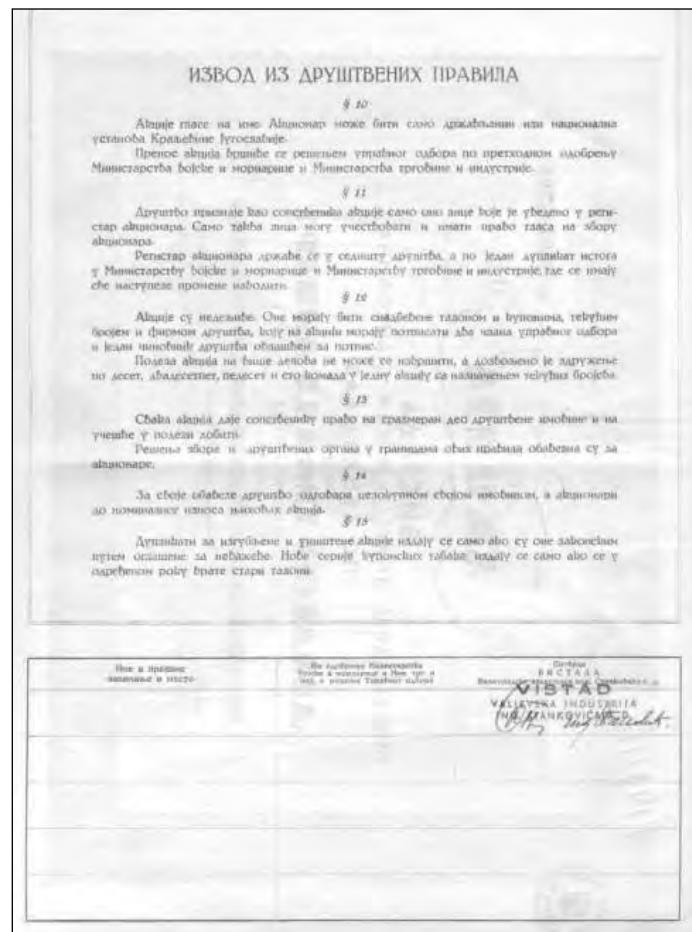
Upadljiva je stroga kontrola liste deonica od strane države i veoma visoka vrednost navedenih deset akcija od čak dvadeset hiljada dinara koja je deklarisana kao nedeljiva. Naime, u to vreme najveća novčanica u opticaju bila je ona od 1000 dinara, a zlatna vrednost dinara iz perioda 1935. – 1939. iznosila je 0.0206 grama, pa je ukupna vrednost od dvadeset hiljada dinara ekvivalentna sa 412 grama zlata, što danas vredi približno oko 6200 evra! Potpuno je jasno da su pojedinci

Slika 3. Glavna kapija Krušika

Slika 4. Plašt akcija VISTAD-a

Slika 5. Poleđina prednje strane akcije

mogli da postanu vlasnici ovih akcija samo ako su bili izuzetno bogati i samo uz saglasnost države, što je i logično ako se uzme u obzir da je VISTAD praktično proizvodio oružje. Autor smatra da visoka vrednost akcija, njihova nedeljivost i naplativost na ime, kao i kontrola liste deoničara od strane dva ministarstva predstavljaju više nego dovoljnu zaštitu akcija od falsifikovanja, pa zato ne postoji nikakva posebna dodatna zaštita na plaštu u vidu vodenog žiga ili pečata društva.

Ispod izvoda iz društvenih pravila nalazi se tabela u kojoj se zavodila promena vlasnika akcija. U tabeli, u trećem polju prve vrste nalazi se ljubičasto-plavi latinični pečat na kojem je napisano u tri reda: VISTAD / VALJEVSKA INDUSTRIRJA / ING. STANKOVIĆ A.D. Ispod pečata nalaze se potpisi jednog člana uprave i inženjera Stankovića. Izgled pečata prikazan je na slici 6. Pečat je najverovatnije stavljen 1941. godine kada je sedište VISTAD-a preseljeno iz Višegrada u Valjevo i kada je ime promenjeno iz

„Višegradska industrija ...“ u „Valjevska industrija ...“.

Na drugom delu lista nalazi se nastavak tabele sa poleđine plašta, a na trećem delu se nalazi kuponski tabak sa talonom. Poleđine drugog i trećeg dela akcijskog lista nisu štampane. Kuponski tabak sa talonom je prikazan na slici 6.

Sa slike 6 vidi se da je dividenda poslednji put isplaćena pre Drugog svetskog rata, t.j. 1940. godine, što je logično jer su od 1941. godine VISTAD-om praktično upravljale nemačke okupacione vlasti.

U ovom članku predstavljena je autoru jedina poznata vrsta VISTAD-ovih akcija. Uvezši u obzir da je u društvenim pravilima upisano da su akcije nedeljive, može se pretpostaviti da apoeni manjih vrednosti nisu izdavani. S druge strane, vrednost predstavljenih akcija od dvadeset hiljada dinara je, kao što je već napomenuto, bila veoma visoka u vreme izdavanja akcija što navodi na pretpostavku da ni veći apoeni nisu izdavani, odakle bi se, ukoliko se

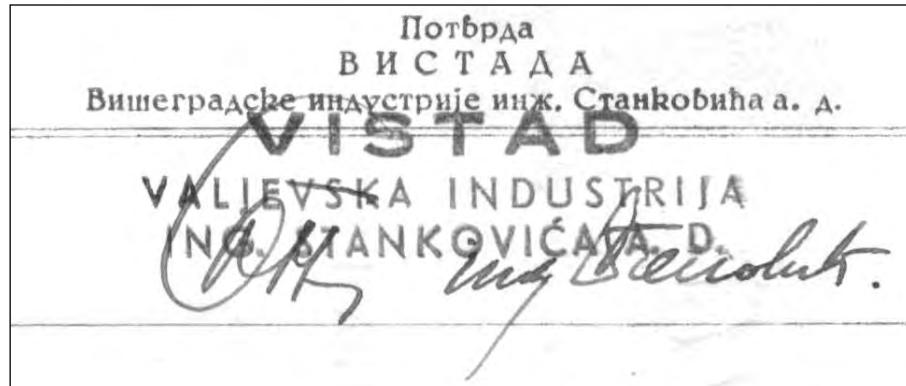
navedene pretpostavke pokažu tačnim, moglo zaključiti da je predstavljeni hartija od vrednosti ujedno i jedina vrsta VISTAD-ovih akcija. Napominjemo da su navedene pretpostavke isključivo razmišljanja autora i dodatna istraživanja su neophodna da bi se one dokazale ili opovrgle.

Predstavljen apoen od deset akcija VISTAD-a predstavlja važan dokument koji svedoči o osnivanju valjevskog, jugoslovenskog i srpskog privrednog giganta, pruža podatke o njegovoj osnivačkoj strukturi i transformaciji tokom Drugog svetskog rata i podseća na čoveka koji ga je osnovao, veštog i izuzetnog preduzimača inženjera Nikolu Stankovića, o kome se danas u Valjevu i uopšte u široj javnosti malo zna.

Na kraju vredi napomenuti da se tokom „zlatnog doba“, sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka, Krušik nije odlikovao samo izuzetnim privrednim uspesima, već je posebnu pažnju poklanjao sportskim i kulturno-umetničkim aktivnostima svojih zaposlenih i valjevaca uopšte. Tako je postojalo više sportskih klubova sa Krušikovim imenom, a Kulturno-umetničko društvo „KUD Krušik“ iz Valjeva bilo je tih godina u samom vrhu jugoslovenskog folklora, više puta nagrađivano na smotrama, a posebno se isticalo izuzetnim izvođenjem igara iz valjevskog kraja (slika 7).

Autor se posebno zahvaljuje gospodinu Slobodanu Rakoviću iz Valjeva na izuzetno predanoj i nesebičnoj saradnji, bez čijieg zalaganja i lične dokumentacije ovaj tekst, a posebno istorijat Krušika, ne bi bio kompletan. Autor se zahvaljuje porodicama Glišić iz Valjeva i Paradiza na poldršći.

KORIŠĆENA BIBLIOGRAFIJA: Monografija „30 godina preduzeća Krušik Valjevo“, Monografija „Krušik 1956-1961“, Milorad Belić „Privredni stožer Valjeva“ (Kalendar „Kolubara2000“), „Valjevo grad ustnik“ (grupa autora), Dokumentarni film „Od pluga do raket – 55 godina Krušika“ (scenario i režija S. Raković), Lična dokumentacija i neobjavljeni rukopisi S. Rakovića (prepisi svih dokumenata navednih u tekstu), www.krusik-flm.co.yu, www.krusikak.co.yu, www.shts.org.yu/srpska/history.html.

Slika 6. Poleđina prednje strane akcije

Slika 7: Igre iz valjevskog kraja, KUD Krušik, Valjevo

Takovski krst s lantom đeneralu Jovana Beli-Markovića

Dušanka MARIĆIĆ i
Ljubomir STEVOVIĆ

Jovan Beli-Marković rođen je 1827. godine u Beogradu gde je završio osnovnu školu i gimnaziju. Kao državni pitomac studirao je na Artiljerijsko-inženjerskoj vojnoj akademiji u Berlinu, u tadašnjoj Kraljevini Pruskoj, od 1846-1852. godine. Po povratku u Srbiju bio je profesor u Artiljerijskoj školi, koja je 1880. prerasla u Vojnu Akademiju. Za vreme Sveti-Andrejske skupštine, od novembra 1858. do februara 1859, bio je v. d. upravnik beogradske varoši i svojom hladnokrvnošću doprineo da se smena dinastija i povratak starog Knjaza Miloša izvrši bez prolivanja krvi. Od tada je učestvovao u svim važnijim događajima u Srbiji XIX veka. Kad su Turci 1862. iskoristili incident kod Čukur-česme da bombarduju Beograd, knjaz Mihailo je postavio Jovana Beli-Markovića za komandanta odbrane Beograda. Od 1862. bio je načelnik Štaba vrhovne komande stajaće vojske, od 1865. inspektor inženjerije i pomoćnik Ministra vojnog, od 1868.-1872. Ministar vojni i zastupnik Ministra građevina, od 1872.-1873. Ministar građevina, a 1873. godine odlaže u penziju (prvi put) sa zvanjem Državnog savetnika.

Na početku Prvog srpsko-turskog rata 1876. je reaktiviran i poslat na Cetinje kao Vojni izaslanik Kneževine Srbije u Crnoj Gori. Pred Drugi srpsko-turski rat za oslobođenje i nezavisnost 1877-78., knjaz Milan ga proizvodi u đeneralu i postavlja za komandanta Šumadijskog korpusa.¹

Sl. 1. Đeneral Jovan Beli-Marković, oko 1880

Za vreme Prvog srpsko-turskog rata orden Takovskog krsta je imao dva stepena (od 12. jula 1876. do 19. januara 1877); TK o vratu i TK na prsimu. Pred Drugi srpsko-turski rat proširen je na tri stepena (od 19. januara 1877. do 15. februara 1878); TK s lantom, TK o vratu i TK na prsimu, a posle rata je proširen na pet stepena (od 15. februara 1878. do 29. maja 1903): Veliki krst, Veliki oficirski krst, Komandirski krst, Oficirski krst i Viteški krst.

Đeneral Beli-Marković je kao pruski đak vešto koristio savremena taktička načela da se gotovo sva artiljerija upotrebi za pripremu napada na pravcu glavnog udara, a da se u toku borbe pojedine baterije prebacuju tamo gde njihova podrška bude neophodna.

Prvi veliki ratni uspeh đeneral Jovan Beli-Marković je postigao u borbama oko Pirotu kad je njegov Šumadijski korpus oslobođio 16. decembra 1877, uništio turski klin koji je razdvajao srpsku vojsku od ruske vojske, i ostvario stratešku prednost saveznika na centralnom balkanskom ratištu.

Odmah na dan oslobođenja Pirotu su počela da pljuše odlikovanja. Prvi orden u Drugom srpsko-turskom ratu dobio je đeneral Beli-Marković depešom knjaza Milana od 16. decembra:

Vašem mudrom rasporedu i upravi ima se jedino pripisati ovaj slavni uspeh, i zato vam dugujem Takovski krst o vratu.²

Istog dana i knjaz Milan je dobio depešu od Velikog knjaza Nikole, komandanta ruske vojske u Bugarskoj, o čemu se navodi sledeće:

„Njegovo Carsko Visočanstvo, veliki knjaz Nikola, vrhovni komandant carsko-ruske vojske u Bugarskoj, čestitao je Njegovoj Svetlosti, Gospodaru Knjazu našem, vrhovnom komandantu srpske vojske, osvojenje Pirotu, i javio, da šilje svoga ordonansa sa sto i pedeset krstova Svetog Đorđa za naše vojнике, koji su se, prema nahođenju Knjaza Milana, najbolje odlikovali. Ujedno Nje-

¹ Ljuba Popović, Milić Milićević, *Ministri vojni Kneževine i Kraljevine Srbije*, Beograd 2000, 43-46.

² Petar Opačić, Savo Skoko, *Srpsko-turski ratovi 1876-1878*, Beograd 1987, 236.

³ Rat Srbije sa Turskom, za oslobođenje i nezavisnost 1877-78. godine. Operativno odeljenje Vrhovne Komande, u Beogradu, u Državnoj štampariji, 1879, str 13.

**Sl. 2. Zvezda i minijatura zvezde
Takovskog krsta s lantom đenerala Beli-Markovića**

**Sl. 3. Ordenski znak Takovskog krsta
s lantom đenerala Beli-Markovića**

govo Carsko Visočanstvo zahtevalo je, i da mu se označe naši oficiri, koji su se odlikovali“.³

Posle Pirota, sledeći zadatak je bio oslobođenje Niša. Đeneral Beli-Marković je prvo izvukao svoje topove na vis Markovo Kale i odatle bombardovao turska utvrđenja na visu Gorica, koji je branio *niška vrata*. Gorica je osvojena 25. decembra, a sutradan đeneral Beli-Marković je prenestio svoje topove i poručio Vrhovnoj komandi: „Niš će se pokoriti topovima sa Gorice“. Kad su rano ujutru 27. decembra Šumadijski i Moravski korpus krenuli u napad, Turci su odmah predali Niš oko 7 sati.

Za osvajanje Niša knjaz Milan je 1. januara 1878. dodelio dva Takovska krsta s lantom: đeneralu Kosti Protiću i đeneralu Jovanu Beli-Markoviću. Zbog ratnog stanja ukazi su objavljeni u službenim *Srpskim novinama* tek 1. februara, zajedno sa Beli-Markovićevim ukazom za Takovski krst o vratu koji je knjaz Milan potpisao 18. decembra.⁴ U ukazu za Takovski krst sa lantom je

prema rangu prvo naveden đeneral Kosta Protić, načelnik štaba vrhovne komande, a zatim komandant Šumadijskog korpusa đeneral Jovan Beli-Marković. Pre njih Takovski krst s lantom je dobio jedino ruski đeneral Mihailo Grigorijević Černjajev, komandant Moravsko-timočke vojske, za zasluge stečene za vreme prvog rata sa Turcima 1876.⁵ To su jedina tri Takovska krsta s lantom dodeljena u doba kad je orden imao tri stepena.

Beli-Markovićev Takovski krst sa lantom se danas čuva u Vojnom muzeju, a ukaz i minijatura zvezde u zbirci Stevović.⁶

Prema *Postupku o izmenama i dopunama* u zakonu *O odličijima za vreme rata* od 19. januara 1877. godine, odlikovani je dobijao samo ukaz, a orden-ske znake je bio dužan da sam nabavi. Pošto je dva puta odlikovan u razmaku od samo ratne dve nedelje, sigurno je da đeneral Beli-Marković u međuvremenu nije imao kad da nabavi Takovski krst o vratu. Verovatno je tek posle rata u Beću kupio samo Takovski krst s

lantom, koji je pokrivaо prethodni niži stepen.

Iste 1878. godine, knjaz Milan je „uvažavajući velika vojnička dela, koja je g. đeneral J. Beli-Marković sa svojim korpusom, u ovome ratu učinio na slavu svoje otadžbine, Knjaza i svoga korpusa sa kojim je komandovao, i za pokazanu ličnu hrabrost u više prilika - blagovolio odlikovati ga, o opštenarodnom prazniku *Cveti* ove godine, zlatnom medaljom za hrabrost“.⁷

Kraljevskim zakonom *O ordenima i medaljama* iz 1883. za ratne zasluge orden Takovskog krsta je dobio klasu sa mačevima, a oficirima odlikovanim Takovskim krstom u ratovima 1876. i 1877-1878. je priznato pravo na orden sa mačevima. Prema članu 9. oficiri su bili dužni da se u roku od šest meseci prijave i pošalju Kancelariji Kraljevskih ordena svoje orden-ske znake da im se ugrade mačevi. Jedino odlikovani Takovskim krstom s lantom nisu bili obavezni da preprave svoja odličija.⁸ Tako je đeneral Jovan Beli-Marković, kao uspomenu

⁴ *Srpske novine* br. 24, sreda, 1. februar 1878

⁵ *Srpske Novine* br. 63, subota 19. mart 1877

⁶ Vojni muzej: Zvezda, Inv. Br. 7925; dimenzije 90 x 85 mm. Orden, Inv. Br. 7923; dimenzije 70 x 44 mm.; na alci žig „V. M.“. bečke medaljerske radionice „Vincent Mayer's“. Zbirka Stevović: ukaz formata 21 x 24 cm, štampan u Litografskoj radionici srpskog đeneralštaba u Beogradu na presavijenom pergament papiru. Minijatura zvezde, prečnik 18 mm.

⁷ *Srpske novine* Br 87, petak 21. april 1878

⁸ *Službeni vojni list*; br. 47, od 3. decembra 1883 i br. 26 od 7. jula 1884

⁹ Mila Piletić, *Odlikovanja jugoslovenskih naroda XIX i prve polovine HH veka (do 1941) iz zbirke Vojnog Muzeja u Beogradu*, 1987, str. 31

Sl. 4. Diploma za Takovski krst s lentom đeneralu Jovanu Beli-Markoviću

na oslobođenje Niša, zadržao svoje stare znake Takovskog krsta s lantom bez mačeva.⁹

Beli-Marković je po drugi put penzionisan na svoj zahtev 1882. godine. Nakon abdikacije 1889. kralj Milan postavlja đeneralu Beli-Markoviću za trećeg namesnika svom maloletnom sinu Aleksandru. (Prvi namesnik bio je Jovan Ristić, a drugi đeneral Kosta Protić). Kada je Aleksandar Obrenović 1. aprila 1893. izvršio državni udar i proglašio se za kralja, devet meseci pre punoletstva, Beli-Marković je treći put penzionisan kao kraljevski namesnik i odlazi u Vrnjačku Banju da gradi svoj

dvorac.

U poteče 1903. godine kralj Aleksandar Obrenović je reaktivirao đeneralu Jovanu Beli-Markoviću, jer se zbog nereda u Staroj Srbiji (danas Kosovo) očekivao rat sa Turcima još u toku 1903, i namenio mu ulogu glavnog komandanta Kosovske Vojske. O tome je Vladimir Jovanović zapisao u svojim Uspomenama: *Po kraljevom odobrenju, đeneral J. Beli-Marković je to i meni saopšto. On mi je sa suzama u očima pričao, kako mu je kralj namenio glavnu komandu nad osvetničkom vojskom na Kosovu, i kako je on kralju ispovedao, da bi mu u tom položaju bila jedina ambi-*

*cija, da u borbi za narodno oslobođenje i ujedinjenje ostavi svoje stare kosti na osvećenom Kosovu. On je bio uveren, da bi u toj svetoj borbi srpski vitezovi junački istrajali na braniku veličine i slave srpske; pa me je pozvao da zajedno radimo za patriotsko zblženje i ujedinjenje duhova na političnom polju, radi što boljeg prigotovljenja Srbije za veliko narodno delo.*¹⁰

Međutim, kralj Aleksandar i kraljica Draga su ubijeni 29. maja 1903. i stari đeneral je, nadživevši sve Obrenoviće počev od knjaza Miloša, penzionisan po četvrti put. Umro je u svom dvoru u Vrnjačkoj Banji 1906. godine. ■

Sl. 5. Dvorac generala Jovana Beli-Markovića u Vrnjačkoj Banji

K. Srpsko vojno Ministarstvo Opšte vojno odelenje F № 1495

**NJEGOVA SVETLOST
GOSPODAR I KNJAZ SRPSKI
MILAN M. OBRENOVIĆ IV.
VRHOVNI KOMANDANT**

Previsokim ukazom Svojim od 1. Januara 1878

Blagovoleo je
Gosp. Jovana Beli-Markovića đeneralu
Odlikovati Takovskim krstom s lantom.

Za osobite zasluge, stečene u ratu za narodno oslobođenje i nezavisnost Srpske države 1877/8 godine, što mu se ovim dekretom potvrđuje.

1. Januara 1878. god.
U Beogradu

Ministar vojni
Pukovnik,
S. Grujić
M. P.

⁹ Vladimir Jovanović, *Uspomene*, Beograd 1988, str. 499

Francuski ratni krst 1939–1945

Nebojša MILANOVIĆ, Paraćin
ninapn@ptt.yu

Nakon završetka Prvog svetskog rata i potpisivanja Ugovora o miru u dvorcu u Versaju (Francuska), posle pregovora između sila Antante i Nemačke, koji su trajali od 18.01.1919 do 28.04.1919. godine i donošenjem posebnih odredbi, sa ciljem da se Nemačka onesposobi za eventualnu novu agresiju ubrzo se pokazalo kao kontrapunktivno.

Jačanjem i preimenovanjem Nemačke radničke partije u Nacional-socijalističku radničku partiju i dolaskom Adolfa Hitlera na čelo partije, a posebno posle pobjede na izborima 1933. godine odredbe Versajskog mira su obilato počele da se koriste u propagandne svrhe i stvaranju rasploženja u Nemačkoj za revanš.

Poznavajući odlično prilike u Evropi i u svetu, vođe Trećeg Rajha odlučile su da izvrše agresiju na Poljsku, i deo teritorije koji je bio naseljen nemačkim stanovništvom, priključe Rajhu. Poljska nije bila slučajno odabrana. Bila je to idealna prilika za uvlačenje Francuske i Engleske u novi rat, znajući da su se u slučaju napada na Poljsku ove dve zemlje unapred „obecale“ Poljskoj i da će odmah nakon izvršene agresije, po automatizmu, objaviti rat Nemačkoj.

Prvog septembra 1939. godine nemačke trupe prešle su poljsku granicu i ostvarile svoj cilj. Engleska i Francuska vrlo brzo nakon osvajanja Poljske, objavljaju rat Rajhu, što oni obreću prihvataju i time otpočinje rat sa nesagledivim posledicama, nezabeleženim u istoriji ljudske civilizacije.

Francuski ratni krst 1939.

Istorija o nepostojanju adekvatnog odlikovanja koje bi se dodeljivalo pojedincima, starešinskom kadru i jedinicom za požrtvovanost i hrabrost na bojnom polju, u novom ratu se ponavlja. U ovom slučaju Francuska vrlo brzo dola-

zi do rešenja, i već 26.09.1939. godine, na predlog predsednika saveta Eduarda Daladira i ministra rata Republike Francuske donet je dekret o ustanovljenju novog odlikovanja, tačnije vraćanju u funkciju Francuskog ratnog krsta iz Prvog svetskog rata sa manjim izmenama.

Novi francuski Ratni krst proizведен je takođe od bronze u obliku ravnokrakog krsta poliranih ivica, dimenzija 37 X 37 mm, između čijih se krovova nalaze dva ukrštena mača koji ne prelaze unutrašnje ivice krsta, sa medaljonom u

Sl. 1. Francuski ratni krst 1939 (zbirka autora)

centru.

Avers odlikovanja identičan je odlikovanju iz 1914. godine. Na aversu medaljona nalazi se lovovova grančica i kružni natpis „REPUBLIQUE FRANCAISE“ u čijem je centru desni profil ženskog lika koji predstavlja tradicionalnu personifikaciju Republike Francuske. Odstupanja od izgleda profila u medaljunu u odnosu na raniji tip su zane-marljiva, a sastoje se u oštijim crtama samog profila.

Revers odlikovanja identičan je aversu, osim medaljona na kome nema lovovove grančice, i za razliku od Ratnog

krsta iz 1914-1918. godine, ima samo godinu 1939.

Pored godine 1939, koja je ujedno i godina ustanovljenja novog odličja Ratni krst dobija i novu traku o kojoj se nosi. Umesto stare trake zelene boje sa sedam, odnosno sa pet centralnih i dve ivične uzane vertikalne crvene crte, novi Ratni krst nosi se o traci pravouga-nog oblika širine 35 mm, crvene boje sa 4 uzane vertikalne zelene linije počev od centra trake.

Stepenovanje Ratnog krsta 1939 izvršeno je takođe po uzoru na Ratni krst iz 1914-1918. godine sa kombinacijom metalnih zvezdica i palminih grančica, apliciranih na traci odlikovanja, a u zavisnosti od ranga jedinice koja ga je dodeljivala:

- Jedinica ranga brigade-bronzana zvezdica,
- Jedinica ranga divizije-srebrna zvezdica,
- Jedinica ranga korpusa-zvezdica od pozlaćenog srebra,
- Jedinica ranga armije-palmina grančica

Međutim, ovo odlikovanje praktično nije ni zaživelo uzevši u obzir brzu okupaciju Francuske od strane nemačke vojske, tako da je, u toku kratkotrajnog otpora regularne francuske armije, dodeljen veoma ograničen broj ovog odlikovanja pripadnicima francuske vojske koji su se svojom požrtvovanosti osvedočili u borbi protiv neprijatelja.

Ratni krst 1939-1940 (Vichy)

Već naredne godine u Višiju (Vichi), tačnije u Gradskoj većnici maršal Filip Peten (Philippe Pétain), inače istaknuti vojskovođa francuske vojske u Prvom svetskom ratu, potpisao je sa nemačkim okupacionim vlastima akt o formiranju takozvane Francuske vlade pod kontrolom Trećeg Rajha.

Ubrzo je francuski Ratni krst 1939.

Sl. 2. Ratnik krst 1939-1940 (Vichy)

Sl. 3. Ratni krst
dobrovoljačkih
jedinica (Vichy)

Sl. 4. Ratni krst 1943, tip Giraud

suspendovan i 28. marta 1941. godine zamenjen je identičnim Ratnim krstom samo sa drugim godinama u medaljonom reversa odlikovanja: 1939-1940. Pored ove izmene promenjena je i traka o kojoj se odlikovanje nosilo i dobio novu, zelene boje sa 7 crnih vertikalnih uzanih traka. Ovo odlikovanje do bilo je popularan naziv „Vichi Croix de Guere 1939-1940.

Ratni krst francuskih dobrovoljačkih jedinica (Vichy)

Kako se Drugi svetski rat rasplamsavao svom žestinom Nemačka je u svim okupiranim zemljama i zemljama sa marionetskim vladama, poput Francuske, formirala takozvane „Dobrovoljačke jedinice“ tih zemalja u sastavu Wehrmacht-a i SS-a.

Ovu sudbinu nije izbegla ni Francuska Petenova vlada, i 1941. godine formirana je francuska dobrovoljačka armija koja je bila angažvana na istočnom frontu.

Za pripadnike kolaboracionističke armije ustanovljeno je novo odlikovanje koje se u mnogočemu razlikovalo od dotadašnjeg tradicionalnog Ratnog krsta i do bilo naziv „Ratni krst francuske dobrovoljačke legije“

RKF DL proizveden je od bronze u ob-

liku rav-nokrakog krsta poliranih ivica, dimenzija kao „standardni“ RK, s tim što su izbačeni ukršteni mačevi između krovova krsta.

U centru aversa nalazi se medaljon okružen masivnim lovorošvim vencem, sa dve lovoroševe grančice koje su spojene trakom u donjem delu. Lovoroš venac oslanja se na sva četiri kraka krsta. U medaljonu umesto tradicionalnog ženskog profila Republike Francuske, ubaćen je orao sa štitom na grudima, koji predstavlja francusku zastavu, i natpisom u gornjem delu „FRANCE“.

Revers je takođe sa medaljonom u sredini krsta bez lovorošvog vencu, sa natpisom u tri reda: „CROIX DE GUERRE LEGIONNAIRE“. Ovo odlikovanje nosilo se o traci širine 37 mm sa manjim odstupanjima, zelene boje sa sedam vertikalnih vrlo tankih crnih linija i sa dve šire ivične trake crne boje.

Stepenovanje je izvršeno takođe na uobičajen način. Ovaj Ratni krst spada u raritetnija odlikovanja drugog svetskog rata uopšte.

Ratni krst 1943 (Giraud)

Tokom rata, tačnije 1943. godine, pored gore navedena dva tipa Ratnog krsta, general Francuske oslobođilačke armije, stacionirane u sever-

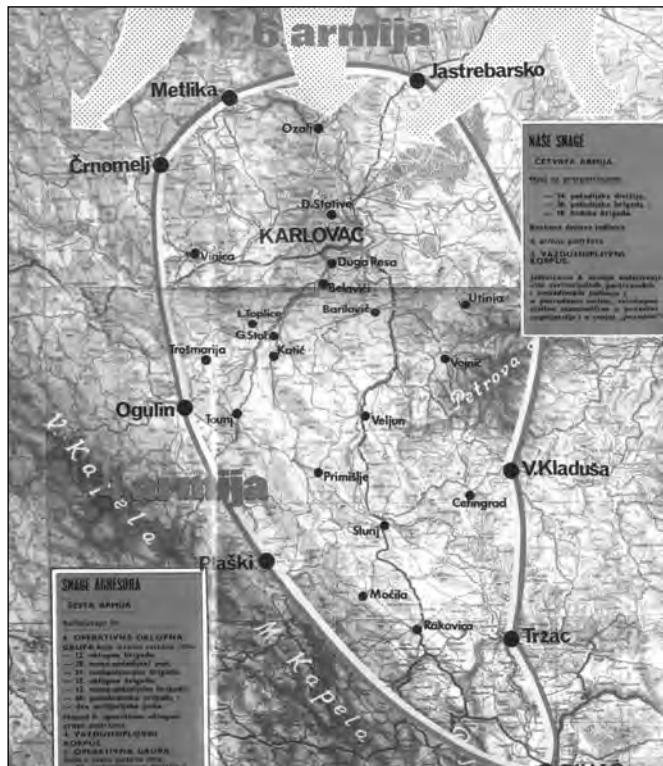
noj Africi Henri Žirard (Henry Giraud) ustanovljava Ratni krst identičan onom iz 1939. godine. Jedinu razliku čini vraćanje trake zelene boje sa sedam crvenih vertikalnih linija, po uzoru na 1914-1918. godinu. Međutim, poznati su primeri ovog odlikovanja i sa trakom iz 1939. godine.

Ovaj tip Ratnog krsta aktuelan je do 7. Januara 1944 godine kada Nacionalni oslobođilački komitet Francuske u Londonu, na čelu sa generalom de Golum (de Gaulle), ukida prethodna dva Ratna krsta i svojim dekretom iste godine vraća Ratni krst iz 1939. godine, kao jedino regularno odlikovanje.

Pripadnici regularne francuske armije koji su na početku rata odlikovani ovim odličjem, isto zadržavaju, a za pripadnike pokreta otpora i sve ostale borce za slobodnu francusku, koji su ispunili kriterijume za dodelu Ratnog krsta, dodaje se pored 1939. godine i 1945. godina, a pojavljuju se i primeri ovog odlikovanja koji u medaljonu aversa nemaju upisanu ni jednu godinu. Prepostavlja se da je ovaj tip odlikovanja namenjen nosiocima Ratnog krsta iz 1939. kojima je odlikovanje tokom rata oduzeto da bi se naknadno ugravirala godina dodele.

Manevar *Sloboda 71* - plaketa i značka

Nenad BELOŠ, Pančevo
undzing@panet.co.zu

Sl. 1. Karta Manevra "Sloboda'71"

Manevri su uvek bili jedan od vidova provere obranbenih sposobnosti države u kojoj su se izvodili. Veći vojni manevri u našoj zemlji (FNRJ, SFRJ) održani su 1949., 1951 i 1971. godine.

U Šumadiji poslednjih dana septembra 1949. godine, zlo je vreme. Tada su nas pritisli sa svih strana. Ginuli su nam graničari. U Budimpešti se odigravao montirani proces, uperen protiv FNRJ. Potpisnici rezolucije Inforbiroa zveckali su oružjem uz naše granice, pretili, klevetali, otkazivali ugovore. A vreme nije išlo na ruku armiji FNRJ, a ni Jugoslaviji samoj. Ali, visoki moral, besprimerni polet, samoodricanje i neprocenjivo ratno iskustvo učinili su da Jugoslovenska armija stasa pre očekij-

vanog vremena. Manevar je trebalo da pokaže koliko se u tome uspelo.

U septembru opet manevar. Sada u Hrvatskom Zagorju 1953. godine. I opet u iskušenjima. Zveckalo se oružjem okolo. Ratnom iskustvu dodati su nova znanja, nova tehnika. Komandni sastav prošao je škole, uvežbao jedinice. Prebrođena je materijalna nemaština. Imali smo svoje fabrike, svoje stručnjake, svoju vojsku. Ugled stečen u ratu sada je udvostručen proverom vlastite borbene spremnosti.

U uslovima najblžim ratnim, manevri su bili uvek najviši oblik vežbi i najozbiljnija provera sposobnosti jedinica, štabova i komandi u miru. Ni manevar „Sloboda“ u tom pogledu neće biti izuzetak, te 1971. godine. Razlikovao se od svih drugih vojnih vežbi, koje su se

pod nazivom manevar izvodile svake godine, a razlika ovog manevra bila je u tome što je na njemu aktivno učestvovao ceo narod sa svojim oružanim snagama, primenjujući sve oblike otpora protiv snaga agresora.

Šire prostoranstvo na kome se izvodio manevar „Sloboda '71“ obuhvatao je Baniju, Kordun, Žumberak, Belu krajину, deo Like i deo Bosanske krajine. Ovo nekadašnje područje Jugoslavije je u daljoj prošlosti često predstavljalo poprište u osvajačkim pohodima raznih zavojevača. U toku narodnooslobodilačkog rata ovo područje imalo je poseban značaj. To je ustanički kraj. Već 1941. godine tu su formirana tri veća partizanska odreda i stvorena je slobodna teritorija, koja je ubrzo postala jedna od glavnih središta odakle se ru-

Sl. 2. General pukovnik Viktor Bubanj, rukovodilac manevra, predaje vrhovnom komandantu OS Josipu Brozu Titu značku i plaketu manevra "Sloboda'71".

Sl. 3. Plaketa Manevra „Sloboda'71“ - levo nacrt, desno usvojena verzija

Sl. 4. Značka Manevra „Sloboda 71“

kovodilo oslobodilačkim borbama u Hrvatskoj. I slobodna teritorija Bele krajine bila je u toku čitavog rata središte aktivnosti rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta Slovenije. Zapravo, najveći deo celog ovog područja bio je slobodna teritorija tokom čitavog rata.

Reljef ovog zemljišta karakterističan je po blagoj ispresecanosti i delimičnoj pošumljenosti. Ima i znatno kraških obeležja. Brojne reke (Una, Glina, Kušnica, Korana, Mrežnica i Dobra) u svojim gornjim tokovima su kanjonskog karaktera i s malim brojem pogodnih prelaza. Imajući na umu da je i putna mreža na ovim područjima slabije razvijena, sve to u velikoj meri, ograničavalo je i masivnu upotrebu krupnih oklopnih mehanizovanih snaga.

Uža teritorija na kojoj je razvijeno borbeno dejstvo manevra „Sloboda '71“ ovičena je linijom Petrova Gora, Jastrebarsko, Metlika, Črnomelj, Ogušin, Plaški, Bihać, Tržac, Velika Kladuša. Brojna naselja u zahvatu osnovnih komunikacija i u sklopu iznetih karakteristika zemljišta predstavljala su za bra-

nioce (crvene) pogodan oslonac za vođenje odbrane.

Snage agresora (plavi) dejstvovali su kroz centralnu Sloveniju i severozapadnu Hrvatsku u težnji da porobe Jugoslaviju. Međutim upornom odbranom i raznovrsnim aktivnostima snaga naše 4 armije i jedinica Teritorijalne odbrane (TO) Slovenije i Hrvatske, snažnim aktivnim dejstvima partizanskih i teritorijalnih jedinica i masovnim otporom stanovništva na celoj dužini privremenog zauzete teritorije, napadna moć agresora (plavog) je znatno oslabljena i njegov napad zaustavljen.

Glavni rukovodilac manevra bio je general pukovnik – avijacije Viktor Bubanj. Komandant snaga branioca (crveni) bio je general pukovnik Đoko Jovanović, komandant snaga napadača (plavi) general potpukovnik Stane Potočar, a komandant glavnog štaba odbrane SR Hrvatske general pukovnik Srećko Manola.

Svim učesnicima manevra „Sloboda '71“ dodeljene su učesničke značke. Značka je izrađena od metala, i po površini srebrovano patinirana. Ima oblik iz-

dužene petokrake zvezde visine 35 mm i širine 30 mm. Po spoljnim ivicama ispunjena je kanaliranom linijom. Unutar značke na sredini su obrisi SFRJ. Gore je lučno ispisana teksta „SLOBO-DA“, u gornjem kraku zvezde petokrake godina „1971“. U izduženom donjem delu krakova je reljefni prikaz Partizanske spomenice 1941. Zadnja strana je ravna i glatka sa iglom pribadacom. Istog oblika, reljefa i veličine izrađena je i značka manevra „Sloboda 71“, od četvrnaestokaratnog zlata, na čijoj se zadnjoj strani nalazi žig proizvodaca - „IKOM“ Zagreb i žig za zlato, te igla pribadaca na kojoj je u donjem delu navoj sa zavrstanjem u obliku suzice. Prva značka ovog tipa uručena je svečano Vrhovnom komandantu OS SFRJ Josipu Brozu Titu.

Plaketa po izgledu i opisu odgovara opisanoj znački. Dimenzije: visina 110 mm i širina 100 mm.

Pored Vrhovnog komandanta J. B. Tita dodeljena je i istaknutim vojnim i političkim rukovodiocima SFRJ, kao i stranim vojnim delegacijama, posmatračima ovog manevra. ■

Velimir Velja Čeleketić

Nikola CRNOBRNJA, Obrenovac
crnobrnja@beltel.yu

Velimir Velja Čeleketić pripada generaciji starijih članova Srpskog numizmatičkog društva koji je proteklih 50 godina bio skoro redovni učesnik sastanaka Društva priređivanih utorkom. Dan u nedelji i vreme, kasno popodnevno, ostali su do danas nepromjenjeni.

Velja Čeleketić je rođen u Zemunu, gde je odrastao i živeo do svoga penzionisanja. Kao mladić, sa pecaroškim štapom u rukama, špartao je obalama Dunava tražeći pogodna mesta za ulov. Kada presahu vode, osobito pod kraj leta, na niskom i isušenom priobalju nailazio je na stari novac, najčešće iz antičkih vremena, i na razne sitne metalne i keramičke predmete (fibule, prstenje, kopče, žiške i sl.) Veoma rano, već od pedesetih godina prošlog

veka, sa sakupljenim predmetima V. Čeleketić se okreće našim muzejima, neke po klanja a neke nudi na otkup. Iz dokumentacije i inventarskih knjiga Muzeja grada Beograda, Narodnog muzeja u Beogradu i Narodnog muzeja u Zemunu do fuzionisanja sa Muzejom grada, da se videti pozamšan broj predmeta, najviše antičkog novca, koji se preko V. Čeleketića slio u zbirke pomenutih muzeja. Ukazivao je na sektore i mesta nalaza, a prilikom arheoloških rekognosciranja dunavskog priobalja u istočnom Sremu, arheolozima je pružao dragocene podatke. Duga je i plodotvorna njegova saradnja osobito sa stručnjacima Muzeja grada Beograda. Skretao je pažnju na zemljane i građevinske radevine koji bi mogli da ugroze arheološke lokalitete. Tako je sredinom osamdesetih

Iz dokumentacije i inventarskih knjiga Muzeja grada Beograda, Narodnog muzeja u Beogradu i Narodnog muzeja u Zemunu do fuzionisanja sa Muzejom grada, da se videti pozamšan broj predmeta, najviše antičkog novca, koji se preko Velimira Čeleketića slio u zbirke pomenutih muzeja. Ukazivao je na sektore i mesta nalaza, a prilikom arheoloških rekognosciranja dunavskog priobalja u istočnom Sremu, arheolozima je pružao dragocene podatke.

Institucija „muzejski poverenik“ tako prisutna u našoj muzejskoj praksi do vremena Drugog svetskog rata, i neposredno posle rata, danas kao da je u potpunosti isčezla. Pedeseto-godišnja aktivnost V. Čeleketića s pravom bi mogla da se poistoveti sa delovanjem koje je podrazumevala aktivnost muzejskog poverenika.

godina prošlog veka blagovremeno uputio poziv za praćenje radova na Šljunkari u Zemunu, koji je rezultirao sistematskim arheološkim istraživanjem, odnosno otkrićem bronzanodopske nekropole sa urnama i dragocenim nalazima, između ostalog i jedne zlatne dijademe.

Početkom devedesetih godina prošlog veka na vreme je upozorio na pojavu jednog nepoznatog arheološkog nalazišta na lokalitetu zvanom „Kaluđerske li-vade“ u Surčinu. Trasa zaobilaznog autoputa, koja u velikom luku obilazi Beograd, teče od Dobanovaca preko Ostružnice i ide do Vrćina. Preduzeti arheološki radovi, od strane Muzeja grada Beograda, na ugroženoj lokaciji u Surčinu, dali su uvid u više slojno naseљe gde je otkriveno i više primeraka rimskog carskog novca, (v. *Godišnjak grada Beograda XLIII*, Beograd 1996).

Institucija *muzejski poverenik*, tako prisutna u našoj muzejskoj praksi do vremena Drugog svetskog rata, i neposredno posle rata, danas kao da je u potpunosti isčezla. Pedesetogodišnja aktivnost V. Čeleketića s pravom bi mogla da se poistoveti sa delovanjem koje je podrazumevalo rad muzejskog poverenika.

Zbirka keltskog, odnosno skordističkog novca u Muzeju grada Beograda danas broji preko 150 primeraka. Manje više svi su oni otkriveni na sektoru duž desne obale Dunava, od Slankamena do Zemuna. Zasluga za to pripada V. Čeleketiću koji je godinama sakupljaо te novce i ustupao ih Muzeju. Na fotografiji, koja prati ovaj natpis, vidimo Čeleketića kako na obali Dunava ispira nanos kulturnog sloja obrušenog sa visoke dunavske obale. To je bio jedini način da se spasu i sakupe sitni skordistički novci - minimi, sitni srebrnjaci čije su težine u rasponu od 0,20 do 0,40 grama. Među njima se našao i jedan jedini minim iskovan u zlatu, ustupljen Muzeju grada.

Na više mesta i više puta u stručnoj arheološkoj i numizmatičkoj literaturi istican je doprinos V. Čeleketića: *Arhchaeologia Yugoslavica XX-XXI* (1980-1981); *Godišnjak grada Beograda XXIX* (1982) i XXXVII (1991); *Glasnik srpskog arheološkog društva* br. 5 (1989) i br. 9 (1993); dinar br. 26 (2006); dok se u *Glasniku srpskog arheološkog društva* br. 10 (1995), 12 (1996) i 14 (1998) V. Čeleketić pojavljuje i kao koautor radova, gde se izlažu sakupljeni novci na lokalit-

V. Čeleketić devedesetih godina prošlog veka na obali Dunava ispira delove obrušenog kulturnog sloja uverenu da će „uloviti“ poneki sitni arheološki artifikat, perlicu ili skordistički minim...

tetima Klisina i Pustara u Batajnici.

Poklonima i otkupima od V. Čeleketića posebno je obogaćena zbirka rimskog novca u Muzeju grada Beograda. Reč je o materijalu sakupljenom na lokacijama ugroženim građevinskim radovima, kao što je nedavno bio slučaj sa lokalitetom Busije u Ugrinovcima (v. *Godišnjak grada Beograda XLIV*, Beograd 1997). Među brojnim poklonima V. Čeleketića, koje je učinio Muzeju grada, na prvo mesto stavljamo jedan izuzetan antoninjan carice Salonine, žene

cara Galijena, sa predstavama krsta, unikatni primerak, publikovan je u *Nu-mizmatičaru* br. 17, Beograd 1994.

Pedeset godina saradnje sa Velimirovom Čeleketićem, članom Srpskog numizmatičkog društva, vidno je u Muzeju grada Beograda. To potvrđuju inventarske knjige i stručne publikacije. Bilo otkupom ili poklonom od njega se u zbirku Muzeja (pristorija, antika, numizmatika, srednji vek) slilo najmanje 1000 predmeta, od kojih su mnogi predstavljeni našoj javnosti. ■

Despot Stefan Lazarević

Iz žitija - Dinari što se kuju u ceku

Autor: Slobodanka Stojaković

Izdavač: Srpsko numizmatičko društvo, Beograd 2006

23 cm, 288 str., ilus.

ISBN 86-902071-6-3

Pre nešto više od šest vekova, grad Beograd je iz temelja obnovljen. Postao je tada prestonica Srpske despotsvine. Ličnost despota Stefana Lazarevića, istorija i novčarstvo u doba njegove vladavine, tema su ove knjige, proširene katalogom i referentnim prilozima.

Iz žitija: O despotu Stefanu je u domaćoj istoriografiji već mnogo rečeno. U ovom delu autorka se bavi istorijom despotovog života. Doba raspara centralnog poretka (razvijeni feudalizam - kako su nas učili u srednjim školama) zahtevalo je jak vladarski, harizmatični individualitet, živo ote-lovljenje vrlina, čoveka koji je sposoban diplomata i samodržac, viteški idealizovane odanosti i vernosti. Čitalac će se odlično upoznati s tim koliko je Despot Stefan Lazarević odgovarao ovom idealu, ali i o tome kako njega tumači domaća istoriografija, za koju je autorka, logično, veoma vezana. Bilo bi opširno ući u opis pojedinosti njenog prikaza despotovog života, zato ćemo se zadržati više na onoj oblasti koja je nama, mada posredno, zanimljivija, heraldici.

Naime, autorka je posebnu pažnju posvetila heraldici porodičnog grba Lazarevića, naročito despota Stefana, a sledstveno i grbu Srbije. Naročito je obradila, kao posebnu celinu, pripadnost despota Stefana kraljevskom viteškom Ordenu zmaja ugarskog kralja Sigismunda Luksemburškog. Pojedinosti koje su tu iznete neugodne su po romantičnu sliku despota Stefana koja postoji kod nas. Vitez zmaja je, naime, imao obavezu da se bori protiv nevernika i šizmatika, a šizmaticima su smatrani svi oni koji nisu pri-

padali katoličkoj veri. U vezi s formalnim učešćem despota Stefana na crkvenom Saboru u Konstanci, autorka se ipak priklanja mišljenju domaće istoriografije. Ona navodi kako je srpska Patrijaršija igrala važnu ulogu u stvaranju Despotovine i reda iz rasuла posle Kosovske katastrofe. Pominje i činjenice vezane za sukob Stefana Lazarevića sa Brankovićima posle bitke kod Nikopolja. Elegantno izneta faktografija s osobitim istupom u oblast heraldike daje zanimljivu notu u ova odeljka.

DINARI ŠTO SE KUJU U CEKI: Deo u kom se bavi finansijama, poreskim propisima Despotovine i despotovim kovnicama. Posebno obrađuje Rudnik, Novo Brdo, Srebrnicu i Prištinu. Uz izlaganje Zakona o rudnicima, koji je doneo despot Stefan Lazarević, autorka prelazi na otvaranje Novih ceke (despotske kovnice u Srebrnici), baveći se novim kursem despotove monetarne i finansijske politike kojom je trajno narušio odnose s Dubrovčanima. Uloga mađarskih rudnika, dobijenih u milost od mađarskog kralja, je takođe posebno obrađena, a novčarstvo u celini je razmatrano prema velikim finansijskim naporima jedva obnovljene države koja je teško podnosila vazalnu obavezu ratovanja, inače sve više očekivanu od Despotovih kletvenika.

Novčane vrste – kneževski i despotski period: Numizmatički najzanimljiviji deo knjige, bavi se brojnim novčanim emisijama iz doba ovog vladara. Podelivši ga onako kako je najcelishodnije, i prema tome uobičajeno u nauci – na kneževski i despotski period, autorka u kataloškom delu knjige izlaže, navodeći tipolo-

šku podelu novca Stefana Lazarevića, uz potrebne fotografije, upute i objašnjenja.

Posle pogibije kneza Lazara, navode se kao prve novčane emisije one koje predstavljaju nastavak dotadašnje monetarne politike (dominira predstava kneza koji stoji i knežev grb – šlem s rogovima). U natpisima na novcu dominira latinica, a u kasnijim kneževskim kovanjima se javlja predstava Sv. arhanđela Gavrila. O smislu te predstave autorka daje jedno vrlo slobodno tumačenje na osnovu jevandjelske analogije (str. 183). Njeno objašnjenje o zajedničkom kovanju knez / patrijarh (str. 180) pokazuje dobro razumevanje za istorijske napore onog vremena koji se tiču obnove centralne državne i crkvene vlasti u Srbiji, jer je, naime, patrijarhovo posvećenje kneza Stefana Lazarevića u dostojanstvo Velikog kneza u stvari domaći naziv za dostojanstvo carskog despota.

Uspešna politika Despota je dobila i međunarodno priznanje ovog dostojanstva milošću cara Manojla II Paleologa, kao i bračna veza despota Stefana s moćnom denovskom porodicom Gataluzi, koja je takođe koristila despotsku heraldiku na sopstvenom novcu, što konstatuje i autorka (str 187-189). Razmatranjem emitovanja „frakcija dinara“, odnosno „poludinara“, kako ih neki numizmatičari uslovno zovu, autorka (str. 218-219) dolazi do problema redukcije u despotovoj monetarnoj politici pod pritiskom vojno angažovane skupe spoljne politike. Autorka iznosi uporedno monogramne na Despotovom novcu, prstenju i potpisne sa povelja. Posebno je obradila agregat retkih

Stefanovih obola (pretežno iz novo-brdskih nalaza), mada je tumačenje njihove ikonografije moglo biti izvršeno do krajnjih konsekvensi i kritičke prema onome što se navodi u domaćoj literaturi. Posrebreni Despotov novac i onovremeni falsifikati Despotovog doba, navedeni su takođe posebno.

Autorkin pokušaj uslovnog datiranja novčanih emisija je vrlo obazriv i to veoma pozdravljamo, pošto su u našoj numizmatičkoj literaturi česti definitivni, a neutemeljeni, stavovi o srednjovekovnim numizmatičkim temama o kojima se konačan zaključak ne može doneti.

Autorka prilaže podroban pregled referentnih činilaca za izučavanje novčarstva despota Stefana Lazarevića: pregled ostava, hronologiju i pregled pismenih isprava, radi upoznavanja s titulacijom vladara - povelje, razrešnice i druge čirilične isprave, pečate, *Acta consili regatorum, acta cons. maiores, lettere di levante, lamenta de foris* i ostale latinske izvore. Priložene su i geografske karte ostava Despotove države, njegovih putovanja, karta rodoslovnog stabla Lazarevića-Hrebeljanovića, spisak izvora i literature.

O heraldici novih predložaka na novcu despota Stefana, iz doba despotstva, autorka iznosi zaključak o zapadnim uzorima (Spasitelj u mandorli, Spasiteljev nerukotvoreni lik) i orijentalnim uticajima, pri čemu se nije doticala istočnih, naročito isihastičkih izvora ove simbolike. Jasno i zanimljivo je prikazala kompletну sliku novčarstva kneza, pa despota Stefana Lazarevića, koje se odlikuje mnoštvom vrsta predložaka i tipova novca, problematiku nominala, ulogu kovnica i ruderstva, reduktivnu monetarnu i restriktivnu carinsku politiku izazvanu stalno rastućim vojnim rashodima.

Opširna literatura dominira ovim zanimljivim radom, od kojeg će i istoričar i hobista jednako imati koristi, a Srpsko numizmatičko društvo čast da čitaocima ponudi lepu i zanimljivu knjigu o domaćem vladaru koji je prvi podigao prestonicu u glavnom gradu današnje Srbije.

Dušan Kovačev

Nove brošure Narodne banke

Znamenite ličnosti na optičajnim dinarskim novčanicama

Izdavač: Narodna banka Srbije, Beograd 2006.
22 cm, 20 str., ilus.

Uvodnom delu ove odlično koncipirane, i vrlo lepo napasjane knjižice, saznajemo da je idejna rešenja za naše novčanice kreirao tim umetnika iz Zavoda za izradu novčanica i kovanog novca u Topčideru, gde se naš novac izrađuje. Na njihovom aversu su likovi srpskih velikana - naučnika, umetnika i državnika, a na reversu se nalaze njihova najpozнатијa ostvarenja, ali i prepoznatljivi nacionalni motivi.

U kratkim poglavljima koja slede detaljno smo upoznati sa biografijama sledećih velikana predstavljenih na našim sadašnjim novčanicama: Vuk Stefanović Karadžić, Petar Petrović Njegoš, Stevan Mokranjac, Nikola Tesla, Nadežda Petrović, Jovan Cvijić, Đorđe Vajfert i Slobodan Jovanović.

Svi tekstovi dati su dvojezično, na srpskom i engleskom jeziku, a ilustracije su izuzetno dobre i veoma atraktivne.

R. Mandić

Lik Nikole Tesle na novcu

Izdavač: Narodna banka Srbije, Beograd 2006.

22 cm, 24 str., ilus.

Prvodom obeležavanja 150 godina od rođenja Nikole Tesle, kom je prilikom Narodna banka Srbije iskovala prigodni novac, Numizmatičko odlenje Narodne banke izdalo je još jednu lepu i vrlo korisnu brošuru. Ona je istovremeno i katalog izložbe *Lik Nikole Tesle na novcu*, koja se tokom ove godine održavala u stalnoj numizmatičkoj postavci NBS.

Sveobuhvatnom katalogu svih izdanja metalnog i papirnog novca sa likom Nikole Tesle, prethodi opširna biografija ovog našeg velikana, na srpskom i engleskom jeziku. Katalog započinje novčanicom od 500 dinara 1970, koja se, istog izgleda, ali sa različitim datumima i potpisima, izdavala i 1978, 1981. i 1986. godine. Slede ostale „Tesline novčanice“: 1000 dinara 1990 - 5 izdanja, od 1990 do 1993. godine; 5000 dinara - 2 izdanja istog izgleda (1993. i 1994); 5 novih dinara - 2 izdanja različitog izgleda, oba 1994. godine i 100 dinara - izdanja SRJ i NBS (2000, 2003. i 2004).

Metalni novac predstavljen je sa dve serije kovanica od „običnog“ metala, te od srebra i zlata, jedna izdata 1996, a druga 2006. godine.

Sve ilustracije su u boji i sve imaju isti nedostatak - imaju nemunizmatički karakter. Ovo znači da slike aversa i reversa nisu date razdvojeno, nego se preklapaju, zato su nekompletne i neprimenjive za korišćenje u numizmatičke svrhe. **RM.**

Novac srpskih srednjovekovnih vladara

La monnaie des souveraines médiévales serbes

AUTOR: Sergije Dimitrijević

IZDAVAČ: Srpsko numizmatičko društvo, Beograd 2006.

Tvrdo ukoričenje, 25 cm, 634 str., ilus.

ISBN 86-902071-5-5

Udve do sada objavljene knjige numizmatičkih radova Sergija Dimitrijevića¹ nije moglo da stane sve ono što je u obliku posebnih studija doprineo našoj nauci. Ostao je izvestan broj radova, među kojima i neki koji se ističu obimom i iscrpnošću kao što je Novac kneza Lazara, prvobitno štampan u obliku posebne knjige². Slobodan od ograničenja neizbežnih kod priloga u časopisima, autor je mogao da koncipira pravu monografiju o kovanju kneza Lazara, koje je bilo obimno i raznovrsno i odavno je privlačilo pažnju numizmatike u svetu zbog najranije pojave italijanskih natpisa na novcu. Knjiga je predstavljala jedan od priloga obeležavanju šeste stogodišnjice nestanka dinastije Nemanjića (1371 – 1971) sa kojim je simbolički vezivana vladarska uloga kneza Lazara. Knjiga je očekivana s interesovanjem u stručnim krugovima zbog poznatih kontroverzi o ulozi kneza Lazara³, očekivali su se argumenti iz numizmatike, koji u pitanjima o titulama i mestu u hijerarhiji imaju posebnu težinu. Iscrpna analiza kovanja kneza Lazara potvrdila je teze kritičke istoriografije. Sergije Dimitrijević je bio sklon da u sporenju oko toga da li je knez Lazar bio vladar cele Srbije ili samo oblasni gospodar

kao i drugi, da prednost prvoj tezi. Čisto numizmatički bi to bilo posvedeno novčanom vrstom na kojoj je i ime Vuka i puna titula kneza Lazara. O odnosu sina prema ocu govori sâm Vuk Branković u povelji za Dubrovčane iz 1387. Studija je osvetlila niz novih pojava u heraldici, zatim veću ulogu gradova u kovanju novca, nove elemente u natpisima itd.

U okviru obeležavanja već spomenute šeste stogodišnice, koja je bila i jubilej Kruševca, održan je u tome gradu oktobra 1971. naučni skup posvećen knezu Lazaru⁴. Sergije Dimitrijević je dospeo da pored već objavljene knjige o novcu kneza Lazara podnese saopštenje Novac kneza Lazara u odnosu na novac drugih oblasnih gospodara⁵. Taj rad pruža više nego što je naslovom nagovušteno, jer nije reč o poređenju Lazarevog novca koji je podrobno izučen, već o preciznoj obradi kovanja savremenika kneza Lazara koje je posmatrano u odnosu na kovanje kneza Lazara. Za jedno uzete, knjiga i ova rasprava, osvetljavaju srpsko novčarstvo poslednje četvrtine XIV veka.

Naučni skup posvećen godišnjici oslobođenja gradova u Srbiji 1862 – 1867⁶, dao je povoda Sergiju Dimitrijeviću da se posebno pozabavi novcima na kojima stoji ime gradova, koji

se pojavljuju već u vreme kneza Lazara. Smederevo je u središtu pažnje ali su naporedno obrađeni i novci sa imenima Novog Brda, Rudnika i Rudišta. Smederevo je među gradove sa kovnicama dospelo zahvaljujući položaju prestonice 1430-1459.

Prethodnim knjigama nisu bile obuhvaćene ni pojedine studije o problemima iz ranijeg perioda jer se nisu uklapale u opštu tematiku tih knjiga. Tu je komparativna studija o kovanju Dragutina, Milutina i Vladislava II i studija o hronologiji Dušanovog carskog novca, posvećeno vrstama i varijantama iz svega devet godina carevanja.

Priređivači su ovoj trećoj knjizi dali lik različit od prethodne dve time što su preostali prostor posvetili i drugim tematskim celinama. Za jednu se može reći da osvetljava radionicu istraživača, jer sadrži tekstove koji predstavljaju alat kojim se služio, koji osvetljavaju delove njegovog istraživačkog postupka, prikazuju nastajanje pojedinih radova, tu su najzad, u radu svakog istraživača neizbežni uzgredno obavljeni poslovi. Drugu tematsku celinu ispunjavaju tekstovi drugih o samom autoru, u kojima osvetljavaju različiti aspekti njegovog rada i predstavljaju dragocenu dokumentaciju kao podlogu za dalje proučavanje života i dela Sergija Dimitrijevića. **Sima Ćirković**

¹S. Dimitrijević, *Nove vrste srpskog srednjovekovnog novca*, Srpsko numizmatičko društvo, Beograd 2005 i S. Dimitrijević, *Problemi srpske srednjovekovne numizmatike*, Bograd 2006.

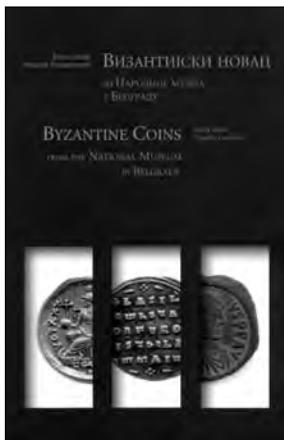
²S. Dimitrijević, *Novac kneza Lazara*, Kruševac 1971.

³Up. o tome: S. Ćirković, *Stare i nove kontroverze o knezu Lazaru i Srbiji uoči kosovske bitke*, Zbornik matice srpske za istoriju 42 (1990) 7 – 17.

⁴Radovi sa toga skupa obavljeni su sa velikim zakašnjenjem. *O knezu lazaru. Naučni skup u Kruševcu 1971*, Beograd 1975.

⁵Prilog S. Dimitrijevića štampan je na str. 185 – 220 knjige navedene u prethodnoj napomeni.

⁶Radovi su objavljeni: *Oslobodenje gradova u Srbiji od Turaka 1862-1867. god*, Beograd 1970.

Vizantijski novac iz Narodnog muzeja u Beogradu

Autori: Vujadin Ivanišević i Vesna Radić

Izdavač: Narodni muzej, Beograd 2006

28 cm, 232 str., ilus.

ISBN 86-7269-086-9

Ovaj katalog vizantijskog novca je paliativno numizmatičko izdanje koje obuhvata istorijat zbirke, analizu monetarnih kretanja vizantijskog novčarstva (s osvrtom na pojedinačne nalaze i ostave) na našem tlu i katalog sistematske zbirke vizantijskog novca Narodnog muzeja Srbije. Od nedavno su podaci o ovoj zbirci dostupni javnosti. Jedna oblast numizmatike, koja je na prvi pogled hobistima neinteresantna, čiji su numizmatički primerci uglavnom neutraktivni, prijatno je iznenadila beogradske numizmatičare.

Autori su najpre izložili *istorijat zbirke*, počev od 1844. godine, kada je u svojstvu nosioca visoke javne funkcije, Jovan Sterija Popović započeo sakupljanje novca na teritoriji oslobođene Srbije, potom dali kratak osrvt na inventare i spiskove numizmatičkog materijala. Dolazak Janka Šafarika za upravitelja Narodnog Muzeja u Beogradu, značio je početak stručnog sabiranja numizmatičkog materijala. Već tada je prihvaćen, i do danas u nauci opstao, model po kome je vladavina cara Arkadija međa koja deli rimsку numizmatiku od vizantijske. Autori su propratili formiranje prvobitne muzejske zbirke (od doba cara Arkadija do doba Komnina), kao i njenu propast, kada se evakuisane zbirke, tokom Prvog svetskog rata, u Kosovskoj Mitrovici, domogla austro-gorska vojska. Romantičarski entuzijazam, koji je bio presudan za početak sakupljanja novca, posle rata je zamenjen naučnim, naročito posle II Vizantološkog konгресa, kada je zahvaljujući Jozi Petroviću sistematska zbirka obnovljena, izlagana (1935. godine u Muzeju kneza Pavla) i kada su objavljene prve domaće numizmatičke publikacije koje su sadržavale njene primerke. Autori u tom smislu posebno navode prva izdanja časopisa *Numizmatičar*.

Pošto je zbirka uspešno preživela Drugi svetski rat, rad na njoj je preuzeo šef numizmatičkog kabineta Narodnog muzeja Srbije Rastislav Marić, zahvaljujući kome je, 1951-53. godine, cela zbirka zaštićena i obavljen njen inventar. Rad na zbirci je nastavila Dobrila Gaj-Popović, odredivši hronologiju i postavivši prioritete nabavke, akvizicije, naučni karakter zbirke, posleratnu reviziju. Autorski osrvt na objavljanje numizmatičkih komada i ostava vezanih za ovu kolekciju, dotiče se pitanja numizmatičkih korpusa, kataloga, izložbi i naučnih časopisa.

Poglavlje pod nazivom *Vizantijski novac na tlu Srbije*, tiče se naučnih tema u vezi s objavljenom zbirkom – pre svega regionalne cirkulacije vizantijskog novca na našem tlu. Ovde su autori hronološki izložili strukturu zbirke, s osrvtom na ostave i pojedinačne komade, zatim dali tabelu komada čije je mesto nalaza poznato, pa razmatrali problematiku imitacija vizantijskog novca i nedostatka određenih tipova ili varijanti novca na našem tlu. Uz odgovarajuće geografske karte, takođe su pokazali kako su se po opticaj novca na našem tlu odrazili upadi varvara i politička nestabilnost vlasti (posebno imajući u vidu urbanizovana i neurbanizovana područja), kao i vaspostavljanje novčanih tokova vizantijskog novca od IX veka. Robno-novčanu razmenu i novčane tokove u podunavlju su autori obradili s osrvtom na strateški raspored rimske vojske u Dunavskom limesu, a zatim prate pomeranje monetarizacije iz podunavlja ka centru Balkanskog poluostrva. Mišljenja smo da se moglo podrobnije objasniti što znači pojmom „monetarizacija“, odnosno „pomernje monetarizacije“.

U poglavlju *Nove vrste i varijante vizantijskog novca*, predstavljena su najpre tri primerka iz muzejskog fonda koja do sa-

da nisu zabeležena u referentnoj literaturi (dva solidusa i jedan milearneze). Za jedan od solidusa su autori izneli mogućnost o tome da je po sredi savremena imitacija. Novih varijanti, u okviru poznatih tipova novca, ima u velikom spektru vizantijskih moneta u zlatu, srebru i bronzi.

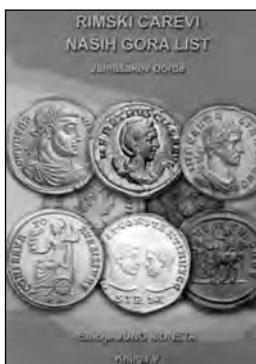
Katalog s opisom i fotografijama pojedinačnih komada iz zbirke, sadrži reprezentativne komade koji su bili u opticaju na ovom području. Pored balkanskih kovnica, koje su emitovale velike količine novca (Tesalonica i Constantinopolis), u materijalu se javljaju i bliske azijske (Nicomedia), a znatno ređe udaljenije kovnike zapadnog Mediterana (Sicilia, Ravenna, Chartagina). Posebna numizmatička zanimljivost je mala celina u zbirci koja sadrži trapezuntski novac.

Za popularizaciju vizantijske numizmatike, pored autora, veoma su zaslužna lica koja su obavila tehnički deo posla na katalogu. U tom smislu posebno su atraktivne fotografije vizantijskog novca, koje čine da ovo numizmatičko „ružno pače“ konačno postane zrela ptica u svojoj lepoti.

Izdanje sadrži i poglavље u kojem je navедena referentna literatura o vizantijском novcu.

Vizantijска numizmatika je u svom likovnom izrazu, zbog napuštanja estetskog uzoara u klasičnoj helenskoj kulturi, bila neutraktivna za modernog čoveka, naviklog na estetske ideale renesanse, ali i predrasude o mračnom, orijentalnom, istočnočačkom svetu Vizantije. Šematskim, ikoničkim ekspressionizmom, čak i čudnim oblikom svog novca, romejska hrišćanska civilizacija se distancirala od paganskog helenističkog sveta atraktivne pojavnosti. Ovaj katalog pruža vanrednu mogućnost da numizmatičari uvide jedan originalan vid lepote oblike i lika na novcu.

Dušan Kovačev

Rimski carevi naših gora list

Autor: Đorđe Jamušakov

Izdavač: „Design studio Stanišić“,

Bačka Palanka 2006

30 cm, 150 str., ilus., ISBN 86-82649-08-X

Na opšte zadovoljstvo numizmatičara, član SND gosp. Đorđe Jamušakov iz Bačke Palanke, u okviru svoje edicije IVNO MONETA izdao je knjigu V, pod naslovom „RIMSKI CAREVI NAŠIH GORA LIST“.

Nema sumnje da je za antičko literarno siromašno numizmatičko tržište svako delo dobro došlo, pa je to slučaj i sa ovom knjigom. Da ne bi bilo zabune, skrećemo pažnju čitaocima da prvo pogledaju sadržaj, zatim zadnju stranicu korica, pa tek onda da se okrenu onome što se nalazi između korica. Naime gosp. Jamušakov geografskom kartom opredeljuje naslov dela tako da u isto smešta i rimske imperatore koji su rođeni u današnjoj Rumuniji (Dacia); Bugarskoj, (Tracia, Moesia Inferior); Hrvatskoj (Iliria i Dalmatia); Makedoniji (Macedonia); Austriji i Sloveniji (Panonia Superior), znači skoro celo Balkansko poluostrvo. Zbog toga i sam autor u uvodnom delu knjige izraz *NAŠIH GORA LIST* stavlja pod navodnike. Čitaoca ne treba da zbuni, a može, to što su u delu navedeni i imperatori koji su samo „izvukani“ za careve na ovim prostorima, a to što se tretira emisija delatnost imp. Herenija Etruskusa, imp. Hostilijana, imp. Karinusa, imp. Pakacija, imp. Maksencija itd, ne znači da su i rođeni na Balkanskom poluostrvu. Isto važi i za članove carskih porodica za koje je kovan novac, a nikada nisu bili carevi, bilo zato što su bili premladi, ili što su pre vremena uklonjeni sa istorijske scene. Ovo važi i za imperatore koji su bili članovi carske porodice, ali nisu ni rođeni ni „izvukani“ na Balkanu, kao i za vladare čiji se samo deo vojnih aktivnosti odvijao na Balkanu.

U delu su predstavljeni redi komadi antičkog novca (od 235. god.n.e.) vladara i članova njihovih porodica, mada se zbog emisionog kontinuiteta pojavljuju i komadi koji to nisu - antoninijani imp. Aurelijana, imp. Probusa, zatim folisi iz perioda tetrarhije itd.

Nije nam cilj da vršimo dopunu ili korek-

ciju predmetnog dela (to treba da radi recenzent koga nema), ali radi budućih ljubitelja i potencijalnih kolezionara antičkog rimskog carskog novca, neophodno je ukazati na greške i propuste u sústini, ali ne i u prevodu pojedinih izraza i imena. Tako se na primer LICINILJE navodi kao LIKINILJE, a što je termin koji koriste duhovnici Srpske pravoslavne crkve.

Nadalje, na strani 97 prikazan je „folis Julijija Konstancija“ oca Julijana Apostata. Julije Konstancije nikada nije bio cesar, nikada nije kovan novac sa njegovim likom, a prikazani novčić pripada emisiji Konstancija II, kao cezara iz 326. godine.

Na strani 125 prikazani je novac Julijana (Apostata) i Helene i novac Helene.

Navedeni novac svi autoriteti svrstavaju samo kao moguće kovanje iz vremena imp. Julijana (360-363); u kasnijim proučavanjima isti je evidentiran kao ISISFEST emisija, a negde kao anonimno kovanje. Sama predstava Serapisa i Izide isključuje portrete Julijana i Helene, a kako je Helene (ćerka Konstantina i Fauste), vaspitavana u hrišćanskem duhu i evidentno bila hrišćanka („HRISTOVA NEVESTA“), teško je pretpostaviti da bi dozvolila da bude predstavljena i poistovećena sa Izidom. Što se tiče imp. Julijana, koji je bio verski tolerantan, u smislu da nije proganjao hrišćane jer je bio politeista okrenut pre „grčkim muzama“ i folozofiji, ni on sebi ne bi dozvolio, radi mira u imperiji, da stavi tijaru Serapisa na glavu, kao što je predstava na novcu prikazuje.

Na kraju treba dodati da je u ovom nizu rimskih imperatora izostavljen onaj za koga je evidentno da je rođen na ovim prostorima. U pitanju je KONSTANTIVS III rođen u Nišu (Naisvs), čija je vladavina trajala od februara do septembra 421. godine. On je kovao novac sa svojim likom. Taj novac se retko pojavljuje na numizmatičkom tržištu, a daleko je poznatija njegova supruga AEGLIA GALLIA PLACIDIA. **Rista Miletić**

Numizmatičar

br. 24-25

Izdavač: Narodni muzej i Srpsko numizmatičko društvo,
Beograd 2001-2003, izd. 2006.
25 cm, 263 str., ilus.

Na promociji ovog dvobroja našeg časopisa, koja je održana u atrijumu Narodnog muzeja 26. oktobra o.g. govorili su Tatjana Bošnjak, dr Miloje Vasić, mr Bojan Borić Brešković i Ranko Mandić. Navodimo ovde ukratko sadržaj ovog izdanja.

Antička numizmatika tradicionalno je najviše zastupljena. Počinje sa radom Bojane Borić Brešković i Nikole Crnobrnje, Nalaz rimskih denara careva I-II veka iz Nemenikuća na Kosmaju. Sledi nastavak ranije započetog Kataloga sistematske zbirke rimskog carskog novca u Narodnom muzeju u Beogradu, u kojem su Bojana Borić Brešković i Tatjana Bandžarević kataloški obradile XIV deo zbirke - novac Karakale, Gete, Julije Domne, Makrina i Dijadumenijana. Branko Drča obrađuje dve interesantne teme, Sepulkralni nalaz posrebrenog bronzanog novca Konstancija i Konstansa iz Viminacijuma i Jedna nesvakidašnja silikva iz Sirmijuma. Nakon ovega sledi opširan opis još jedne ostave koju daje Sonja Stamenković pod naslovom Ostava rismkog i srebrnog novca iz Podrimca.

Srednjovekovni deo zastupljen je radom Maje Ćeranić i Dušana Raškovića, Srpski srednjovekovni novac u Narodnom muzeju Kruševac, i važnim prilogom Dragana Zajića pod naslovom Nova vrsta novca Đurđa Balšića.

Numizmatika novog vremena predstavljena je takođe sa dva rada. Prvi je izuzetno koristan prilog Marije Marić Jerinić i Mirjane Nešić pod naslovom Ostava sa novcem Osmanskog carstva u zbirci Narodnog muzeja u Beogradu, u kojem je obrađeno 28 ostava sa novcem iz perioda od XV do XIX veka. Drugi je članak Aleksandra Brzića, Dva dokumenta o upotrebi novca za nakit na Balkanu.

Tu je, na kraju, In memoriam članak Dobrila Gaj - Popović (1923-2005), a koji je pripremio autor ovih redova. **R.M.**

Zoran Ilić novi predsednik Srpskog numizmatičkog društva

Naša ovogodišnja, pedeseta po redu, redovna godišnja Skupština održana je 12. septembra. Skupštinu je otvorio i njenim radom rukovodio dosadašnji predsednik Društva, gosp. Miladin Marković, koji je podneo godišnji Izveštaj o radu SND i u ime dosadašnjih članova Upravnog odbora zahvalio članstvu na ukazanom poverenju i podršci. Kako je ova Skupština bila istovremeno i izabrana, na njoj su prisutni članovi izabrali nove organe Društva: Upravni odbor, Nadzorni odbor i Sud Časti. U Upravni odbor izabrati su sledeći članovi:

Zoran Ilić, rođen 1954. godine, član SND od 1982., a doživotni član od 1997., dož. član. karta br. 1.

Dušan Ivanović, rođen 1952. godine, član SND od 1977., red. član. karta br. 1316.

Željko Jelić, rođen 1980. godine, član SND od 2003., red. član. karta br. 3667.

Dušan Kovačev, rođen 1972. godine, član SND od 1998., dož. član. karta br. 14.

Miljan Marković, rođen 1978. godine, član SND od 1999., red. član. karta br. 3255.

Nebojša Mitrović, rođen 1957. godine, član SND od 1973., a doživotni od 1998., dož. član. karta br. 11.

Dragan Pavlović, rođen 1966. godine, član SND od 1998., red. član. karta br. 3205

Dragan Stanisavljević, rođen 1970. godine, član SND od 1991., a doživotni od 1998., dož. član. karta br. 12.

Članovi Nadzornog odbora su: Kosta Živojinović, Dragan Vicić i Zvonko Marković, a članovi Suda časti: Miladin Marković, Slobodan Homen i Nenad Bjeloš.

Na prvoj sednici novog Upravnog odbora koja je održana 13. septembra 2006. godine za predsednika Društva je izabran Zoran Ilić, a za sekretara Dragan Pavlović.

Naš novi predsednik, gosp. Ilić, po obrazovanju je diplomirani ekonomista, numizmatikom se bavi dugi niz godina i jedan je od najaktivnijih članova Srpskog numizmatičkog društva. Bio je predsednik Komisije SND za saradnju 1993-1996., član Upravnog odbora sa manjim prekidom od 1996. do danas, a od 1995. do 1998. godine potpredsednik Društva. Urednik časopisa *dinar* bio je od br. 6 do br. 16 (1997-2000), a obavljao je i dužnost organizatora aukcija SND od 2. do 8. aukcije (1998-2004). Zoran je takođe koautor knjige *Katalog akcija - Catalog of Shares* u izdanju Srpskog numizmatičkog društva 2001. godine i autor nekoliko članaka iz oblasti naše moderne numizmatike i notafilije. Za njegov doprinos razvoju srpske numizmatike dodeljena mu je plaketa Srpskog numizmatičkog društva 1995. i Zahvalnice SND povodom proslave 40-godišnjice našeg Društva 1996. godine.

D. P.

Treći susreti u godini jubileja

Nakon prvih i drugih susreta u godnini jubileja, tj. 51. i 52. međunarodnih susreta SND održanih 18. marta i 10. juna ove godine, treći u godini jubileja, i 54-ti od osnivanja najprestižnijeg numizmatičkog društva na Balkanu, održani su 7. oktobra 2006. Prepoznatljivo SND egzistira u umovima kolezionara pa čak i u toku ovih, koji tek što su završeni, postavlja se pitanje kada su naredni. Lišeni lažne skromnosti pratimo dešavanja „na brdovitom Balkanu“ kada su ove manifestacije u pitanju, posećujemo takve ili slične manifestacije i uvek iznova evidentiramo visok organizacioni kako rejting tako i posetu, a navođenje gostiju iz drugih gradova i zemalja postaje bezpredmetno jer se ponavlja. Ipak ovoga puta smo imali zadovoljstvo da i vizuelno i kroz poslovne kontakte upoznamo ne gosta već gošću, (što je daleko atraktivnije) iz Zagreba, gospodicu Dubravku Martonović, osnivača i vlasnika udruženja kolezionara „LIBERTINA“ iz grada ko-

ji takođe ima dugu tradiciju kolecionarstva posebno numizmatike.

Mlada dama je bila impresionirana dešavanjima u hotelu „SLAVIJA“, ali isto tako i onim što na najbolji mogući način reprezentuje Srpsko numizmatičko društvo, a to je izdavačka delatnost prezentirana kroz specijalizovane naučno-popularne časopise „dinar“ i „Orden“. Isto takve utiske imao je i mladi gosp. Zlatko Višćević iz Rijeke, organizator i voditelj bloga „Hrvatska numizmatika“ na internetu.

Kako je sve to izgledalo može se videti u arhivi društva na CD sa te manifestacije a mi ćemo vam po sopstvenom izboru izdvojiti bar jedan blic pogled na sve to. Oni kojima je to blisko prepoznaće numizmatiku, ordenje, medalje, literaturu, staro oružje.....

Kada su oni naredni susreti? Mogu li već sada rezervisati sto za te koji nose broj 55? Ako je izvodljivo evidentirajte me. Dolazim!

Beograd, predivnog sedmog dana oktobra god. gosp. 2006. **R. Miletić**

REŠENJE NUMIZMATIČKE UKRŠTENICE

Vodoravno: NOTAFILIA; OPITI - OLUK; VIRA - OBOLI; ČSA - AB - KIR; A - ŽETON - JA; RL - PIROGA; SIF - NOVA - P; TRULA - ALIR; VENA - OCENE; O - TRST - SI: OE - AKORD - Z; BPN - TV - OTN; EMONA - OLIO; SIĆA - AVERS; TRIJALITET.

Veneranda memoria

MIROSLAV GERASIMOVSKI

1937-2006
Čl.k. 455/70
***

ŽELJKO BRALIĆ

1950-2006
Čl.k. 2597/89
***

VELIMIR ČELEKETIĆ

1930-2006
Čl.k. 2722/91
***

DOK SU U NAMA

NISU U SENCI,

A U NAMA SU U VECNOSTI

Колекција

ЂОРЂА ТОШИЋА

Kolekcija
HOMEN

9971450518001